Conflict Management

”Det är bara process” – den processrättsliga forskningens långa våg: från rättsdogmatik till konflikthantering

Risto Koulu

comi

”Det är bara process” – den processrättsliga forskningens långa våg: från rättsdogmatik till konflikthantering

”Det är bara process” – den processrättsliga forskningens långa våg: från rättsdogmatik till konflikthantering

Risto Koulu

comi

2024

Den elektroniska versionen av denna bok har publicerats av Helsingfors universitet / Helsingfors universitets bibliotek i Helda Open Books -samlingen under Creative Commons -licensen: CC BY 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv).

2024
University of Helsinki Conflict Management Instituten julkaisuja
Order: comi@comi.fi
© Risto Koulu och COMI
ISBN 978-952-84-0699-0 (PDF)
DOI 10.31885/9789528406990
Grafisk design: Kalle Järvenpää

Innehåll

VII FÖRORD TILL DEN SVENSKA UTGÅVAN

VIII FÖRORD TILL LÄSAREN

Allmän del

3 1. BOKENS SYFTE

21 2. HURDAN HAR FORSKNINGEN OM ”PROCESSRÄTT” VARIT, HURDAN ÄR DEN OCH HURDAN BORDE DEN VARA?

45 3. FÖRNYELSEPERIODER INOM FORSKNINGEN (VETENSKAPLIGA PULSAR)

63 4. PUBLICERINGSKANALER FÖR EN FORSKNING

81 5. FORSKNINGEN I ANDRAS ÖGON: FEEDBACK OCH UTVÄRDERINGAR

105 6. FORSKNINGENS EFFEKTIVITET

Tematisk del

119 7. ÄMNESVAL, FORSKNINGSIDÉER

133 8. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT, FORSKNINGSMETODER, ARGUMENTATION, FORSKNINGSRESULTAT

145 9. MÅNGVETENSKAPLIGHET; EMPIRISK ANALYS

155 10. UTVÄRDERING AV FUNKTIONALITET, KRITISKHET

165 11. FRAMTIDSINRIKTNING: LAGSTIFTNING OCH RÄTTSPOLITIK

175 SLUTLIGEN

185 TACK

186 KÄLLFÖRTECKNING

193 PERSONREGISTER

Förord till den svenska utgåvan

Den här utgåvan baserar sig helt och hållet på den finskspråkiga utgåvan som publicerades 2023. Översättningen strävar efter att vara trogen mot originalverkets anda och innebörd. En del formuleringar och fraser har förtydligats, eftersom alla finska uttryck inte har kunnat översättas på ett naturligt sätt. För att underlätta läsningen för den svenskspråkiga läsaren har de finskspråkiga titlarna på publikationer översatts till svenska inom parentes. Dessutom har ett utdrag ur studieguiden för läsåret 2013–14 utelämnats i den svenskspråkiga utgåvan. Detaljer om undervisningen, personalen och verksamheten i ämnet vid Helsingfors universitet kommer sannolikt inte att ha någon betydelse för en icke-finsk läsare.

Språket i den svenskspråkiga utgåvan har kontrollerats av Cecilia Salomaa. Utgåvan är formgiven av Kalle Järvenpää Design. Publiceringen av den elektroniska utgåvan har arrangerats av Johanna Kerola. Jag tackar dem alla och de sistnämnda tackar jag än en gång.

Fiskehamnen augusti 2024
Risto Koulu

Förord till läsaren

Boken har ingen tydlig förebild vare sig i Finland eller i de övriga nordiska länderna. Kärnan i boken är det rättsvetenskap-liga delområdet som kallas processrätt, närmare bestämt forskningen inom detta område. Tidsmässigt omfattar boken nästan ett halvt sekel, det vill säga längden på min egen aktiva forskarkarriär. Boken är ett slags kalejdoskop: den är en blandning av idéhistoria, review-granskning av publicerad forskning, utvärdering av forskningens effekter och reflektion över forskningsresultat.

Av dessa perspektiv framträder kanske review-granskningen tydligast, vilket tvingar fram vissa principiella och stil-istiska val. Omarbetningen av forskning är inte, som namnet antyder, en neutral uppräkning och presentation av publice-rad forskning: omarbetningen placerar oundvikligen enskilda forskningar i rättsområdets forskningstraditioner och utvär-derar dem mer eller mindre synligt. En sådan omprövning leder till slutsatser om hur den granskade forskningen såg ut som helhet, hur forskningen ser ut just nu och hur framtida forskning borde se ut. När det gäller rättsvetenskapen kommer riktningen av den framtida forskningen att avgöras av den typ av juridisk information som behövs för rättssystemet. Detta är å andra sidan inte lätt att bedöma. Ju längre in i framtiden blickar, desto mer osäkra blir sådana prognoser. På 1980-talet kunde till exempel ingen utanför science fiction föreställa sig vilken revolution datoriseringen och sedan digita-liseringen av juridiken skulle leda till.

En sådan här bok är dömd att förbli subjektiv: en forskare kan inte ställa sig utanför sitt vetenskapsområde och sin egen karriär. När tidigare forskning behandlas blir behandlarens vetenskaps- och forskningspolitiska preferenser uppen-bara, oavsett hur objektiv författaren försöker vara. Någon ”omprövad” forskning kan av en författare få en orimligt hård bedömning, medan en annan forskning får en oförtjänt värdeökning enligt forskarsamhället. Båda är vanliga i den veten-skapli-

ga världen, och den här boken är inget undantag. Dessutom får var och en uttrycka sina idéer om processrätten och dess forskning i sina egna böcker, förutsatt att han eller hon är övertygad om deras vikt. Rättsvetenskapens delområden har ju inte och kan aldrig ha någon så kallad officiell historia. Det finns bara olika tolkningar av denna historia. Om boken ger upphov till en vetenskapspolitisk debatt om relevansen av dess analys eller den processrättsliga forskningens roll i en snabbt förändrlig värld, har den tjänat sitt syfte.

Den här boken bygger delvis på mina tidigare skrifter om vetenskaps- och forskningspolitik. Av dessa har jag särskilt använt mig av min artikel ”Kummallista, miten selvää kaikki jälkikäteen on” (Märkligt hur klart allt är efteråt”), som ingick i 2021 års jubileumsbok ”Sata vuotta prosessioikeutta” (Hundra år av processrätt). Artikeln byggde däremot på en artikel som publicerades redan 2013 i tidskriften Retfærd ”Du processrättsliga forskning, vart är du på vägen?” Jag har också utan att tveka använt det material som under åren har lagrats för senare användning. Jag förnekar inte att detta material är fragmenterat och något godtyckligt utvalt. Materialet visar dock vad jag under åren har ansett vara värt att uppmärk-samma och minnas. Boken innehåller förstås mycket sådant som det vetenskapliga samfundet har fört med sig. Denna tysta forskarkunskap har samlats både genom informella kaffepauser och officiella forskningsseminarier. Den mest fruktbara källan i detta avseende har varit morgonkaffet på fjärde våningen i Porthania, där nästan allt som rör vetenskap har diskuterats. Konsensus har sällan nåtts i kaffediskussionerna, vilket i efterhand har visat sig vara en rikedom. En op-ponent som tänker annorlunda är känd för att skaka av den självbelåtenhet som lätt drabbar en forskare som varit verk-sam under en lång tid.

Akademiska och institutionella jubileumsböcker eller festskrifter har varit en annan källa för denna forskning. I jubi-leumsböckerna brukar författarna ofta beskriva forskningen inom sitt eget rättsområde, de förändringar som skett och den förväntade utvecklingen. Artiklar i jubileumsböcker behöver inte vara strikt vetenskapliga och de är inte heller före-mål för referentgranskning. Detta ger skribenter friheten att uttrycka sina åsikter även när de fortfarande är endast in-tuitioner. Ar-

tiklarna om forskning i jubileumsböckerna är till största delen skrivna av den äldre generationens forskare. Visserligen kommer författarna till jubileumsböckerna också från denna generation. Jubileumsböcker, delvis kanske av denna anledning, presenterar sällan radikala idéer, oavsett om det handlar om gammal eller ny forskning. Det ges ut få jubileumsböcker jämfört med tidigare, så bilden av dem ligger lite efter. Dessutom blir forskningen inom processrätt, av någon anledning, sällan ämne för en jubileumsboks artikel jämfört med till exempel straffrätt eller EU-rätt.

Boken ”Kuinka meistä tuli oikeustieteen tohtoreita?” (Hur vi blev juris doktorer) gav däremot inte det förväntade stö-det till denna bok. Två doktorer i processrätt (Havansi och Jokela) som valt forskarkarriär hörde till författarkåren. Deras texter speglar dock ett personhistoriskt synsätt, de berättar om de olika stadierna i avhandlingsprocessen, anekdoter från disputationen och förloppet av deras akademiska karriär. Men de kastar också ljus över sin tids forskarsamhälle, eller snarare bristen på det: att skriva doktorsavhandling var en ännu ensammare syssla då än vad det är idag.

Boken innehåller inga omfattande internationella jämförelser, utan fokuserar på finländsk processrättslig forskning. Det är sant att den svenska forskningens inflytande på finländsk forskning har varit mycket stark. För att uttrycka det lite tillspetsat hade den finska forskningen tidvis kunnat placeras inom de ramar som den svenska forskningen bildade. Det är först under de senaste åren som finsk och svensk forskning har gått skilda vägar, då den ekelöfiska teleologiska tolkning-en slutligen började avta i Sverige. Dansk och norsk forskning har också haft sina samvetsgranna anhängare i Finland, åtminstone att döma av källhänvisningarna i publikationerna. På så sätt innehåller den här boken en viss jämförelse av nordisk forskning, även om alla försök till rättsjämförelse eller ens jämförande forskning avvisas.

Många jurister som arbetar i praktiska positioner är också intresserade av rättsvetenskaplig forskning. Inom rättsve-tenskapen är forskning och praktik tätt sammanflätade. Med tanke på denna läsekrets berättar boken en hel del om forskning som profession, publicering av forskningar och den feedback man får samt forskarsamhällets betydelse för

forskningen. Inte ens inom rättsvetenskapen är forskningen så ensam som lekmän ofta föreställer sig. Forskarsamhället påverkar sina medlemmar, och de påverkar i sitt samhälle. Boken innehåller också en del hänvisningar till händelser vid dåvarande avdelningen för straff- och processrätt. Minnesbilderna av dessa är så subjektiva att inga ytterligare försök har gjorts att dokumentera dem med källhänvisningar. Någon kan mycket väl ge en annan tolkning av händelserna: det finns ett välkänt talesätt som säger att ”det finns ingen sanning, det finns bara olika tolkningar av sanningen”.

Den här boken talar mycket om läroämnet och rättsområdet. Även om begreppet rättsområde är tydligt, har inte alla läsare nödvändigtvis en uppfattning om vad ett läroämne är och hur det fungerar. Läroämnet är i korthet dels forskarnas närmaste arbetsgemenskap, dels studerandenas kontaktpunkt med det rättsområde som ämnet representerar. Därför har ett utdrag ur Helsingfors universitets juridiska fakultets studieguid 2013–2014 bifogats till boken. Det är en av de sista tryckta studieguiderna. De nuvarande elektroniska studieguiderna ger inte ens ämneslärare en överblick över sitt ämne.

Tapaninvainio i september 2023
Risto Koulu

ALLMÄN DEL

3 1. BOKENS SYFTE

21 2. HURDAN HAR FORSKNINGEN OM ”PROCESSRÄTT” VARIT, HURDAN ÄR DEN OCH HURDAN BORDE DEN VARA?

45 3. FÖRNYELSEPERIODER INOM FORSKNINGEN (VETENSKAPLIGA PULSAR)

63 4. PUBLICERINGSKANALER FÖR EN FORSKNING

81 5. FORSKNINGEN I ANDRAS ÖGON: FEEDBACK OCH UTVÄRDERINGAR

105 6. FORSKNINGENS EFFEKTIVITET

1. Bokens syfte

I den här boken diskuteras och omvärderas den finländska processrättsliga forskningen under de senaste fyra decennierna. Boken är alltså forskning om forskning. Sådan forskning har bedrivits under namnet vetenskapsteori inom nästan alla vetenskapsområden. Rättsvetenskapen är inget undantag, även om den inte är särskilt framstående på detta område. Här uppfattas forskning i en bredare bemärkelse än vanligt. Forskning omfattar all vetenskaplig verksamhet som kallas eller är avsedd att vara rättsvetenskap. På så sätt kommer också det angreppssätt som kallas vetenskapssociologi fram, vilket i sin tur är en del av professionssociologin. Perspektivet kan inte anses vara alltför ambitiöst: den här boken nöjer sig med en beskrivande och ”jag var också där”-liknande granskning.[1] Det som utreds är hur mycket som studerades, varför det studerades och vad forskningen uppnådde. Huruvida sådan forskning är vetenskaplig är upp till eftervärlden att avgöra. Den uppfyller minimikravet för Popperiansk vetenskap: resultaten av forskningen kan bevisas vara felaktiga (falsifierbarhet). En mer teoretisk forskning om forskning, till exempel en anmärkning om vad som borde ha forskats, klarar inte alltid detta test.

Granskningen omfattar i huvudsak de viktigaste decennierna i min forskarkarriär, det vill säga 1900-talets sista decennium och 2000-talets decennier. Äldre forskning lyfts också fram, men bara som en jämförelsepunkt. I det avslutande kapitlet kommer jag att ta en försiktig ställning till hurdan den processrättsliga forskningen kommer att se ut i Finland och hurdan den borde vara. Omarbetning av forskning (s.k. review-granskning) förutsätter att enskilda forskningar presenteras, placeras i en forskningstradition eller åtminstone i en referensram[2], att man i

1. Husa kallar denna typ av vetenskapsteori för ”praktisk”, vilket är en träffande karakterisering. Se Husa 1995, s. 10.

2. Denna reservation beror på att den ”processrättsliga” uppfattningen om vetenskap genomgår en snabb förändring. Därför har många nya forskningar ingen forskningstradition som de kan placeras i. Med tiden kommer de naturligtvis att dyka upp om eller när forskningsinriktningen fortsätter. forskningsinriktningar kan dock också dö ut efter en lovande start. Som ett exempel på detta kan vara den finländska rättsekonomiska forskningen. Rättsekonomisk forskning har inte blivit vanligare inom finländsk processrätt. Se kapitel 3 nedan.

dem söker utländska influenser, att forskningens genomslag och forskningen som helhet utvärderas och att allt systematiseras. På sätt och vis kan man kalla den ”bilden av Finland” inom den processrättsliga forskningen. Till klassiska granskningsrecensioner hör coolhet, neutralitet och strävan efter objektivitet. Det är också syftet här. Detta innebär att pamflettliknande toner undviks till varje pris. Naturligtvis är det upp till läsaren att bestämma hur detta lyckats. I vilket fall som helst är denna publikation inte avsedd att vara kontroversiell och den följer inte en vetenskaps- eller forskningspolitisk agenda. Den som letar efter dolda agendor kommer att hitta dem i vilken text som helst, om inte annat, så i det som inte diskuteras. Om en forskningstrend, forskare eller forskning inte nämns i denna bok är det inte en förebråelse, men det är inte heller en bekännelse.[3]

En sådan genomgång av tidigare forskningar brukar inom vetenskapen kallas ”review” enligt det engelskspråkiga namnet.[4] Termen har sin svenska motsvarighet ”översikt”, vilket gör att en review-artikel är en ”översiktsartikel”. Motsvarigheten ska dock inte användas nedan. För det första är den inte lika känd för jurister som ”review”. För det andra förlorar man helt den ursprungliga tanken att det är en omprövning av materialet. Dessutom kan ”översikt” ses som en kort rapport, vilket en vetenskaplig review-artikel absolut inte får förbli. Kanske kan man helt enkelt säga att en klassisk review-artikel är en kritisk granskning på metanivå. Det är dock sant att det rättsvetenskapliga review-konceptet fortfarande håller på att ta form. Det verkar dock vara långt ifrån det koncept som föddes inom naturvetenskapen och tog sin etablerade form där.

3. I detta avseende är ”skrämmer spår”. Review-forskningar (som är sällsynta i Finland) är benägna att förebrå en forskare eller enskild studie att den antingen har gått obemärkt förbi eller åtminstone blivit felklassificerad i fråga om metoder. Se t.ex. Jyränki 1995, s. 896. Men det har också sagts att det finns ett behov av att forska rättsvetenskapen mera eftersom så lite forskning har gjorts om den i Finland. En sådan forskning om forskning bidrar till att förstå rättsvetenskapen som ett vetenskapsområde och rättsvetenskapens utveckling. Samtidigt ger den material för en analys av rättsvetenskapens tillstånd. Se Ervasti 2012, s. 235. Tills vidare väntar vi fortfarande på sådan forskning.

4. Det finns så få artiklar av denna typ inom rättsvetenskapen att det inte är lätt att sammanställa en sammanhängande bild av dem. Förhoppningsvis kommer formatet att bli vanligare även inom juridiken. Det publiceras så många juridiska artiklar idag att den genomsnittliga läsaren inte kan få en kritisk överblick över dem.

I det naturvetenskapliga konceptet utvärderas först referentgranskade forskningar skrivna av etablerade (och oftast meriterade) forskare. I princip tar bedömningen endast ställning till om de publicerade forskningsresultaten är vetenskapligt giltiga. För det andra är utvärderingen av forskningen inom naturvetenskapen begränsad när det gäller den granskade perioden och urvalet av granskningen. Å ena sidan får de forskningar som ska utvärderas inte vara för gamla och å andra sidan inte för nya. Helst bör forskningarna ha publicerats 3–5 år tidigare, även om detta bara är en medial regel. Dessutom rekommenderas de som skriver review-artiklar (artiklar i en prestigefylld tidskrift är det vanligaste urvalet av utvärdering, och själva recensionen publiceras vanligtvis också i en sådan tidskrift) att fokusera på en smal forskningsfråga. På så sätt blir urvalet hanterbart, och bedömningen blir inte en så kallad vetenskaplig förklaring av världen. Det finns inga regler som är huggna i sten här, och den vetenskapliga forskningen har inte klargjort frågan. En snabb sökning visar dock att få review-artiklar har fler än 30 forskningar i sitt urval. Dessutom tenderar review-konceptet att vara kritiskt inom naturvetenskapen, även om kritiken måste vara ”konstruktiv”. Vad som är konstruktivt och vad som är svidande kritik är naturligtvis en åsiktsfråga. Kritiken får dock aldrig vara kränkande eller ens hård i tonen. Kritiken bör under inga omständigheter innehålla ad hominem-kommentarer.

En del av dessa problem återkommer också i denna forskning, men samtidigt är de karakteristiska för rättsvetenskapen. För att forskningen ska kunna inledas måste man bestämma vilka enskilda forskningar som överhuvudtaget ska betraktas som ”rättsvetenskapliga” och på vilka grunder en sådan forskning räknas som ”finländsk”. Inom naturvetenskaperna är svaren på dessa frågor tämligen självklara: forskningslitteraturen är lätt att skilja från annan litteratur och forskningens nationalitet spelar ingen roll. Inom rättsvetenskapen är det rimligt att fråga sig om forskningen måste publiceras i traditionell mening eller om forskning som inte uppfyller detta villkor kan ingå i urvalet.

Huvudreglerna är lätta att definiera. Det är sant att ”publicering” av en forskning inte var ett problem inom rättsvetenskapen tidigare: forskningen uppfyllde detta krav när den väl hade publicerats antingen som

6 bok eller i en juridisk tidskrift. Någon kan ha klyvt håret genom att undra om en självpublicerad skrift med liten spridning verkligen uppfyllde kraven för publicering eller om en artikel i en icke-juridisk tidskrift uppfyllde kraven för publicering. Den ”gråa” elektroniska publiceringen, det vill säga blogginlägg på nätet (och liknande), har suddat ut denna gräns inom rättsvetenskapen, även om gränsen inom naturvetenskapen inte har smulats sönder. Om förlaget eller publiceringsforumet inte längre spelar någon roll är spridningen förmodligen det sista måttet. Ett inlägg har ”publicerats” när det sprids (t.ex. laddas ner) och läses.

I den här forskningen förstås publicering mycket brett: med andra ord är all elektronisk publicering publicerad forskning, så länge plattformen inte är stängd.[5] Att svara på frågan om vad som utgör ”finländsk” (här processrättslig) forskning är inte heller oproportionerligt betungande, om vi bara talar om den här forskningens behov. En undersökning som behandlar ens till en del den finländska processrätten, de facto processrätten i vid bemärkelse, anses vara finländsk utan problem. Författarens identitet eller publiceringsforum ignoreras.[6] Faktum är att förvånansvärt mycket processrättslig forskning, särskilt progressiv forskning, publiceras i det engelska förlaget Routledges bokutbud.

Vi återkommer till hur det processrättsliga forskningsområdet definieras i nästa avsnitt.[7] Här är det bara värt att notera att den processrättsliga forskningen – det vill säga i sista hand frågan om vad som redan är processrättslig forskning– inte längre är lika entydig som den var för några decennier sedan. Redan i detta skede är det dock nödvändigt att ta ställning till om det finns kvalitativa eller innehållsmässiga begränsningar för publicerad forskning. Begränsningarna skulle innebära att endast de som kvalificerar sig som evaluerbara forskningar på mer eller mindre formella grunder kan bedömas. Vi kommer inte att gå den här

5. Texter som ligger kvar i författarens skrivbordslåda (eller numera på en dator) kommer annars inte att bedömas, även om någon utanför läser dem. Utvärdering kräver naturligtvis att det vetenskapliga samfundet, eller åtminstone utvärderaren, är medveten om forskningens existens.

6. Det har skett en stor förändring i tänkandet. För bara några årtionden sedan skulle endast Juristföreningens böcker (Suomalainen Lakimiesyhdistys) och, efter viss tvekan, kommersiellt publicerade doktorsavhandlingar som ingår i den finländska juris doktorexamen utan vidare ha godkänts i kategorin. Allt annat skulle ha diskuterats ingående.

7. Se kapitel 2.

vägen eftersom det skulle begränsa materialet för mycket. Det måste erkännas att detta är ett avsteg från de kanske starkaste reglerna för naturvetenskapliga review-artiklar. Inom naturvetenskapen kräver rätten till review-granskning både författarens ”etablerade ställning” (vad det nu kan vara) och att publikationen är referentgranskad (vilket vanligtvis framgår av forskningen).

Det är här som rättsvetenskapens särställning i den vetenskapliga familjen är som tydligast. Kännetecknande för rättsvetenskaplig forskning är att juridiska texter också skrivs av andra än ”etablerade forskare”, och att alla publikationer i allmänhet inte är referentgranskade eller förhandsgranskade. Endast artiklar som erbjuds i vissa tidskrifter kan (eller kommer att bli föremål för) traditionell referentgranskning. Även för dessa är refereeförfarandet frivilligt, dvs. författaren måste begära det.[8] I vissa bokserier, såsom A-serien av Suomalainen Lakimiesyhdistys, är en sådan bedömning i princip obligatorisk, men genomförandet av principen kommer sannolikt att överlåtas till seriens chefredaktörs arbete och hobby. I de flesta vetenskapliga serier är referentgranskning inte ens teoretiskt nödvändig. Dessutom publiceras en stor del av den juridiska litteraturen kommersiellt: kommersiell utgivning bestäms å andra sidan av den förväntade försäljningen av boken, som i sin tur beror på målgruppen och dess intresse. Vid självpublicering är referentgranskning redan konceptuellt omöjligt.

I denna forskning varken fastställs eller följs formella kriterier. Detta innebär att det inte görs någon åtskillnad mellan juridisk forskning å ena sidan och juridisk litteratur å andra.[9] Distinktionen kan dock göras på grundval av innehållsmässiga (snarare än formella) kriterier. Juri-

8. Många ”etablerade” författare frågar inte ens efter det, eftersom referentgranskning saktar ner publiceringen och vanligtvis inte tillför något värde till artikeln. I resultatmålens anda rekommenderar fakulteterna dock referentgranskning till sina forskare, och unga forskare väljer det eftersom referentgranskning ökar publikationens vikt vid ansökan om forskningsfinansiering eller akademiska anställningar.

9. Det säger sig självt att publiceringsforumets – det vill säga i praktiken förlagets eller seriens –s.k. JUFO-klassificering inte har någon betydelse i detta urval. Klassificeringen kan också påverka vilket publiceringsforum forskaren väljer för sin forskning. Se kapitel 4 nedan. För övrigt görs det inte heller i vetenskapliga sammanhang någon begreppsmässig skillnad mellan juridisk forskning och juridisk litteratur. Även om begreppen skiljer sig åt fungerar de i praktiken som synonymer: allt som skrivs kallas med en förskönande omskrivning för ”juridisk forskning”. Att beteckna en enskild publikation som ”litteratur” kan till och med anses stötande.

8 disk forskning tar fram ny kunskap med hjälp av vetenskapliga metoder, medan den juridiska litteraturen presenterar information som är bekant från tidigare forskning. Det som är nytt och det som redan är ”bekant”, är mycket öppet för tolkning inom rättsvetenskapen. Det är svårt att skriva en handbok eller allmän presentation som inte innehåller något nytt; det som är nytt är de tidigare opublicerade rättsfallen som tagits med i boken. En publikation som söker status som forskning kan också sakna nyhetsvärde. Den inskränker sig, kanske med sina egna ord, till att bekräfta resultaten av tidigare forskning, det vill säga den förhärskande ståndpunkten i den juridiska jargongen. Denna generositet stöds av den ofta citerade erfarenhetsregeln enligt vilken publikationer som gör anspråk på att vara läroböcker och allmänna presentationer, särskilt inom processrätten, i slutändan innehåller en stor mängd ”forskningselement”. Det har ibland till och med på halvt allvar påstått att forskningen i processrätt sker genom avhandlingar och läroböcker.[10] I dag uppfattas ett sådant argument främst som ett skämt. Avhandlingen visar endast att författaren behärskar konsten att tolka sitt vetenskapsområde och därmed kvalificerar sig till det lärda sällskapet.[11] Påståendet att rättsområdet huvudsakligen studeras genom doktorsavhandlingar är i själva verket en förolämpning med andra vetenskapsområdens som mått. Det måste dock erkännas att processrättsliga avhandlingar traditionellt har varit mer «forskningsinriktade» än vad avhandlingsidealet egentligen kräver. Att forskningen går framåt med hjälp av läroböcker är förmodligen redan en konceptuell omöjlighet.

Det finns andra specialiteter inom rättsvetenskapens språk. Inom många vetenskapsområden talar man om ”standardverk”. Med standardverk avses en sådan lärobok, handbok eller allmän presentation som länge har varit i allmänt bruk. Ett standardverk anses sammanfatta kunskapsområdet. Inom rättsvetenskapen är begreppet okänt, men få skulle ha något att invända om till exempel Tirkkonens och Lappalainens böcker en gång klassificerades som standardverk, eller om Alma Talents serie ”Oikeuden perusteokset” (Rättens grundverk), som publ-

10. ”Det är typiskt för finsk processrätt att största delen av den enskilda forskningen är just doktorsavhandlingar.” (Översättning här) I skrivande stund stämde detta till viss del överens med verkligheten, även om en förändring redan var på gång. Se Ervasti 2007, s. 11.
11. Se t.ex. Gothóni 2002, s. 21.

icerats under vår tid, kallas det. «Värdet» av ett standardverk försvinner dock när boken åldras och inte trycks om. I den snabba utvecklingen av rättsordningen (vilket för närvarande är fallet) är det bara ständigt uppdaterade, dvs. elektroniska, utgåvor som står sig över tid, dvs. behåller sin plats som standardverk inom sitt rättsområde.

Författaren till en naturvetenskaplig review-granskning skulle ogilla konceptet för denna granskning: urvalet är alldeles för stort i fråga om tid och kvantitet. Urvalet omfattar nästan fyra decennier och täcker forskningen inom ett helt rättsområde. Bördan lättas dock av att vi talar om en liten och ganska sluten rättskultur. Mängden forskningar är därmed betydligt mindre än i stora och aktiva rättskulturer. Trots detta leder det tidsmässigt och substansmässigt omfattande urvalet till att de enskilda resultatens validitet (som är kärnan i den naturvetenskapliga review-granskningen) åsidosätts. I stället lyfts forskningspolitiska och delvis ideologiska trender fram: Vad har studerats? Hur har forskningen förändrats och vad förklarar de observerade förändringarna?[12] Av detta följer att forskning i naturvetenskaplig mening bedöms endast när man beaktar den processrättsliga forskningens inverkan på lagstiftning och rättspraxis. Det är sant att ideologiska analyser och review-granskningar i vilket fall som helst skulle vara svåra att hålla hermetiskt åtskilda. Båda använder enskilda publikationer som bevis eller åtminstone som exempel på vad som händer inom vetenskapen i allmänhet, till exempel för att beskriva utvecklingen av tänkandet. Ju större urvalet är, desto större är risken för att målen förväxlas. Den genomsnittlige läsaren kommer sannolikt inte att bli störd av svängningen.

En diskussion om den processrättsliga forskningens ideologiska historia kan låta storslagen: de stora ”idéerna” finns där, liksom i rättsvetenskapen i allmänhet, i betraktarens ögon. Att kalla kärnvärden som principen om omedelbarhet eller kontradiktionsprincipen för ”idéer” skulle förmodligen väcka munterhet bland utomstående forskare. Däremot finns det inget hinder för att tala om den processrättsliga forskningens mentalitetshistoria, det vill säga vad författarnas uppfattning om vetenskap var, vad de ansåg vara den processrättsliga forskningens mål och

12. Sådana genrekombinationer var vanliga innan genrerna började bli mer specifika. Författaren kunde definiera sin bok samtidigt som en sammansättning, en handbok och en kursbok, och lämna gränsdragningen till läsaren.

10 så vidare. När allt kommer omkring definieras mentalitet vanligtvis som ett tankesätt och handlingsmönster som delas av en identifierad grupp människor (här forskare inom processrätt). En annan sak är att mentaliteten hos forskare i processrätt knappast skiljer sig i grunden från den allmänna mentaliteten hos rättsvetare.

Förstådd på detta sätt påminner konceptet i denna bok om den så kallade ”handboken i forskning” eller ”handboken i vetenskap”. Sådana böcker har skrivits eller, rättare sagt, redigerats inom många områden av naturvetenskap och samhällsvetenskap, även om de inte är vanliga inom rättsvetenskapen. Till skillnad från review-artiklarna kommenterar dessa böcker inte så mycket giltigheten av forskningens resultat. I stället beskriver böckerna forskningens ”dynamiska utveckling” och dess betydelse inom vetenskapen, belyser kontinuiteten och dess avbrott, analyserar bidragen från olika forskningshåll och, för att uttrycka det träffande, ”organiserar det förflutna”.[13] Dessutom tenderar handböcker att varna för att forskning (eller utveckling) inte får och inte kan kartläggas: vetenskapen motsätter sig ”kartläggningsförsök som söker klarhet”. Handbokens format omfattar inte, varken i sig eller begreppsmässigt, att förutsäga framtiden, än mindre att utforma forskningspolitik. I en typisk handbok hamnar dock med sådana prediktioner och vetenskapspolitiska riktlinjer. Det är värt att notera att konceptet med en handbok kan förstås på olika sätt. Detta kan ses i mycket tidiga vetenskapliga handböcker och guider med olika namn: de famlade i sina uppgiftsbeskrivningar innan bokgenren hittade sin plats. I en handbok som publicerades på 1990-talet angavs till exempel att den skulle fokusera på principer, tjäna både akademiska och praktiska intressen, sammanfatta den forskning som bedrivits och förklara den nytta som forskningsdata kunde medföra.[14]

I förorden förklarade jag att denna forskning till stor del bygger på mina tidigare skrifter. Till att börja med har jag fått bekanta mig med

13. Denna beskrivning är hämtad från en handbok som handlar om Science and Technology Studies. Se Felt et al. 2017, s. ix och 2. En av bokens underrubriker lyder “Give Me a Handbook and I Will Raise a Field –What Handbooks Do”. Rubriken sammanfattar väl det slutliga målet med en vetenskaplig handbok, alltså att profilera vetenskapsområdet.

14. Ämnet för boken var det framväxande Human-Computer Interaction-forskningsområdet. Den moderna läsaren kommer att lägga märke till, när han eller hon bläddrar i boken, hur långt innehållet i den 1400-sidiga boken hamnade från dessa löften. Se Helander 1988, s. xi.

artiklarna i boken «Oikeustiede Suomessa 1900–2000" (Rättsvetenskapen i Finland 1900–2000) (utgiven 1998). Boken innehåller, förutom andra rättsvetenskapliga artiklar, även en artikel om den processrättsliga forskningens tidiga historia.[15] Processrättens ställning vid Helsingfors universitet har beskrivits ganska utförligt i sammanställningen "Sata vuotta prosessioikeutta" (Hundra år av processrätt) (utgiven 2021). Boken innehåller flera review-inriktade och/eller vetenskapsteoretiska artiklar. Tankar till denna bok har särskilt förmedlats av Petra Hietanen-Kunwalds, Janne Kaistos och Riikka Koulus artiklar, eftersom de betonar "rätta" saker med tanke på denna bok. Det måste erkännas att det förvisso – som artiklarna i boken visar – finns flera sanningar, eller snarare tolkningar av sanningar, om den processrättsliga forskningens utveckling. Mer indirekt hjälp med att hitta strukturen och även skrivandet har getts av liknande, om än mer ambitiösa, och mer idéhistoriskt inriktade forskningar inom andra rättsområden. I synnerhet Eero Backmans syn på straffrättens utveckling och Jaakko Husas syn på offentligrättens utveckling förtjänar att nämnas särskilt. Å ena sidan har dessa böcker uppmuntrat mig att skriva, och å andra sidan fått mig att fundera på om jag vågar ge mig in på ett sådant försök.[16]

Mitt förtroende för försöket har också stärkts av artikelsamlingen "Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus" (Den inhemska straffrättens tillstånd och framtid) som publicerades i år. Även om utgångspunkten för boken skiljer sig från denna forskning och den berör inte forskningen inom processrätt, behandlar två artiklar ganska likartade frågor såsom forskningens utvidgning (Melander 2023) och den plötsliga förnyelsen av den allmänna doktrinen (Nuotio 2023). För att få en helhetsbild är Juha Tolonens omfattande artikel "Suomalaista oikeustiedettä 50 vuotta" (Finnsk rättsvetenskap i 50 år) till hjälp. Den dök dock upp redan år 2011 och processrätten fick ingen uppmärksamhet i den. Många av resultaten i artikeln verkar inte heller stämma med den processrätts-

15. Avsnittet "Prosessioikeus" (Processrätt) (s. 351–359) har skrivits av Erkki Havansi, en mångårig professor i processrätt. Det är värt att notera att antalet sidor inom olika rättsområden varierade stort: avtalsrätten använde tjugo sidor för sin historia, medan skadeståndsrätten redogjorde för sin historia på drygt två sidor!

16. Husas forskning förverkligar samma problem, såsom urvalet av data, vagheten i de begrepp som används och svårigheten att uppfatta de "vetenskapliga" övergångar. Dessa problem diskuterades också utförligt i opponenternas (Klami, Jyränki) uttalanden.

liga forskningen. Visserligen är den i artikeln centrala förändringsteorin– rättsvetenskapen reagerar på rådande omständigheter – förmodligen odiskutabel, men samtidigt självklar.[17]

Böcker som söker en överblick över vetenskapsområdets utveckling är inte heller särskilt vanliga utanför juridiken. Jag har gått igenom en hel del liknande idéhistoriska översikter för att hitta rätt struktur och ton. När det gäller läsarupplevelser misslyckas de flesta framställningar. Det beror bland annat på att boken är skriven för en inre krets som långt ifrån alla läsare tillhör. En del av orsaken till den dåliga läsbarheten i många böcker är strukturella lösningar. För det första närmar sig många framställningar sitt ämne kronologiskt och dränker den stora bilden i detaljer. Ett år eller två är en för liten måttenhet för att mentaliteter (eller snarare uppfattningar om vetenskapen) ska kunna förändras. En kronologisk genomgång tröttar ut och tråkar ut läsaren.

För det andra vill de allra flesta författare komma ihåg alla forskare inom området, särskilt sina kollegor, eller åtminstone vara försiktiga så att de inte retar upp någon genom att inte nämna dem. Eftertänksamhet, som värderas i sig, tvingar oss att lista personer och deras forskningar, vilket enligt ordspråket inte kommer att sluta med att en bok blir till. När en person nämns, måste alla andra också nämnas. För en insider som har levt genom tid och kontext kan sådana kombinationer av historia, vetenskapsteori och review-granskning vara intressant läsning, men läsare som inte är bekanta med tiden kommer inte att få ut något av det. Bakom detaljerna, mängden av titlar och publikationer, döljer sig stora förändringar, och författaren orkar inte alltid ens tänka på dem när hans eller hennes taxonomiska arbete har slutförts på ett framgångsrikt sätt. Det kronologiska tillvägagångssättet och uppräkningar kombineras ibland, varefter spelet (här läsekretsen) definitivt är förlorat för gott.[18]

17. Se Juha Tolonen 2011, s. 571. Detta är inte menat att vara en underdrift. Frågorna om vad forskningen reagerar på, hur forskningen reagerar och inom vilken tidsram den reagerar är också kärnan i denna forskning.

18. Det är inte heller brukligt att offentligt bedöma det faktiska ”vetenskapliga” bidraget av en forskare som kanske har dominerat sitt ämnesområde i årtionden och utvecklat sitt vetenskapsområde. Självklart berättar artiklarna i jubileumsböckerna om mottagarens karriär och verksamhet. Artikelförfattaren väljer dock skickligt vad han eller hon ska säga och säger vanligtvis inte något tvärgående om personens betydelse inom hans eller hennes vetenskapsområde. Även om ett sådant ”nihil nisi bene a mortuis” kan vara etiskt försvarbart, är det inte troligt att det förbättrar vetenskapsområdets självförståelse. I slutändan hjälper

Några begränsningar behöver inte motiveras, även om de är värda att lyftas fram. Till exempel är forskningens historia inte densamma som de akademiska strukturernas historia, så som den ofta förstås. Många av analyserna om forskning kommer att beskriva inrättandet av universitetstjänster, de förvirrande faserna av akademiska vakanser eller de reformer som sker i institutionen och ämnesstrukturerna. Det måste erkännas att en sådan undersökning ibland avslöjar något om den forskning som gjorts eller görs i ”strukturerna”. Presentationen av strukturerna skulle dock kräva den typ av självbedömning och anda av vetenskaplig redovisning, som normalt helt saknas. Dessutom är ett vanligt problem i organisationshistorien en orubblig optimism om utvecklingen: nytt är alltid bättre. Författarna till sådana strukturella historier undgår inte heller reklamens frestelse. Tiden förgyller förstås minnen, men jubileumsverk och annan historia är också ett verktyg för marknadsföring av vetenskapspolitik (eller, ärligt talat, lobbying).

Man kan fråga sig vilken nytta forskning om ämnets historia ger för den aktuella forskningen. Om forskningen söker svar på praktiska tillämpningsproblem är det inte säkert att man ser några sådana fördelar. En forskare som producerar forskningsdata medger i stället oftast att kunskap om vetenskapsområdets historia hjälper till att förstå dess nuvarande skede. Historien berättar hur olika problem har lösts vid olika tidpunkter och hur tolkningar och svar har varierat.[19] Inom många naturvetenskapliga områden är historiska översikter populära: de avslöjar häpnadsväckande feltolkningar som den moderna läsaren kan skratta åt.[20] På den tiden var dessa misstag naturligtvis det sista ordet inom vetenskapen. En rättsvetenskaplig forskare ger dock inte eftervärlden sådan glädje. Inom rättsvetenskapen är en vetenskapsman inte kapabel till misstag av sådan omfattning, och senare kunskap avslöjar dem sannerligen inte. Deras misstag kommer att glömmas bort när den forskningen blir föråldrad. Naturligtvis har goda försök gjorts för att etablera den

det inte heller: inputen kan läsas i detaljer så som vetenskapliga publikationer och studerandenas prestationer, eller snarare bristen på dem.

19. Se t.ex. Edelman 1991, s. 3.

20. Ett klassiskt exempel på fel är den så kallade vattenreduktionsdoktrinen, som förklarade varför landarealen vid Bottniska vikens stränder utvidgades. Doktrinen (dess namn förmedlar förklaringens kärnbudskap) var utan tvekan mer trovärdig än sin föregångare, det vill säga doktrinen om hur vatten förvandlades till jord. Se Edelman 1991, s. 91.

juridiska doktrinen om ”vattenreduktion”. Serien innehåller påståenden om att en minskning av antalet tvister korrelerar med en ökad försoning i samhället, eller att den höga tröskeln för rättsliga processer sänks när advokater gör sitt arbete till ett lägre pris. Argumenten erbjuder enkla – och samtidigt attraktiva – lösningar på svåra problem. De finner icke-existerande kausalitet eller vänder riktningen på den kausala effekten.

Denna bok är uppdelad i en allmän och en tematisk del. I den allmänna delen presenteras den processrättsliga forskningens ansvar som producent av forskningsdata, det vill säga forskningsområden, forskningsinriktningar och centrala frågeställningar. De forskningsinriktningar som aldrig föddes eller som dog i sin linda noteras också. Därefter gås två omvälvande vändpunkter i forskningen om processrätten igenom. Den första av dessa är den så kallade övergången till en ”modern” rättegång. Det är väl känt att denna övergång utkristalliseras i den s.k. tingsrättsreformen 1993 och straffprocessreformen 1997.[21] Dessa reformer och deras efterföljande faser dominerade forskningen inom processrätten under hela 1990-talet. Den andra vändpunkten här anses vara den tysta revolutionen inom forskningen i processrätt, eller snarare den inre förnyelsen av forskningen. Reformen initierades och upprätthölls av internationella influenser, de så kallade megatrenderna inom processrätten.[22] Lagstiftningen hade ingen betydande inverkan på detta, delvis på grund av att det inte gjordes några nya stora reformer. Den andra övergångsperioden anses lite förenklat ha inletts vid sekelskiftet 2000 och har fortsatt fram till idag.

Undersökningens definitioner och beskrivningarna av övergångsperioderna definierar endast bedömningsurvalet och den stora förskjutning som förekommer i urvalet. För att komplettera bilden är nästa steg att undersöka den processrättsliga forskningens genomslagskraft: hur forskningen påverkat processrättsliga lagstiftningen, rättspraxis, det vill säga tolkningar, och forskning inom andra rättsområden. Kanske

21. Denna ”processreform” har, något vältaligt men träffande, kallats ”lagstiftningsrevolutionen”. Se Turunen 2009, s. 69.

22. Den vetenskapspolitiska debatten ger lätt intrycket av att ”internationella influenser” började komma till Finland bildligt talat i tisdags. Detta är inte ens sant i den påstått nationella gamla processrätten. Utvecklingen i omvärlden bevakades och analyserades ibland på ett tämligen modernt sätt. Se Reinikainen 1968, s. 158. Visserligen var sådana utländska nyheter stjärnfall på den tiden. De verkar inte ha intresserat många läsare.

kan man inte förvänta sig så mycket av det sistnämnda: forskningen om processrätten har kritiserats för att bara ”följa” utvecklingen inom andra rättsområden. I stället tror de flesta processrättsvetenskapare – eller vill åtminstone tro – att de påverkar processrättsliga lagstiftningen och domstolarnas verksamhet. I det sista kapitlet i den allmänna delen diskuteras också hur den processrättsliga forskningen har betraktats av vetenskapssamhället, det vill säga hur den har varit och är i andra forskares ögon. Det mänskliga är att forskares förmåga att göra ärliga självbedömningar inte ska överskattas. Det finns ett välkänt talesätt som säger att ingen ser en stråle i sitt eget öga. Därför är det värdefullt att forskare inom andra rättsområden och olika vetenskapsområden har synpunkter på den processrättsliga forskningen.

I den tematiska delen undersöks förnyelsen av forskningen inom vissa områden. De områden som valts ut för utvärdering är ämnesval, forskningsmetoder, mångvetenskapens och den empiriska granskningens roll, bedömning av forskningens funktionalitet och kritiskhet samt riktlinjer för framtiden. Valet av mätpunkter är visserligen långt ifrån entydigt.[23] Husa urskiljer till exempel följande teman i sin forskning om offentlig rätt: den vetenskapliga praktikens natur och kritiska värderingar, empiriska metoder, samhällstillvändhet och hermeneutik.[24] Valet beror till stor del på författarens ”färdiga” vetenskaps- och forskningspolitiska inriktning. En person som gör traditionell rättsdogmatisk forskning anser att vissa av indikatorerna är irrelevanta eller till och med ger falska resultat, medan en konfliktteoretiker skulle ta in ett halvt dussin till.

Det är lätt att ifrågasätta valet av teman, och det skulle finnas också andra uppenbara alternativ för undersökningen. Tidigare forskning kan ofta periodiseras, det vill säga delas in i faser. Faserna består av forskningsperioder som hade samma utgångspunkter. Periodisering fungerar ganska bra när det gäller en mycket långsiktig omfattande undersökning. Bördan är dock bedömningen av likheten: Vad anses fortfarande

23. Detsamma kan sägas om andra vetenskapliga handböcker. Det har inte varit brukligt att förklara eller motivera de valda teman. Se t.ex. Helander 1988, s. xii. Detta får läsaren att undra om valet är baserat på tyst kunskap eller på författarens (vanligtvis redaktörens) intuition. Det är dock uppenbart att den skissade tematiseringen, vare sig den är bra eller dålig, kommer att förverkligas med tiden: nya, eller framtida, handböcker och guider tvingas ta den som sin riktlinje.

24. Se Husa 1995, s. 163.

vara samma eller redan annorlunda? Granskningsperioderna, som ofta sträcker sig flera decennier, omfattar likartade och olika typer av forskning. Det finns en risk att granskaren för det första överdriver likheten för att göra faserna tydliga, och för det andra dramatiserar övergångarna för att få faserna att sticka ut ordentligt. Det är sant att det inom vissa rättsområden faktiskt är möjligt att skilja mellan fullständiga övergångar och entydiga periodiseringar. I de flesta fall genomförs dock både ny och gammal forskning under en granskningsperiod.[25] Inom processrätten kan man som sagt urskilja två övergångsfaser (mer om dem nedan). Under den senare och i princip mer progressiva perioden ersatte den nya forskningsmetoden inte den gamla. Med andra ord fortsätter den ”traditionella” och ”progressiva” forskningen inom processrätten att bedrivas parallellt. Forskaren var, och är ofta, samma person. En skicklig forskare i processrätt behärskar båda forskningsgenrerna.

Resultaten av enskilda forskningar bedöms inte i denna forskning. Dessutom sätts de olika forskningstrenderna inte i någon rangordning eller ens i någon prioritetsordning. Även om rättsdogmatisk forskning och mer teoretisk juridisk forskning ofta ses som motsatser, är motsattsförhållandet i grunden fel.[26] Båda forskningsstrategier behövs eftersom den forskning som bedrivs inom dem svarar mot olika krav på forskningsdata.[27] Det finns också en symbios mellan rättsdogmatik och mer teoretisk rättsvetenskap: rättsdogmatiken behöver stödjas av en mer omfattande och mångsidig teoretisk forskning, och den behöver baseras på rättsdogmatik som tolkar och systematiserar massan av paragrafer. I den nya ”progressiva” riktningen inom processrätten är symbiosen mellan teoretisk och praktisk forskning starkare än inom många andra rättsområden. Den nya forskningen präglas av ett framtidsinriktat synsätt, närmare bestämt dess förslag till rättspolitik och lagstiftning. Denna

25. Se t.ex. Jyränki 1995, s. 902. Enligt honom kan samma forskning klassificeras som både mångvetenskaplig och ”konventionellt dogmatisk”. Samma sak är uppenbar i denna bok.
26. För definitionen av rättsdogmatiken och alternativen för den se Siltala 2003, s. 496 och 531.
27. I synnerhet spänningen mellan mångvetenskaplig forskning och rättsdogmatik är notorisk. Den är också så stark att det i utvärderingen av forskning uttryckligen kan anges att den inte alls förekommer vid den fakultet som utvärderas. Se Åbo universitet: peer-evaluation report 2022, s. 2.

forskningsansats kräver naturligtvis att nuläget, det vill säga den nuvarande lagstiftningen och dess tillämpningspraxis, är känt.

Med viss rätt kan det dock sägas att i den snabba rättsutvecklingen förtjänar den mer teoretiska forskningen att prioriteras, medan i den tröga rättsutvecklingen är efterfrågan på rättsdogmatisk kunskap. Orsakerna till detta är dels behovet av annan information, dels att informationen föråldras. Rättens snabba utveckling kräver stöd av forskning, och rättsdogmatiska forskningen kan inte ge det. När allt kommer omkring försöker rättsvetenskapen inte ens besvara frågan om hur världen borde se ut. I en snabb förflyttning förlorar dessutom rättsdogmatiska forskningsresultat snabbt sin relevans, om de ens hinner produceras. Kort sagt: i en statisk värld ”klarar sig rättsvetenskapen bra” med rättsdogmatiken, medan det i brytnings- och övergångstider innebär att kunskap produceras av andra forskare än rättsvetenskapliga (i detta fall processrättsliga) forskare ifall vi nöjer oss med rättsdogmatiken. Följden blir att alla reformer baserar sig på denna externa information – eller i värsta fall baserar sig reformerna inte på forskningsdata utan på föreställningar och populistisk politik.[28]

En arg processrättsforskare kan peka på ett antal partiella reformer av processrätten där det är svårt att undvika ett sådant intryck. Ett exempel på det första är lagen om grupptalan (ryhmäkannelaki) från år 2007. Lagen gav konsumentombudsmannen rätt att på en konsumentgrupps vägnar rikta krav mot en näringsidkare. Det var en total katastrof för rättspolitiken och lagberedningen. Ingen grupptalan väcktes. Lagen om grupptalan från år 2022 medförde visserligen inte någon betydande förbättring, även om den utvidgade rätten att väcka talan till att omfatta konsumentorganisationer.[29] Det finns sannolikt inga konsumentorganisationer i Finland som vill och kan gå till domstol. Den finländska rättspolitiken kan dock inte beskyllas för detta, men ansvaret för problemen med grupptalan ska, för att parafrasera Jonathan Swift, läggas på Europeiska unionens breda axlar. Ett exempel på den andra, populistiska, strategin är de upprepade (eller snarare oändliga) smärre reformerna av rättegångsbalkens 21 kapitel. De bygger på övertygelsen att problemet

28. Se Litmala 2005, s. 47.
29. Koulu 2022, s. 19.

18 med den höga tröskeln att börja processa i rätten kan lösas enkelt och billigt genom att finjustera kostnadsansvaret. Inhemsk och internationell forskning har dock visat att tröskelproblemet är en del av problemet med finansiering av rättegångar. Det är i sin tur en del av problemet med tillgången till rättigheter (access to justice), som har många orsaker. Som bekant är tröskeln för att få tillgång till rättigheter delvis ekonomisk, delvis på systemnivå, delvis psykologisk och delvis kulturell.

2. Hurdan har forskningen om ”processrätt” varit, hurdan är den och hurdan borde den vara?

Svaret på frågan om vad forskning om ”processrätt” är skulle inte ha plågat rättsvetare länge för några decennier sedan. På 1960-talet var processrätt och processlag synonyma: båda betydde ”rättsregler som i helhet styr rättegången”.[30] Forskning av processrätten var däremot, även om det var mindre tydligt formulerat, rättsdogmatisk forskning av dessa rättsregler. Sedan dess har synen på processrättens område och dess forskningsansvar i rättsordningen utvidgats, även om de samtidigt blivit oklara. En ny, expansiv definition finns i grundverket ”Prosessioikeus” (Processrätt). Boken är både en allmän presentation om processrätt och en allmänt använd lärobok för magisterprogrammet i rättsvetenskap. Enligt boken är processrätten ”ett rättsområde som huvudsakligen tillhör den offentliga rätten”. Den reglerar de olika förfaranden och myndigheter som används för att ge rättsskydd i konfliktsituationer och ”när ett brott har begåtts”.[31]

Den bredare definitionen har inte förändrat forskningens tyngdpunkt: rättegångens – modernt statliga rättsskipningens – rättsdogmatiska undersökning dominerar fortfarande forskningen inom processrätt. Det är talande att det ovannämnda verket, ”Prosessioikeus” (Processrätt), som åtminstone är halvvetenskapligt, ägnar mer än 90 procent åt denna undersökning. I det här fallet omfattar det både domstolsförfarandet och domstolarna. Skiljeförfarande är på cirka tjugo sidor, alternativ tvistlösning drygt trettio sidor, medan tio sidor ägnas åt den vetenskapligt intressanta och principiellt betydande åtalsuppgörelsen. Mot

30. Definitionerna är från Tirkkonen. (här översatts till svenska av författaren) Se Tirkkonen 1961, s. 10 och 46.
31. Se Vuorenpää et al. 2021, s. 46.

bakgrund av bokens betoning är de påståenden som ibland görs om att rättsdogmatisk forskning glöms bort något tillspetsade. Naturligtvis måste det erkännas att i den faktiska forskningslitteraturen är rättsdogmatikens överlägsenhet inte så förkrossande, även om den är obestridlig. Till exempel innehåller många av de så kallade alternativen till traditionell rättsdogmatik, såsom forskningen om juridisk konflikthantering i huvudsak, en hel del rättsdogmatisk analys. På sätt och vis är det dock paradoxalt att självutnämnda rättsdogmatiska forskningar egentligen inte innehåller något annat än rättsdogmatik.

Rättegången förstås dock inte längre lika bokstavligt som den ursprungligen förstods. Tidigare låg fokus på domstolens och domarens agerande, men i nyare forskning har andra yrkesgrupper inom rättegången och deras verksamhet i rättegången varit populära teman: speciellt åklagares (med upp till tre doktorsavhandlingar) och, i mindre utsträckning, advokaters verksamhet har undersökts. Å andra sidan är det värt att notera att även den senaste forskningen i förvånansvärt hög grad fokuserar på den allmänna rättskipningen och de allmänna domstolarna. Till följd av detta har specialdomstolarnas rättskipning nästan helt hamnat i skuggan inom forskningen. Detta är förvånande eftersom specialdomstolarna, det vill säga försäkringsrätten, marknadsdomstolen och arbetsdomstolen är viktiga både som rättstillämpare och som samhälleliga och ekonomiska aktörer. Specialdomstolar skulle också vara intressant annorlunda som forskningsobjekt, eftersom de å ena sidan styrs av liknande hybridreglering (allmän lag/special lag) och å andra sidan skapar systemet en grundläggande skillnad mellan dem (socialdomstol/affärsdomstol/arbetsdomstol). Som alla huvudgrupper förenklar denna trefaldiga indelning situationen: alla försäkringsrättsklienter är inte medborgare som kämpar för sina förmåner: helt vanliga tvister hamnar också i marknadsdomstolen och arbetsdomstolen kan inte enbart koncentrera sig på tolkningen av kollektivavtal.

Först i början av 2000-talet kommer den processrättsliga forskningen att öppna upp för att uppfylla den nya definitionen. Nämndsystemet (Viitanen 2003), medlingen (Ervasti 2004, Koulu 2006 och Hietanen-Kunwald 2018), skiljeförfarandet (Koulu 2007), europeiska

verkställighetsgrunderna (Lindfors 2012), privata verkställigheten (Riikka Koulu 2018) och systemet med ombudsmän (Koulu 2022) har så småningom fått sina egna forskningar. En ny annektering representeras av att vissa kategoriers mål koncentreras till vissa domstolar. Forskningen inom processrätten är i denna mening i regel generell, dvs. måltyperna särskiljs inte utanför den grundläggande delningen, tvistemål/brottmål. ”Speciell” forskning i processrätt har gjorts bl.a. om vårdnadstvister (Auvinen 2006), upphovsrättstvister (Päivärinne 2022), förverkandemål (Rautio 2006) och handläggning av ekonomiska brott i brottmål (Koponen 2004). I dessa forskningar tillämpas grundläggande institutioner som saklegitimation, specificering av talan och åtalsbundenhet för en relativt begränsad grupp av fall. Gemensamt för böckerna är att tillämpningen inte är så enkel som läroböckerna i processrätt antyder.

I början av årtusendet kan inom processrätten för första gången identifiera olika forskningsinriktningar. Med andra ord börjar processrätten fragmenteras i forskningsinriktningar med liten eller ingen interaktion. Som ett resultat av detta specialiserar sig processrättsforskare i allt högre grad och det gamla generalistidealet försvinner, till en början långsamt och på senare år med ökande intensitet. Ologiskt, och tvärtemot den allmänna trenden, kvarstår den gamla skiljelinjen mellan forskning i allmän processrätt och forskning i förvaltningsrätt, även om den också visar tecken på att smulas sönder (vi återkommer till detta nedan). I den gamla forskningstraditionen var ju inte processrättsforskare intresserade av förvaltningsprocessen som de kallade skrivbordsprocess, medan forskare inom förvaltningsprocessrätten ryggade tillbaka och ryggar tillbaka inför hotet om ett ”allmänt processuellt perspektiv”. Rättsskipningsgrenarna betraktades som både omätbara och fundamentalt olika.[32]

I början av 2000-talet kan man se att forskningen inom processrätten och därmed också undervisningen har tagit över områden som traditionellt inte har ansetts vara processrättens ansvar. Det som senare döptes till internationell processrätt övergick gradvis från internationella privaträtten till processrätten.[33] EU:s processrättsliga rättsakter har också

32. Se Koulu 2023, s. 30.
33. För mer information, se Vuorenpää et al. 2021, s. 86.

fått sin plats inom processrätten i stället för EU-rätten. Detta berodde främst på den så kallade integrationsprincipen, som till en början överförde undervisningen i EU-rätt och senare forskningen inom den till de nationella moderämnena. Dessutom spelade processrätten till en början en underordnad roll i EU-rätten, eftersom gemenskapens och den efterföljande unionens lagstiftningsbefogenheter inte omfattade medlemsstaternas rättskipningssystem. EU:s lagstiftning utvidgas dock och urholkar samtidigt medlemsstaternas grundläggande processuella autonomi. Det är inte längre möjligt att styra den som en del av EU-lagstiftningen. Även om den internationella processrätten tillförde forskningen internationalitet och en europeisk dimension, är forskningen på detta område främst traditionell rättsdogmatisk forskning. Ett exempel på detta är forskningen om ”internationellt relaterade” rättegångar som gjordes före unionens tid.

Om frågan i den internationella processrätten på sätt och vis har varit en finjustering av det gamla systemet, har alternativ tvistlösning (ADR) varit en verklig återupptagning av forskning och undervisning i processrätt. Även om det, särskilt grundformen av utomstående stödd medling (mediation), är en ålderdomlig institution, ansågs alternativ tvistlösning fram till sekelskiftet inte vara ett av de ämnen som rättsvetenskapen kunde utforska.[34] Samtidigt utmanade detta synsätt den juridiska forskningens anpassningsförmåga, det vill säga den vetenskapliga motståndskraften. I synnerhet förblev medling ett forskningsämne inom sociologi och antropologi, även om forskare inom dessa områden inte ansåg att det var deras favorittema. Alternativ tvistlösning hade ingen plats i det traditionella rättssystemet. I de nordiska länderna, till skillnad från i många andra länder, överfördes medlingen främst till domstolar och myndigheter. På sätt och vis utgjorde processrätten således ett naturligt hem för forskningen av medling och därefter andra former av alternativ tvistlösning.[35] Platsen i processrätten etablerades eftersom

34. Tvärtemot vad många tror är inte all alternativ tvistlösning medling: alternativ i denna mening omfattar bland annat olika nämdprocesser och skiljeförfaranden. Nämdprocesserna innebar ingen huvudvärk för systematiken, eftersom de lätt kunde hänföras till att ge ”rättsskydd” och därmed till processrätten. Vid medling kan både dess rättsliga karaktär och syftet med att ge rättsskydd med framgång ifrågasättas.

35. Koulu 2005, s. 544.

andra rättsområden inte var villiga att ta ansvar för undervisningen och forskningen i ett nytt, omfattande och delvis mångvetenskapligt ämne. Det finns inget som tyder på att den oskrivna arbetsfördelningen på det juridiska området kommer att förändras.

Placeringen i processrätten underlättades ytterligare och kanske på ett avgörande sätt av att medling utanför domstol inte fick något genomslag i de nordiska länderna. Fri medling, dvs. kommersiell medling, verkar fortfarande vara ett common law-fenomen. Det skulle ha varit nästan omöjligt att förena forskningen om kommersiell medling med den processrättsliga forskningstraditionen, eftersom den var mer naturligt kopplad till forskningen om avtalsrätt. Forskningen om alternativ tvistlösning, och i synnerhet medling, utvecklades snabbt till en stark inriktning inom processrätten.[36] I kölvattnet av detta förde forskningsinriktningen in den mångvetenskapliga och internationella karaktär i processrätten som den hade saknat fram till början av 2000-talet. Forskningsinriktningen är därmed en av inkarnationerna av «progressiv" processrättslig forskning, det vill säga juridisk konflikthantering.

Om den nya, eller "progressiva", processrätten sökte kontakter med andra vetenskapsområden, särskilt sociologin, gjorde den traditionella processrättsliga forskningen på sätt och vis samma sak. Den sökte dock sina kontakter inom andra rättsområden och inte mycket utanför juridiken. Å ena sidan har den traditionella processrätten sänt avläggare "rättsliga metastaser" till den materiella rätten. Det bästa exemplet på detta är den så kallade konsumentprocessrätten.[37] Termen förvirrar dock läsaren, eftersom det i huvudsak är en konsument-/affärstvist som söker sitt innehåll från konsumentskyddet. Av detta perspektiv följer att tillgången till rättigheter automatiskt får den rättssökandes perspektiv. Konsumentprocessrätten är därför både en tillämpad forskning om tillgången till rättigheter och en särskild processrättslig forskning, eftersom tillgången till rättigheter undersöks inom ramen för den materiella rätten (i detta fall konsumenträtten).[38] Ett annat exempel på

36. Detta är inte en så självklar principiell linjedragning som det verkar. Medling har starka kopplingar till avtalsrätten.

37. Rudanko, 2016, s. 879.

38. Selektivitet kan lika gärna hänföras till en rättslig aktör. Ett exempel på detta är aktiebolagets processrätt, som leder till en "diagonal endoskopi". Se Havansi 2003, s. 69. Havansi

26 nätverkande av processrätten är det framväxande immaterialrättsliga perspektivet på processrättsliga frågor inom rättsområdet.[39] Tonen när det gäller tillgång till rättigheter är dock mer dämpad: forskningen om immateriell processrätt är ganska traditionell rättsdogmatisk forskning. Det är ännu lättare att hitta kontakter med andra rättsområden i brottmål. Forskningen om straffprocessrätt har alltid varit kopplat till ”materiell” straffrätt. Sambandet syns tydligast i Koponens undersökning om ekonomisk brottslighet, med titeln ”Rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa” (I skärningspunkten mellan straff- och straffprocessrätten) (Koponen 2004).[40] Insolvensrätt och processrätt har på grund av sin gemensamma historia en stark koppling. I allmänhet behandlas processrättsliga frågor inom insolvensrätten, när frågeställningarna aktualiseras inom insolvensförfarandet. Den processrättsliga forskningsgenren har också sina representanter här: återvinning som rättegång har fått en egen analys (Hupli 2006). En annan fråga är att forskningen om institutionen för återvinning lider av en uppdelning i flera rättsområden. Således är det svårt att se helheten.

Dessa materialiserade processrättsliga områden kan med rätta betraktas som forskningsinriktningar inom processrätten, även om så inte är fallet här. Det är riktigt att forskning på nya områden huvudsakligen bedrivs av ”materiella” forskare inom de berörda rättsområdena och inte

kombinerade också sammanhängande materiell rätt och processrätt i sin övriga forskning. ”Määräajat ja oikeudenkäynti” (Tidsfrister och rättegång) (2004) är nästan en översikt över rättsordningen som helhet, och ”Uusi turvaamistoimilainsäädäntö selityksineen” (Ny säkringsåtgärdslagstiftning med förklaringar) (1993) ligger inte långt efter.

39. För mer information, se Päivärinne 2022, s. 15. Tvister om immateriella rättigheter har också varit föremål för lagberedning. Hittills har förberedelserna inte lett till några revolutionära resultat. Se” Aineettomia oikeuksia koskevien asioiden käsittely” (Behandlingen av immateriella rättigheter) 2005 s. 157.

40. I analysen av den straffrättsliga forskningen talas också om straffrättens expansion, som går tillbaka till 1990-talet (Melander 2023, s. 46). Med den menas dock inte samma sak, det vill säga ett nytt ansvarsområde och samtidigt en vetenskaplig erövring av territorium. Inom straffrätten var expansionen intern; det innebar ett fokus på konstitutionalitet och europeisering, men också ”fördomsfri inställning till forskningsperspektiv och influenser från olika rätts- och vetenskapsområden”. I denna mening har nästan alla rättsområden expanderat och fortsätter att expandera. Å andra sidan, i bemärkelsen vetenskaplig erövring, är expansion inte en vardaglig företeelse inom rättsvetenskapen. Ibland ger den sociala eller tekniska utvecklingen upphov till ett okänt område som får status som rättsområde eller integreras i ett befintligt rättsområde. Det är lätt att hitta exempel på det senare. Å andra sidan är det sällan som rättsområden förlorar något till förmån för ett annat. Av denna anledning är många områden på «fel» plats när det gäller undervisning och forskning.

av företrädare för processrätten. Om tyngdpunkten läggs på forskningarnas författare kan forskningsinriktningarna lika gärna kallas ”processrättslig” konsumenträtt och ”processrättslig” immaterialrätt. Den processrättsliga forskningen har ännu inte tagit ställning till hur den ser på ”processens” materialisering. En forskare inom processrätt kan glädjas åt ett sådant växande intresse för frågan om tillgång till rättigheter, som med rätt eller orätt, har betraktats som i grunden ”processrättsligt”. Å andra sidan kan han eller hon också se det som ett problem: utvecklingen av forskningsinriktningarna är ju ett tecken på att processrättens egen forskning inte har kunnat producera den nödvändiga kunskapen. Det är sant att materialiserade forskningsinriktningar som bevarar kärnan i processrätten kan vara förebud om framtiden. Det är svårt att försvara argumentet att tillgången till rättigheter inte innebär olika problem i olika sammanhang. Det är naturligt att olika problem studeras i sitt materiella sammanhang. Forskare i processrätt har ibland klagat på arbetsfördelningen mellan rättsområdena. De menar att forskare inom materiell rätt utvecklar utopiska rättigheter, det vill säga rättigheter som är svåra att uppnå. De överlåter sedan åt forskarna inom processrätten att ta reda på hur rättssystemet kan genomföra dessa vaga och situationsbundna rättigheter. Lagberedningen, liksom annan mänsklig verksamhet, lider lätt av en brist på praktisk realism.

Överraskande nog kan forskningsinriktningar som en gång har dött också vakna upp. Till exempel är jämförelsen av rättskipningsinriktningar, som redan försvunnit från forskningsinriktningarna, på väg tillbaka till huvudfåran i den processrättsliga forskningen. Den komparativa forskningsansatsen (för vilken det är svårt att komma på ett passande namn) skjuts in i processrättsliga frågeställningar. Enligt det vedertagna systemet omfattas förvaltningsrätten inte av processrätten. Jämförelsen mellan allmän rättskipning och förvaltningsrättslig rättskipning är ingen nyhet, men en sådan forskningsinriktning blomstrade kortvarigt under 1970-talet.[41] I jämförelsen söker man, på samma sätt som i internationell rättsjämförande (komparativ) forskning, efter skillnader och likheter mellan rättskipningslinjerna. På så sätt kan bästa praxis överföras och onödiga skillnader i förfaranden elimineras. Jämförelsen förhindrar

41. Lager 1972, s. 23.

också alltför stora skillnader mellan rättskipningslinjerna, och kanske också en okritisk fortsättning av etablerat praxis när den väl har antagits. Organisationer, och därmed domstolar, har en naturlig tendens att göra detta. En kritisk rättspolitiker skulle kunna säga att separationen och differentieringen av rättskipningslinjerna inte har gett goda resultat. Även jämfört med traditionell processrätt är den förvaltningsprocessrättsliga forskningen exceptionellt systemorienterad och domstolsorienterad.[42] I utvecklingen av förvaltningsprocessrätten har kundernas, det vill säga de rättssökandes röst, egentligen inte hörts alls.

Komparativ processrätt och hybrida forskningsinriktningar ger idéhistoriker huvudvärk: Ingår de i processrätten och därmed i forskningsobjektet? I denna studie ingår de för att de aktualiserar samma problematik kring tillgång till rättigheter som i den ”riktiga” processrätten. Det spelar ingen roll vilken typ av arbetsfördelning rättsområdena har hamnat eller kommer att hamna i, eller vem som bedriver forskningen. Processrätten har för övrigt framgångsrikt försvarat sitt gamla kärnområde. Rättsområdet har expanderat och den har inte förlorat något sedan insolvensrätten frigjorde sig. Den enda verkliga förlusten har varit insolvensrätten, vars vetenskapliga frigörande går tillbaka till början av 1990-talet. Visserligen fick den inte sin plats som ett självständigt ämne i magisterprogrammet för rättsvetenskap förrän ett decennium senare genom en smärtsam «process». Insolvensrättens frigörelse från processrätten var en oundviklig konsekvens av kreditsamhällets ekonomiska lagbundenhet. Regleringen av insolvenslagstiftningen utvidgades i takt med efterfrågan på information. Samtidigt konstaterades att forskningen om insolvensrätten kräver andra angreppssätt och metoder än de som behövs för att undersöka processrätten.

42. Koulu 2023, s. 24. Den arbetsgrupp som utarbetade 2019 års lag om rättegång i förvaltningsärenden (laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa) fick tvivelaktigt erkännande för att den inte var representativ. Åtta av medlemmarna i arbetsgruppen hade en bakgrund som domare eller annan bakgrund från domstolen, tre var experter på lagberedning och en, det vill säga Helsingfors stads rättshjälpsdirektör, kunde med god vilja anses företräda de rättssökandes intressen. Domstolarnas representation stärktes ytterligare genom att tre domare valdes ut som permanenta sakkunniga till arbetsgruppen. Se ”Oikeudenkäynti hallintoasioissa” (Förvaltningsförfarandet) 2011, s. ix. Det stod klart att en sådan representation skulle leda till ett mycket systemorienterat lagförslag. Det är vad som hände. Som sådan är den nya lagen väl förberedd och lagtekniskt av en hög standard: den har dock nästan helt förlorat perspektivet hos den berörda parten, dvs. sökanden.

Också den gamla rättsvetenskapliga forskningstraditionen blev något mångsidigare under det nya århundradet, då den uppfann nya forskningsobjekt och forskarna började specialisera sig. En åtskillnad har dock alltid gjorts mellan civilrättsliga och straffrättsliga förfaranden, ibland även mellan ansökningslagskipningen. De fick statusen som ”processtyper”. Det fanns ett samband mellan diversifieringen av ämnen och specialiseringen av forskare: specialiseringen utvidgade antalet möjliga forskningsämnen. Samtidigt blev forskningsuppgifterna mer krävande och ambitiösa. Men orsakssambandet går också åt andra hållet: en mer ambitiös forskning tvingar en att specialisera sig. I forskningen var skillnaden i innehållet ibland svåra att märka. Oavsett forskningsämne var forskningsmetoderna desamma och argumentationen varierade inte. Dessutom var de frågor som togs upp nästan uteslutande rättsdogmatiska, och det avveks inte lätt från lagstiftarens vilja. Dessutom studerade de flesta forskare både tvistemål och brottmål, och vissa till och med ansökningslagskipningen.

De områden som i den gamla forskningstraditionen hade levt ett ”skuggliv”, såsom skiljeförfarandet och advokaträtten, återupplivades. Detta berodde naturligtvis på att fokus på rättegångar och domare började brytas inom den processrättsliga forskningen. Det uppmärksammades att det också finns andra aktörer i rättegången och att de erbjöd ett nytt forskningsobjekt. Domstolssammanhanget fick den nya forskningen att betona rättegången, även om rättegångsuppgifterna endast är en liten del av till exempel en advokats arbetsbeskrivning. Förändringen var kanske tydligast i forskningen om advokater. Ett mer ambitiöst tillvägagångssätt ledde till att man övergav stigmatiseringen av området som yrkets eller professionens rättsvetenskap. Advokaträtten tog snarare form som ett perspektiv på den ”allmänna” processrätten. Den tidigare svaga forskningen om skiljeförfaranden upplevde också en renässans: inom några år publicerades fler monografier om den än under det föregående halva seklet. Den senaste vetenskapliga monografin var ju känd för att vara från 1943.[43] Forskningen om skiljeförfarandet omfattade till

43. Tirkkonen 1943. Forskningsboomen började med Ovaskas monografi ” Välimiesmenettely –kansallinen ja kansainvälinen riidanratkaisukeino” (Skiljeförfarandet – nationell och internationell tvistlösningsmetod) (2007) och slutade med Hemmos handbokliknande ”Välimiesmenettely” (Skiljeförfarandet) (2022). Kurkelas och Turunens ”Due Process in In-

och med en vetenskapspolitisk dispyt, vilket är sällsynt i den finländska rättskulturen.[44] Vinnaren av dispyten kan inte avgöras om inte skiljeförfarandet i sig anses vara det. Den fick stor vetenskaplig och polemisk uppmärksamhet, även om intresset från utomstående var kortlivat. Som ett resultat av detta hamnade institutionens forskning utanför processrättens huvudfåra.

I slutet av granskningsperioden kan man i den processrättsliga forskningen, oavsett om den är traditionell eller progressiv, identifiera både mer eller mindre slutna delområden och starka forskningsinriktningar. Skillnaden mellan ett delområde och en forskningsinriktning ligger i om forskningen inom delområdet bidrar till eller mottar influenser från annan forskning inom processrätten. Om det inte finns någon observerbar interaktion är det ett delområde. Om man däremot utbyter influenser är det värt att tala om en forskningsinriktning inom den ”allmänna” processrätten. Inom processrätten finns det bara ett tematiskt delområde som kan betraktas som ett självständigt delområde, bevisrätten, även det med en liten reservation. Forskningen om bevisrätt kännetecknas av en stark teoretisk ansats, även om den inte är teoretisk i modern mening. Forskningen om bevisrätt är i huvudsak rättsdogmatisk. Det är riktigt att de kunskapsteoretiska överväganden som aktualiseras vid bevisprövningen inte riktigt passar in i den ganska praktiska rättsdogmatiken. Bevisprövningen är visserligen inte synonym med bevisrätten, utan en del av den. Bevisrättens teoretiska karaktär återspeglas huvudsakligen i det faktum att dess enda syfte inte är att tillgodose omedelbara tillämpningsbehov. Forskningen om bevisrätt utnyttjar också, om än i ganska begränsad omfattning, resultat från andra vetenskapsområden, såsom psykologin. Bevisrätten är också ett fokusområde i forskningen: den har producerat fyra eller fem doktorsavhandlingar under granskningsperioden[45], medan publikationer inom detta delområde inte innehåller någon postdoktoral forskning. Denna grundforskning kompletteras av

ternational Commercial Arbitration” (2010) och Koulus och Turunens ”Välimiesmenettely työriitojen ratkaisukeinona” (Skiljeförfarandet som metod för att lösa arbetskonflikter) (2012) är mer vetenskapliga forskningsansatser.

44. För en analys av tvisten, se t.ex. Mikkilä 2011, s. 83.

45. Till dessa hör sannolikt åtminstone Jääskeläinen (1997), Pölönen (2003), Saranpää (2010), Stanikic (2015) och Jämsä (2020).

två i huvudsak vetenskapliga allmänna presentationer inspirerade av reformen av 17 kap. i rättegångsbalken.

En egen mentalhistorisk fråga är varför forskningen inom just detta delområde betonar sin självständighet. Det är sant att forskningen om bevisrätten är mer teoretiskt än den vanliga processrätten. Dessutom verkar den bevisrättsliga forskningen (eller rättare sagt dess forskares forskningar) ovanligt slutet. Bevisrättsforskare bedriver sällan forskning inom andra rättsområden. Detta är dock inte en tillräcklig förklaring. Kanske beror det på språket: det är lätt att forma detta delområde till ett begrepp som slutar på -rätt, det vill säga bevisrätten. I andra grundläggande institutioner inom processrätten ger liknande försök komiska resultat. Ingen kan tala utan munterhet om ”rättskraftsrätt” eller ”behörighetsrätt”, även om man skulle kunna betrakta liknande institutioner som självständiga forskningsobjekt med tanke på deras koppling till andra allmänna doktriner inom processrätten.

Andra koncentrationer av forskningsämnen har förblivit forskningsinriktningar, dock ganska synliga sådana. De har inte, åtminstone inte ännu, uppnått status som delområden inom processrätten, än mindre rättsområden. Med andra ord, även om forskningen är koncentrerad, har områdena behållit kontakten med annan processrättslig forskning (i vid bemärkelse). Även om forskare inom dessa inriktningar fokuserar på vissa forskningsinriktningar, skriver de regelbundet också om andra ämnen. Detta kan, som nämnts ovan, betraktas som ett förstahandskriterium för forskningsbaserad interaktion.

Viktiga nya forskningsinriktningar som redan har etablerat sig är forskning om medling, dvs. alternativ tvistlösning, och forskning om tillgång till rättigheter.[46] Det första kan visserligen ligga nära gränsen för oberoende, och det är inte heller klart om det är legitimt att hänvisa till det som en forskningsinriktning inom processrätten. Om vi tittar på dess kännetecken som kallas alternativ diskurs verkar klassificeringen direkt felaktig: det är en sociologisk, det vill säga konfliktteoretisk (konfliktiteoreettinen), forskningsinriktning.[47] Att argumentera om taxonomiska titlar är på sätt och vis slöseri med tid: huvudsaken är att medling

46. Se t.ex. Hietanen-Kunwald 2018, s. 15 och Koulu 2017a, s. 21.
47. Definitioner finns i t.ex. Ervasti 2005, s. 57.

studeras och lärs ut i magisterprogrammet i rättsvetenskap, eftersom det är ett så viktigt verktyg i en jurists arbete. Å ena sidan förnekar inte ens den mest erfarna sociologen att vänskapliga lösningar på meningsskiljaktigheter mellan människor kunde studeras ur ett rättsvetenskapligt perspektiv och med hjälp av rättsvetenskapens metoder. Å andra sidan hävdar inte ens den mest gammalmodiga processrättsforskaren att medling skulle bli uttömmande behandlat enbart genom rättsliga tillvägagångssätt och forskningsmetoder. Den konsumentprocessrätt som nämns ovan bör också i huvudsak betraktas som en forskning om tillgång till rättigheter.[48] Forskningsinriktningarna har mycket gemensamt: båda är mångvetenskapliga, båda använder tillgängliga empiriska data, båda följer den internationella debatten noga och så vidare. Det märkliga är att denna forskning, till skillnad från till exempel forskningen om bevisrätt, till största delen består av postdoktoral forskning, ofta också åstadkommen i forskningsprojekt.

Forskningens utveckling är dock inte linjär. Detta gäller både inom rättsvetenskapen i allmänhet och inom processrätten. När det gäller processrätten börjar till exempel människorättsperspektivet som tidigare varit i mode att försvinna från forskningens huvudfåra i slutet av granskningsperioden.[49] Att det försvunnit är dock inte lätt att upptäcka, eftersom de nya forskningarna fortsätter att referera diskursen om mänskliga rättigheter relaterat till ämnet. Människorättsperspektivet är dock endast ett komplement till forskningen och utgör därmed inte längre forskningens huvudtema. Även här är det upp till läsaren att fundera över skälen. En del av bristen på genuin hänsyn till de mänskliga rättigheterna beror kanske på att det är svårt att hitta något nytt att säga om Europakonventionen och Europadomstolens praxis.[50] En del

48. ”Konsumentprocessrätt” är inte bara ett fenomen när det gäller tillgång till rättigheter, utan även så kallad europeisk processrätt. Den får tacka sitt ursprung för Europeiska unionens initiativ. Se t.ex. Howells m.fl., 2018, s. 299.

49. Ervo 2005.

50. Å ena sidan medger många forskare att mänskliga rättigheter ”spelar en central roll just i offentligrättslig forskning”. Å andra sidan måste han eller hon medge att forskningen om mänskliga rättigheter har rört sig på ett generellt plan. ”Jämförelsevis har få realistiska analyser eller konceptuella analytiska forskningar genomförts”. Se Tolonen 2011, s. 566. (översättning här) Även om yttrandet är från början av 2010-talet har situationen inte förändrats särskilt mycket. Framför allt har det inte gjorts några empiriska «realistiska» analyser av hur de mänskliga rättigheterna förverkligas.

av förklaringen kan ligga i det faktum att nationella processlagar för det mesta uppfyller miniminormerna för en rättvis rättegång. I själva verket går de i många fall längre än vad artikel 6 i Europakonventionen kräver. Visserligen innehåller många forskningar mer eller mindre påklistrade granskningar av mänskliga rättigheter, ett slags "tvångsavsnitt". En cynisk utomstående kan också förklara nedgången av popularitet med att det är tråkigt att överdosera människorättsliga överväganden. De mänskliga rättigheterna är ett bra slagord, men de mänskliga rättigheterna har sällan en stark problemlösningsförmåga.

Detta är inte avsett att minska de mänskliga rättigheternas inverkan, även om de inte inom processrätten har fått den betydelse som många förväntade sig. Europadomstolens avgöranden läses. De nämns ofta till exempel i högsta domstolens avgöranden, trots att den nationella processrättsliga lagstiftningen tolkas i dessa fall och denna tolkning inte nödvändigtvis kräver en översikt över Europadomstolens omfattande praxis, än mindre en allmän introduktion till de mänskliga rättigheterna. Granskningen av de mänskliga rättigheterna är också en väsentlig del av lagberedningen, även om granskningen ofta ger ett ytligt intryck. Normalt kommer granskningen till den enkla slutsatsen att den föreslagna lagen uppfyller kraven på en rättvis rättegång i enlighet med artikel 6 i Europakonventionen. Det måste också erkännas att reformerna inom rättsväsendet, med Domstolsverket och Domarförslagsnämnden, har sitt ursprung i de mänskliga rättigheterna.

Inom juridisk forskning, liksom inom andra vetenskapsområden, framträder en stark gravitationskraft: forskningen fokuserar på vetenskapsområdets kärna. Gravitationen skapar forskningsprogram och forskningstraditioner. Det är inget fel med detta i sig, såvida det inte följs av en tendens att avvisa forskning som antingen håller sig i utkanten av vetenskapsområdet eller till och med faller utanför de vanliga gränserna. Den undermedvetna viljan att skydda forskningstraditionen (definierad av var för sig) förklarar den kylighet och ibland fientlighet som ett mångvetenskapligt angreppssätt, empiriskt material eller forskning som faller mellan olika traditioner möter. Gravitationsfenomenet är också välbekant inom processrätten. Det segrar dock inte alltid. Mångvetenskaplig

granskning och empirisk argumentation blir allt vanligare inom de flesta rättsområden, och detta håller på att ske även inom processrätten. I stället är ödet för forskningar som faller mellan olika traditioner, oftast att de glöms bort: man kan säga att den potential som forskningen öppnar inte kan förverkligas. De etablerar inte forskningsinriktningar som skulle förändra forskningens huvudfåra. I bästa fall kommer en forskning som faller mellan forskningstraditioner att förbli ett stjärnfall.[51]

En annan fråga är vad som saknas i nuvarande forskningsinriktningar, tillvägagångssätt och forskningsmetoder. En uppmärksam läsare kommer förmodligen att börja med att fråga efter en processrättslig regleringsteori (regulation theory). Det får man verkligen leta efter, eftersom det inte har gjorts någon sådan forskning inom processrätten. Den processrättsliga forskningens försvarare hävdar visserligen att den bedömning av funktionalitet som redan har etablerats inom processrätten uppfyller samma syfte. Han eller hon menar att forskning inte bedrivs under rubriken regleringsteori eller med hjälp av dess begrepp. Invändningen förtjänar att uppmärksammas. Visserligen ger bedömningen av funktionaliteten (law in action) regleringsteoretiska resultat. När allt kommer omkring indikerar en dålig bedömning av funktionaliteten att det nuvarande tillståndet inte är tillfredsställande. Utifrån bedömningen går det oftast att avgöra vad som är fel och hur felet kan åtgärdas. I en bra funktionalitetsforskning (toimivuustutkimus) tar författaren dessutom direkt ställning till vilka alternativ som finns.[52]

Det måste dock erkännas att inte ens en bra funktionalitetsforskning helt kan ersätta saknaden av regleringsteoretisk forskning. Å andra sidan kan det mycket väl vara sant att en fullfjädrad regleringsteori aldrig kommer att införlivas i processrätten. Den saknar de strukturella förutsättningarna. De centrala regleringsteoretiska frågorna, åtgärdernas kostnadsbörda och politiska acceptans är främmande för forskningen inom processrätten. Ett starkt område inom regleringsteorin är miljörät-

51. Ett exempel på fenomenet i processrätten är Syrjänens bok ”Oikeudellisen ratkaisun perusteista” (Om grunderna för ett rättsligt beslut) (2008) och dess uppföljare ”Tuomarin harkinnan rajat – irti legalismin taakasta” (Gränserna för domarens prövning – bli av med legalismens börda) (2012). Dessa forskningar kan klassificeras som statsvetenskaplig processrättslig forskning.

52. Vi återkommer till detta i kapitel 10 nedan.

ten, där sådana frågeställningar blir särskilt tillspetsade.[53] Processrätten präglas till stor del av värderingar och principer, eftersom domstolarnas kostnader endast är en droppe i statens årliga budget och lagstiftaren bekymrar sig inte hemskt mycket över de kostnader som uppstår till parterna. Processrättslig lagstiftning är inte heller föremål för politiska påtryckningar i någon riktning: processrättslig lagstiftning är en sorts teknisk lagstiftning. En annan sak är att en framåtblickande forskning inom processrätten på lång sikt skulle kunna lära sig av de resultat som regleringsteoretisk forskning har gett inom de rättsområden där den har varit fördelaktig.

Ett annat område som har fallit bort från listan över forskningsinriktningar är den rättsekonomiska frågeställningen. Den uppmärksamhet som processekonomin fått som mål och argument kunde ha gett anledning att anta att rättsekonomin skulle få fotfäste som en forskningsinriktning inom processrätten. I början av 2010-talet betraktades dessutom rättsekonomin som ett ”centralt paradigm” inom civilrätten, vilket i efterhand är ett djärvt påstående.[54] Rättsekonomiska frågeställningar eller argumentation har inte synts särskilt mycket i forskningen vare sig före eller efter.[55] Framför allt har forskningen inom förmögenhetsrätten varit tämligen utan ekonomiskt material. ”Den rättsekonomiska processrätten” har inte heller utvecklats, även om den har stöd i internationell forskning. Även här är orsaken förmodligen framträdandet av så kallade processrättsliga värden. I värdediskussioner förlorar ekonomiska argument sin trovärdighet.[56] Naturligtvis måste det sägas att processekonomi var och är ett extremt oklart begrepp. För det mesta innebar den en enkel hantering i domstolens ögon, varigenom partens perspektiv berövade

53. Se t.ex. Kokko 2017, s. 1054.

54. Tolonen 2011, s. 567.

55. Det har dock sagts att det ”ekonomiska tänkandet” har stor betydelse i lagstiftningsarbetet och domstolsavgöranden. Se Tolonen 2005, s. 249. Lagstiftningsförslagen innehåller otvivelaktigt en översikt över förslagets ”ekonomiska konsekvenser”, även om deras grundlighet förtjänar att diskuteras. I stället syns dessa konsekvenser sällan i domstolarnas avgöranden, eller åtminstone framhävs de inte.

56. Naturligtvis finns det allmännare orsaker. Kostnadseffektivitet saknar ofta ”empiriska bevis”. I princip är det välkänt att kostnaderna för fasta bestämmelser i lagstiftningen är höga, men kostnaderna för tillämpningen är låga. När det gäller flexibla bestämmelser gäller samma sak omvänt. De processrättsliga bestämmelserna låter sig dock inte delas in i dessa kategorier: bestämmelserna är för det mesta delvis flexibla. För mer information, se Kalle Määttä 2010, s. 15.

processekonomin statusen av ett ”hedervärt” argument. En annan sak är att rätten till rättslig prövning återupplivar processekonomins logik på lång sikt. Rättegångarnas kostnader är notoriskt det största hindret för tillgången till rättigheter. På motsvarande sätt bör den allmänna kostnadsnivån för rättegångar sänkas för att sänka tröskeln för att gå till domstol. Det är lättare sagt än gjort: den enda realistiska lösningen är förmodligen att införa förenklade förfaranden som inte har kostnadsansvar och där sökanden kan sköta sitt ärende själv.[57]

Frågan om ”hur man ska gå vidare” är inte ny inom rättsvetenskapen. Det är dock få processrättsforskare som öppet vågar ta ställning till frågan: prediktioner går alltför ofta fel. Forskningen inom andra rättsområden funderar dock ibland på framtiden, för det finns inget behov av att förbereda sig för ”lagstiftningsrevolutioner” som är typiska för processrätten. Ibland ges en framtid forskning en mycket specifik forskningsuppgift. Den nya forskningen borde motbevisa ett visst påstående som gjorts i en tidigare forskningen.[58] I det här fallet var det fråga om forskning inom sakrätten. I forskningslitteraturen hade tidigare framförts en misstanke om att det fanns en tendens inom sakrättsliga forskningen att ge förenklade lösningar. Kollisionssituationer inom sakrätten brukade placeras, vid behov med våld, i zittingianska grundscheman. På så sätt blev deras lösning enklare, men samtidigt minskade alternativen för möjliga lösningar i betydlig grad. Senare forskning har för övrigt inte mött denna utmaning: paradoxalt nog är frågan om huruvida det fanns en sådan tendens inom forskningen av sakrätten fortfarande obesvarad.

Man kan dock dra vissa slutsatser om framtida forskning genom att se vilka forskningsinriktningar som håller på att utvecklas eller stärkas. Det är ju troligt att de också kommer att forma framtida forskningsinriktningar, även om historien om försvunna forskningsinriktningar visar att alla prediktioner är osäkra. Det är dock mycket troligt att de forsknings-

57. För mer information, se Koulu 2020, s. 125.

58. Kartio 1997, s. 123. Med facit i hand är det lätt att säga att frågeställningen är förenklad. För att besvara frågan om forskning har en sådan tendens skulle det krävas empirisk undersökning, det vill säga en analys av forskningar. I vilket fall som helst skulle resultaten dock belastas av en betydande subjektivitet. Den andra och mer intressanta frågan är om det finns drag i den sakrättsliga forskningsdoktrinen, det vill säga sakrättens uppbyggnad, som ger ett sådant resultat – även när forskaren är medveten om faran och försöker undvika den.

inriktningar som redan identifierats som megatrender inom konflikthantering, såsom alternativ tvistlösning och forskning om tillgång till rättigheter, kommer att fortsätta och stärkas. De dör knappast ut längre. En annan sak är att forskningsinriktningarna inte ersätter den traditionella rättsdogmatiska forskningen inom processrätten. Efterfrågan på rättsdogmatisk forskning kommer att vara konstant så länge det finns domstolar och rättegångar. Ingen av dem kommer förmodligen att försvinna: de är antagligen de mest tidståliga av de rättsliga institutionerna. Inom processrätten har det aldrig framförts sådana abolitionistiska åsikter som inom dess gamla systerämne, straffrätten.

Av de framväxande forskningsinriktningarna förstärks den forskningsinriktning som åtminstone här kallas processrättslig rollforskning – eller kanske bättre sagt aktörsforskning. Däremot har rättsprocessens kärnaktörer (domaren, åklagaren, offentliga försvararen och offentliga rättsbiträdet) fått sina egna arbetsbeskrivningar. Även skiljedomarens, medlarens och brottmålets målsägandens roller har fått uppmärksamhet.[59] I något skede börjar yrkestitlarna ta slut, och helt orörda forskningsobjekt är inte längre tillgängliga om vi håller oss till rent professionella roller. Forskningsinriktningen har dock inte uttömt sin potential. Det bör också noteras att rolluppfattningarna förnyas i snabb takt och att digitaliseringen av rättsväsendet påskyndar förändringsprocessen.[60] Om några decennier kan domarens eller advokatens roll vara helt annorlunda. Kanske har artificiell intelligens (AI) också blivit erkänd som en aktör med en egen roll.

Många forskare är nog beredda att slå vad om att domstolarnas förvaltning kommer att bli favorittema för ny forskning och ge upphov till en motsvarande forskningsinriktning. Hittills har den här typen av forskning (som kan kallas court governance-forskning tills ett svenskt namn

59. Se t.ex. Vuorenpää 1999, s. 16. Forskningen är också ett utmärkt exempel på tillämpningen av Ekelöfs metod för teleologisk tolkning.

60. Även om digitaliseringen av lagstiftningen verkar ha överraskat både forskare och lagstiftare är det inget nytt fenomen. Även om detta uttryck inte användes, fanns det redan på 1990-talet varningar om att "informationstekniken" skulle återspeglas i lagstiftningen. Se Saarenpää 1999, s. 209. Uppmärksamheten riktades visserligen mot aspekter, som mot bakgrund av nuvarande kunskap, inte kan anses vara särskilt viktiga, men det är ödet för alla prediktioner.

är uppfunnet) förblivit i sin linda.[61] Anledningen behöver man inte leta efter länge: forskningens bild av domstolarna är extremt förenklad, domstolen är en synonym för domaren. I modern tid är dock domstolar organiserade arbetsgemenskaper med flera dussin, ibland till och med hundratals, anställda. I tidig forskning påpekades det att domstolarna också var ämbetsverk, det vill säga delar av förvaltningen. Domstolen som ämbetsverk bör därför skiljas från domstolen som rättskipningsorgan.[62] I dessa ämbetsverk uppstår alla de problem som är kända inom organisationsforskningen, problem som ytterligare förvrängs av den värdebaserade rättskipningsuppgiften.[63] Det krävs inte mycket fantasi för att se att domstolen är en ovanligt komplicerad organisation. Vid en förvaltningsmyndighet eller i ett företag (som representerar andra typer av organisationer) åtnjuter de anställda inte den självständighet som domare är vana att njuta av. Antagligen arbetar domare mer självständigt än vad man skulle kunna tro genom att läsa lagen.

Forskning om rättstillämpningens digitalisering är den starkaste kandidaten bland framtida forskningsprediktioner. Däremot är det svårast att hitta en plats för sådan forskning i framtida forskningsprogram. Det är redan oklart vad som faller inom ramen för digitaliseringsforskning och samtidigt juridisk digitaliseringsforskning. Enligt nuvarande uppfattning omfattar digitaliseringen i domstolarna elektroniskt deltagande i domstolsförfaranden, digitala system för att hantera ärenden inom domstolsförvaltningen, domstolarnas elektroniska tjänster, dvs. användargränssnitt, och digitaliserade advokattjänster. Utvecklingslinjerna är fortfarande oklara. Minimitillämpningen (befintliga system, digitalisering som hjälpmedel) lämnar allt – och även de juridiska aktörernas rol-

61. I stället är forskningsinriktningen framgångsrik i Sverige, det sista exemplet är artikeln om förhållandet mellan domstolen och domaren. Se Mellqvist 2023, s. 88. Frågan i artikeln kunde som sådan flyttas till Finland, även om de rättsliga grunderna skiljer sig åt. Det verkar också som om den finländska lagstiftningen sannolikt skulle komma fram till samma slutsatser.

62. Således Tirkkonen 1961, s. 202. ”Som ett ämbetsverk omfattar domstolen alla de personer som är anställda vid domstolen på grund av ett offentligt tjänsteförhållande.” (översättning här)

63. Koulu-Koulu-Koulu 2019, s. 242. Domstolen är dels en hierarkisk organisation, dels en arbetsgemenskap som består av experter som arbetar självständigt. Detta skapar i sin tur spänningar inom verksamheten, eftersom ledningens och experternas åsikter om autonomins gränser inte sammanfaller. Dessutom tjänar autonomt agerande inte alltid organisationens fördel.

ler – mer eller mindre som det är. I den maximala tillämpningen kommer däremot nästan ingenting att förbli detsamma: juristyrket kommer att revolutioneras, rättegångens koncept kommer att förändras, artificiell intelligens kommer att leda domstolens verksamhet och så vidare.[64]

Inte heller här får man förvänta sig en sådan oundviklighet som naturlagar har. Rättsutvecklingen är, som påpekas på ett träffande sätt, av ”irrationell” karaktär: det är meningslöst att förvänta sig ”utvecklingsoptimistisk evolutionism” från den.[65] Om någonstans, så tycks detta stämma i processrättens utvecklingshistoria. Få vågar på allvar hävda att det till exempel är lättare eller mer sannolikt att medborgarna får sina rättigheter tillgodosedda på 2000-talet än till exempel på 1900-talet, för att inte tala om under tidigare århundraden. Oavsett vad sanningen är, förhåller sig många till tillgången till rättigheter i vilket fall som helst med större skepsis i den postindustriella världen än tidigare. Det har inte nödvändigtvis skett någon större förändring i opinionen. Tidigare dolda misstankar syns nu tydligare, eftersom det finns fler kanaler för att lyfta fram dem. Det kan också vara så att människors förväntningar på rättsskydd i detta avseende har ökat. Trenderna inom forskningen påverkar även uppfattningarna, även om de – som till exempel access to justice-rörelsen – aldrig har varit några egentliga folkrörelser. Debatt om detta har förts av forsknings- och rättspolitiska eliter.

Alla kan och får ha en egen åsikt om digitaliseringens effekter. En av dem är följande. Den omvälvning som digitaliseringen medför kommer sannolikt att vara oundviklig och den kommer att omfatta alla rättsliga institutioner. Det finns ingen anledning att tro att nationella domstolar och deras rättskipning kommer att undgå ett skalv av flera magnituder. Förändringarna blir kanske inte så snabba som «progressiv” processrättslig forskning tror. De nuvarande systemen har en enorm tröghet, och alla förändringar sker i slutändan gradvis. Dessutom har den statliga rättskipningen aldrig stått i förgrunden för så kallade framsteg. Digitalisering kan lika väl innebära att de nuvarande arbetssätten formaliseras till informationssystemets så kallade arkitektur. Om hur dessa prediktioner kommer att förverkligas i detalj är det inte värt att diskutera: ti-

64. För effekter på förvaltningsrätt, se till exempel Koulu 2023, s. 97.
65. Således Sallila 2008, s. 632. (översättning här)

den kommer att visa. Alla får presentera sina egna alternativa prognoser. Även om digitaliseringen främst diskuteras inom ramen för traditionell rättskipning är det tydligt att digitaliseringen också revolutionerar den alternativa tvistlösningen. Tillämpningarna eller de spänningar som de orsakar är inte nödvändigtvis desamma, men när det gäller alternativ tvistlösning är inte ens dess flaggskepp, medling, utom räckhåll för digitaliseringen. På så sätt börjar två av vår tids starkaste forskningstrender, forskningen om den rättsliga digitaliseringen och medlingen, att smälta samman – och förstärka varandra. Visserligen är resan fortfarande i sina första steg.[66]

I stället är det lättare att enas om vad den processrättsliga forskningens funktion – och ansvar – ska vara i en föränderlig värld. En forskare som har internaliserat det moderna tänkandet säger utan vidare eftertanke att forskningen inom processrätten måste, utan att för mycket försumma sin traditionella tolkningsroll, fokusera på frågor på systemnivå: Hur har vi hamnat i det nuvarande tillståndet (och framtida nuvarande tillstånd) och hur går vi vidare? Den processrättsliga forskningen måste med andra ord inriktas på att utveckla ett konflikthanteringssystem. Forskningen måste ges, eller åtminstone för en tid ta sig an, en stark rättspolitisk roll, det vill säga vara ”utvecklande” och proaktiv. Forskningen ska påverka utvecklingen och vid behov styra den. Forskningen inom processrätten får inte längre, som tidigare gjort, enbart reagera på händelser och yttre stimuli. En forskare inom traditionell processrätt kan vara orolig för att traditionell tolkningsjuridik så småningom kommer att glömmas bort helt i sådana uppställningar. Rädslan verkar helt ogrundad när vi tittar på den nuvarande situationen. Mängden rättsdogmatisk (processrättslig) forskning har inte minskat i Finland. Även om ingen har räknat sidorna, är den allmänna uppfattningen att processrätten är ledande i förhållande till andra rättsområden när det gäller antalet publicerade sidor.[67] Det återstår naturligtvis att se om omfattningen av den

66. Se t.ex. Hakkarainen-Riikka Koulu 2023, s. 20.

67. Om antalet artiklar inom olika läroämnen, se Ervasti 2012, s. 219. När det gäller antalet artiklar kom processrätten på andra plats, lite efter vinnaren, dvs. obligationsrätten. Som jämförelse bör man komma ihåg att det finns mycket fler forskare inom obligationsrätt än forskare inom processrätt. Som ett läroämne på universitetet är också obligationsrätten större än processrätten.

rättsdogmatiska processrätten kommer att förbli oförändrad. Det finns dock inget som tyder på att detta inte kommer att ske. Vid det här läget avslutar den moderna forskaren dispyten genom att säga att det är värt att oroa sig för slutet på traditionell processrättslig forskning endast när det finns åtminstone några tecken på det.

En sådan forskningsmässig prioritering är inte – vilket knappast förvånar någon– en finländsk specialitet eller en doktrin som utvecklats här. Detta är ett internationellt fenomen, en slags megatrend. Hur det statliga rättskipningssystemet fungerar är föremål för granskning och/eller debatt i nästan alla västländer.[68] Endast kontexten för utvärderingen och diskussionen varierar: ibland görs utvärderingar och diskussioner förs inom ramen för processrättslig forskning. I andra fall handlar de om alternativ tvistlösning eller forskning om tillgång till rättigheter. Generellt kan man dock säga att statlig rättskipning och alternativ tvistlösning sällan isoleras från varandra; tvärtom framhävs deras ömsesidiga påverkan som en självklarhet. De länder där det råder ett ideal om en ”ren” processrätt är mycket få i komparativ juridisk mening.

Processrätt som ”främjar utvecklingen” är med nödvändighet mångvetenskaplig och empirisk. Det finns naturligtvis inget som hindrar att det traditionella begreppet ”processrätt” behålls i sin nuvarande betydelse, det vill säga för att beskriva ett rättsdogmatiskt tillvägagångssätt. Det nya forskningsområdet kallas, som denna forskning gör genomgående, för ”forskningen om juridisk konflikthantering”.[69] Detta ändrar inte själva saken, alltså skillnaderna mellan delområdena. Mångfald innebär inte bara skillnader i fråga om forskningsobjekt, utan också i fråga om forskningsmetoder och argumentation.[70] Anledningen till detta är uppenbar. Gamla forskningsmetoder fungerar helt enkelt inte inom det nya ansvarsområdet, eller tvärtom: traditionella forskare inom processrätten kommer troligtvis att känna sig tröstade av vetskapen att nya

68. Se t.ex. Hodges, red. 2010, s. 4.

69. Det är värt att erkänna att termen är ett direkt översättningslån, vilket innebär att den lider av semantisk osäkerhet, särskilt på partsnivå. Däremot beskriver den på forsknings- och lagstiftningsnivåerna rimligtvis åtminstone sitt syfte och ger en viss antydan om dess vetenskapliga utgångspunkter.

70. Mer information finns i kapitel 3.

teorier om konflikthantering och förlikning inte erbjuder mycket hjälp för att lösa tolkningsproblem inom den processrättsliga lagstiftningen.

Man kan fråga sig om det traditionella namnet på rättsområdet, ”processrätt”, efter alla omvälvningar är vetenskapligt motiverat. ”Processer” i allmänspråklig mening utgör bara en liten del av forskningsobjekten, och ”rätt” är inte längre något mer än en forskningsansats bland andra. Denna oro är inte obefogad. Som redan har sagts har den moderna processrätten som främjar utvecklingen en mycket mer ansvarsfull och omfattande roll än den gamla ”tolkande” processrätten. På senare tid har det skett en förskjutning till att tala om rättslig konflikthantering eller konfliktlösning, särskilt i vetenskapliga sammanhang. Det handlar om forskning som omfattar både traditionell processrätt och det nya ansvarsområdet för processrätten. Det är sant att den svenska översättningen av forskningstrenden inte helt når upp till innebörden av den ursprungliga engelska termen ”conflict management”. Termen ”konfliktlösning” har inte heller lyckats, eftersom den i alltför hög grad hänvisar till en lösning som ”erhållits” från en extern part (tydligast från ett rättskipningsorgan). Ett annat problem är fortfarande vad som räknas som ”rättslig” konflikthantering och därmed som ett tillåtet forskningsområde inom rättsvetenskapen. I detta avseende är begreppen inom modern processrätt fortfarande på väg att etableras. Tills vidare är det traditionella språkbruket berättigat: benämningen ”processrätt” anger forskningens huvudobjekt och forskningstraditionens kärna. Det kommer att vara upp till kommande generationer av forskare att hitta ett lämpligare namn för rättsområdet, om de anser att det är nödvändigt.

3. Förnyelseperioder inom forskningen (vetenskapliga pulsar)

Som nämnts ovan har huvudfåran inom processrättslig forskning inte varit så lugn som man ofta föreställer sig. I själva verket har det funnits två perioder av snabb förändring, oavsett om de kallas brytningsperioder, perioder av förnyelse eller perioder av paradigmuppdatering. I båda fallen var fenomenet likartat: yttre impulser å ena sidan återupplivade, å andra sidan styrde forskningen inom processrätten i en ny riktning.[71] Den första av dessa är övergången till en ”modern” rättegång. Övergången sker som bekant vid 1993 års reform av tingsrätten och 1997 års reform av straffprocessrätten. Dessa reformer och deras efterföljande faser dominerade forskningen inom processrätten under hela 1990-talet vad gäller ämnesval och forskningsmetoder. Tiden efter 1993 kan därför beskrivas som de galna åren för forskningen inom processrätten och utvecklingen av hela rättsområdet. En så snabb period av radikalt förnyande och radikal förnyelse har aldrig tidigare skådats, och vi kommer förmodligen inte att få se en sådan period av intensitet igen. Det kan dock inte helt uteslutas att digitaliseringen av rättsväsendet kommer att föra med sig en liknande period, kanske redan under det kommande decenniet.

Den andra vändpunkten här anses vara den tysta revolutionen inom forskningen om processrätten, eller snarare den inre förnyelsen av forskningen. Dess början äger rum under de sista åren av årtusendet och visar inga tecken på stagnation eller ens tynande. Den interna reformen initierades och upprätthölls av internationella influenser, de så kallade megatrenderna inom processrätten. Lagstiftningen hade ingen bety-

71. Den som letar efter en metafor kommer att påminnas om de saltvattenpulser med vilka Östersjön, tack vare gynnsamma vindar, tar emot rent och salt vatten från Nordsjön. Det finns en eller högst två pulser per decennium, men de har en avgörande inverkan på Östersjöns tillstånd.

dande inverkan på detta, delvis på grund av att det inte gjordes några nya stora reformer. Tidpunkten för början av den andra brytningstiden kan diskuteras: som nämnts ovan anses intensitetsperioden i denna forskning, kanske lite tvångsmässigt, ha börjat vid sekelskiftet 2000, men någon kan placera den ett decennium senare, det vill säga först i början av 2010-talet. Det råder också oenighet om huruvida rättsvetenskapen kan reformeras internt. Det har hävdats att den finska rättsvetenskapen inte har och uppenbarligen inte kan ha en ”intern utvecklingslinje”. Alla förändringar kan förklaras med yttre förändringar: i synnerhet förändringar i den internationella ”maktpolitiken” återspeglas i den finländska lagstiftningen.[72] En sådan världsförklaring är inte övertygande. Det är trots allt självklart att utveckling alltid kan kopplas till en förändring. Samhället fryser aldrig fast. Det finns oändligt med internationella influenser, och det finns gott om dem att välja mellan. Snarare är det troligt att den naturligt påbörjade endogena utvecklingslinjen söker stöd för sina synsätt från internationella influenser. Denna förklaring verkar passa för att beskriva det fenomen som i denna forskning har kallats för den processrättsliga forskningens inre förnyelse.

Efter tre decennier verkar 1993 års reform och den ”vetenskapliga” förändring som den medförde inte längre lika chockerande som den tidens vetenskapsmän och kvinnor upplevde den. Det är värt att komma ihåg att reformen avbröt det som med rätta kallades ”hundra år av tystnad”.[73] (Visserligen skulle många moderna forskare använda ett uttryck som är känt från den politiska historien för att tala om en ”tid av stagnation”).[74] Under perioden av tystnad förblev lagstiftaren passiv. Forskning inom processrätt kan däremot, utan att göra mycket fel, beskrivas som anemisk och forskningsresultaten som intetsägande. Så här i efterhand kan det naturligtvis konstateras att det inte hade kunnat finnas någon annan typ av forskning inom processrätten om dess uppgift endast definierades som forskning om den rättsdogmatiska doktrinen. Från den gamla processlagen, som sträcker sig ända tillbaka till 1700-talet, hade man nämligen fått ut det som kunde utvinnas med rättsdogmatiska me-

72. Tolonen 2011, s. 567.
73. Pihlajamäki 2009, s. 264.
74. ”Sata vuotta prosessioikeutta” (Hundra år av processrätt) beskriver tiden mer försonligt som ”sju decennier av fredlig utveckling”. Se Koulu 2021, s. 139. (översättning här)

toder. Naturligtvis finns det också några uppvaknanden under den tysta perioden. Tauno Ellilä, som då var känd men som nu till största delen är bortglömd, försökte med sina böcker sätta fart på både reformen av hovrättsförfarandet och diskussionen om högsta domstolens ställning: reformerna som gäller dessa institutioner hade pågått i årtionden utan betydande framsteg.[75] Moderna läsare kan lätt tycka att Elliläs böcker är ytliga och i vissa fall till och med naiva. Men rättvisa bör göras åt dem genom att komma ihåg när och i vilken atmosfär de skrevs. Ellilas böcker förutspådde den framtidsinriktade processrätten som, enligt många, blev huvudfåran inom forskningen alltmer under 2000-talet. Böckerna bedömde institutionernas dåvarande tillstånd och övervägde för första gången på allvar hovrätternas roll i instansordningen.

Tingsrättsreformen 1993 ses nu som gränssnittet mellan den gamla goda tiden och den nya omvälvningen. Det var på detta sätt som reformen upplevdes både av domstolarna och av deras professionella klienter. Inom den processrättsliga forskningen var reformen däremot inte en vetenskaplig vattendelare: reformen syntes inte i forskningsmetoderna, frågorna, perspektiven eller argumentationen.[76] Reformen beundrades och ansågs ha uppfyllt gamla drömmar, eftersom den hade gått från en ålderdomlig muntlig-skriftlig rättegång till en omedelbar rättegång. Inom processrätten fanns det dock ingen oro över att förvaltningsprocessen förblev helt skriftlig. I vilket fall som helst skulle denna oro ha undergrävts av den omständigheten att den processrättsliga forskningen begränsade sitt ansvarsområde till att utesluta förvaltningsprocessrätten. Återigen, med facit i hand kan man säga att den överdrivna entusiasmen för reformen av tingsrätterna förklaras bäst psykologiskt. Det fanns ett helt orört arbetsfält för forskare, juristkåren var i desperat behov av allmänna presentationer av vad reformen egentligen innebar och hur man skulle agera i den nya miljön, juriststudenterna krävde som vanligt högljutt uppdaterade läroböcker och forskarna såg forskningen föränd-

75. Se Ellilä 1971 och 1973.

76. Detta bör förtydligas genom att säga att den gamla traditionen att respektera lagstiftarens vilja har stärkts. Efter reformerna fanns det helt enkelt mer material tillgängligt för lagberedningen, ur vilket lagstiftarens vilja kunde inhämtas. Tidigare hade sådant material varit mycket knapphändigt och föråldrat, så forskaren sökte sina resonemang från praktisk visdom, ofta också från ”djupet av sitt medvetande”.

ras från reaktiv till proaktiv. Sedan lång tid fick de påverka domstolarnas tolkningar. Forskarna hade rätt i detta. Omedelbart efter reformen hade processrättslig forskning en enorm inverkan på domstolarnas praxis. Effekten började avta först när praxis upprättats och ett etablerat tolkningstillstånd hade uppnåtts.

Under 1990-talet lyckades forskningen inom processrätten producera otroligt många allmänna presentationer och läroböcker. Deras höjdpunkt kan förmodligen anses vara det stora verket ”Prosessioikeus” (Processrätten), ursprungligen utgivet av WSOY och senare av Alma Talent, vars sjätte upplaga publicerades 2021.[77] Nästan varje forskare inom processrätten har, vare sig han eller hon vill det eller inte, tvingats skriva något till verket. Visserligen hade och har den industriella lärobokproduktionen sina nackdelar: mängden och kvaliteten på grundforskningen led, eftersom rättsområdets resurser gick åt till att producera läroböcker och handböcker. Så var också fallet inom processrätten. Antalet doktorsavhandlingar i processrätt började också minska, vilket dock inte visade sig vara så ödesdigert för forskningen som man på allvar hade fruktat. Doktorsavhandlingar fyller ju inte luckorna i grundforskningen, även om många tror det, eller åtminstone inbillar sig att tro det. Doktorsavhandlingarna är för få och ämnena är slumpmässigt utvalda. Det är en annan sak att man inte kan komma till prestigefylld postdoktoral forskning utan doktorsexamen i juridik och doktorsavhandlingar. Därför försöker de olika rättsområdena rekrytera doktorander och ta hand om deras finansiering. Vissa lyckas, andra inte. Rättsområdenas seniorforskare har, som bekant, stor påverkan på hur doktorander rekryteras till deras ämnesområde. Rättsområdet kan både attrahera och stöta bort unga forskare. Framgång eller misslyckande kommer att synas

77. Det var först på 2020-talet som bokparet fick konkurrenter som kunde tas på allvar. En liknande översikt eftersträvades till exempel i Helenius och Linnas bok ”Siviil. ja rikosprosessioikeus” (Civil- och straffprocessrätten) (2021). Detsamma kan förväntas av Kuuliala, Linna och Saranpääs bok ”Siviiliprosessi I” (Civilprocessen I) (2022). Enligt förordet inleder boken en serie verk som i vid bemärkelse täcker det civilprocessrättsliga området. Ett tecken på en attitydförändring är förordets anmärkningar om ”civilprocessens trångmål” och det faktum att de allmänna doktrinerna om civilprocessuella förfaranden är ”föremål för forskning och det skrivs allmänna presentationer i ämnet”. (översättning här) Vi får inte heller glömma Jokelas bokserie ”Oikeudenkäynti” (Rättegången) (1996–2015) i flera band, som följer hur rättegången framskrider.

först efter år, kanske årtionden. Därför är det svårt för en utomstående att ingripa i detta.[78]

De goda åren varade inte länge. Vid millennieskiftet började den entusiasm som tingsrättsreformen medförde att avta. Nästan alla processrättsforskare ansåg att forskningen inom processrätten också måste reagera på vad som hände i samhället. Men få kunde ens säga vilken typ av förändring som pågick, än mindre kunde de bedöma vad som orsakade den. Den gemensamma känslan var dock (så här upplevde jag det) behovet av att förnya sig. Bedömt i efterhand har den huvudsakliga orsaken troligen varit den förändrade uppfattningen om juridikens internationalitet: juridiken öppnade sig för Europa och processrätten delvis för common law-länderna. Naturligtvis hade processrättsforskare genom tiderna försett sina böcker med talrika hänvisningar till först tysk och senare skandinavisk litteratur. Standardkällorna hade dock ändrats från Kallenberg till Ekelöf. Deras åsikter fick sådan tyngd att den moderna läsaren undrar om de finska forskarna helt glömde bort att Kallenberg och Ekelöf var svenska forskare och att de skrev om svensk rätt! En finsk tolkningsrekommendation kunde avvisas med motiveringen att till exempel Ekelöf eller Heuman hade skrivit annorlunda om saken.

Det nya begreppet internationalitet skilde sig dock från den gamla goda tiden. Under den gamla goda tiden användes utländskt material som stöd för den egna tolkningen, även om syftet ibland var att förmedla information om hur förhållandena var på andra håll: på samma sätt eller på ett annat sätt än i Finland. Den nya tiden uppfattade internationalitet som en slags källa till recept: modernare forskningsmetoder, angreppssätt, frågeställningar och argumentationsmodeller måste övertas från

78. Detta illustrerar det välkända dilemmat inom forskningspolitiken – och i synnerhet finansieringen: Kommer tillägget av resurser att riktas mot de rättsområden som försummar forskning och stöd för doktorandutbildning, eller får de rättsområden som sköter detta ta del av resurserna? Problemet är gammalt och det finns inget entydigt svar. Se t.ex. Nurmi 1995, s. 129. I princip är det senare svaret, den så kallade Matteusstrategin, den enda etiskt hållbara politiken: tröghet bör inte belönas. Forskningsfinansieringen sägs bygga på denna logik – ”ingenting är så enkelt som att inte producera resultat”. Men om examen också är en yrkesexamen (vilken magisterexamen i rättsvetenskap är), är det en annan historia att hålla sig till strategin i praktiken. De som följer utvecklingen av processrättsliga resurser kan till och med säga att framgång i forskning snarare leder till förlust av resurser. Ett framgångsrikt ämne anses lätt ’klara sig’ med färre resurser, eftersom de tillgängliga tjänsterna och medlen behövs för de ämnena som det går dåligt för.

utländsk forskning. Argumentet leder till en följdfråga: Varför vaknade vi först nu? Sanningen är nog att de flesta, särskilt unga forskare, kände att den gamla forskningen började upprepa sig. Den förde inte längre med sig ny kunskap, och definitivt inte den typ av kunskap som behövdes i ett föränderligt samhälle. Att processrätten blev mer internationell visade sig inte, förvånande nog, som forskning inom internationell processrätt. I utvärderingen av forskningen fick Helsingfors universitet välförtjänta förebråelser för att helt ha försummat detta viktiga område. Internationell processrätt var inte av intresse för vare sig studerande eller praktiserande jurister. Det är talande att vissa kommentatorer krävde att de internationella episoderna skulle tas bort från huvudverket ”Prosessioikeus” (Processrätten) eftersom det påstods att ”ingen jurist har stött på sådana frågor under sin karriär”.[79]

Det måste erkännas att kausalitet och fenomenens ordningsföljd kan debatteras: Ledde det endogena intresset för nya forskningsämnen till en internationell boom, eller fick internationaliseringen processrättsforskarna att bedriva forskning med nya ämnen och metoder? Svaret måste lämnas åt framtidens idéhistoriker. Här kan man nöja sig med konstaterandet att reformen av processrätten och internationaliseringen skedde mer eller mindre samtidigt. Det är också troligt att dessa trender gav näring åt varandra. Internationaliseringen bidrog till att se hur sluten och begränsad tidigare forskning hade varit. Men det ledde också ibland till överdrifter: allt gammalt verkade föråldrat och allt nytt verkade vara en utveckling.

2000-talet, och i synnerhet dess första decennium, har beskrivits som en tid av intern reform av processrätten: enligt den metafor som användes vid den tiden öppnades forskningen av processrätten. Karakteristiken är fortfarande giltig, och man borde egentligen inte bli förvånad över den. Den här typen av intern förnyelse har setts inom rättsvetenskapen tidigare, så den borde inte vara förvånande eller omskakande. En liknande förnyelseperiod kan ses inom till exempel den straffrättsliga

79. Kurserna i internationell processrätt (som var valfria) måste börjas med att förklara att brev från utländska domstolar inte längre fick rivas sönder, som äldre jurister hade rått. Utländska rättsprocesser och utländska domar började nämligen få betydelse även i Finland. Anekdoter berättar att den gamla attityden ibland ledde till ödesdigra följder när en utländsk dom skulle verkställas i Finland.

forskningen; många känner igen samma utveckling även inom miljörätten (tidigare jord- och vattenrätten), även om den inträffade först under 2010-talet. Den straffrättsliga forskningen övergick från den hårda straffrätten enligt Honkasalo till den ”rationella och humana straffrätten” enligt Inkeri Anttila där tyngdpunkten låg på kriminologi. Övergången kan beskrivas som total: ingen fångades av Honkasalo, som företrädde den strikta kriminalpolitiken.[80] Det märkliga är dock hur starkt övergången personifieras med forskaren och rättspolitiska påverkaren Inkeri Anttila. Här tas inte ställning till vad Anttilas faktiska inverkan var, men det är klart att hon anses ha spelat en avgörande roll.[81] Å andra sidan kan man berättigat säga att tidslinjen var den omvända: inom straffrätten ledde den interna förnyelsen till motsvarande lagstiftning, medan inom processrätten resulterade den moderna lagstiftningen, vars tillkomst forskningen verkar ha haft ganska liten påverkan på, i en intern förnyelse av forskningen.

Inom miljörätten var den interna förnyelsen också mycket synlig, men mer traditionell. Den ansluter inte till en enda kraftgestalt. Förnyelsen var också mycket genomgripande: forskningen sökte efter och fann tidigare okända teman och frågeställningar, forskningsmetoderna blev mer mångsidiga, och forskningen började – för att använda ett modeord – rikta sig mot framtiden. Samtidigt påverkades den av miljöpolitiken, kanske till och med av den allmänna politiken. Reformen var så djupgående och snabb att den till och med ledde till ett slags identitetskris för rättsområdet. Det gamla rättsområdet, jord- och vattenrätten, fick ansvaret för en ny typ av ”miljörätt” (i betydelsen miljöskydd). Betydelsen av det nya ansvarsområdet ökade så mycket att rättsområdet tog det till sitt namn. Enligt många började forskningen till och med försumma tolkningsjuridiken som gällde planläggning och byggande.

80. Om denna straffrättsliga metamorfos, se t.ex. Lahti 2012, s. 10.

81. Forskningen inom straffrätten kännetecknas också av personifiering, även när den inte går att personifiera. Till exempel har reformen av straffrättens allmänna läror tillskrivits en person (Nuutila). Han återupprättade det ”förlorade självförtroendet” för den straffrättsliga forskningen och förde in ”ingredienserna för en ny början”. Se Nuotio 2023, s. 5 och 45. Här tas ingen ställning till meriter, men det är värt att notera att detta inte har skett i beskrivningarna av den processrättsliga forskningen. Den processrättsliga forskningen är ett resultat av forskarsamfundets gemensamma arbete, det vill säga resultaten är kollektiva, och enskilda forskares insatser kan inte och försöks inte skiljas åt.

52 Många jurister som jobbar med planläggning och byggärenden hävdar att juridisk forskning inte längre ger svar på nya problem. Det är inte värt att ta ställning till om saken verkligen är så inom forskningen av ett annat rättsområde. Hur det än förhåller sig, så är miljörätten ett intressant jämförelseobjekt för en processrättsforskare också av en annan orsak. Miljörätten har många ”processuella” element eftersom materiell reglering och processuell reglering flätas samman. Miljörätten är, precis som konsumentskyddet, en slags ”materialiserad” processrätt. Till skillnad från konsumentskyddet hämtar den emellertid sin processuella reglering (som är ett centralt forskningsobjekt) från förvaltningsprocessrätten snarare än från den allmänna processrätten. Detta beror naturligtvis på att materiella problem till största delen aktualiseras inom den processuella ramen för förvaltningsprocessrätten.[82]

Internationaliseringen förde också med sig internationella modetrender till den finländska lagstiftningen. Inom processrätten blev dessa senare synliga som ”rörelser” som utgjorde kärnan i rättslig konflikthantering. Den mest synliga, eller åtminstone den första, rörelsen var alternativ tvistlösning som tillämpade principen om rätten att få sin sak rättsligt prövad.[83] Rörelsen byggde på idén att rättegång inte var det rätta, eller åtminstone inte det enda, sättet att lösa tvister. I många fall uppnåddes bättre resultat genom så kallad institutionell medling. Alternativ tvistlösning, först som främjande av förlikning och sedan som domstolsmedling, tog över domstolarna under 1990-talet. Den processrättsliga forskningen var däremot likgiltig gentemot det nya fenomenet, till och med så mycket att expertpaneler för forskningsutvärderingar än en gång tvingades bli väckarklockor. Helsingfors universitet, institution för straff- och processrätt och dess avdelning för processrätt kritiserades på nytt i denna ordning. Paradoxalt nog var forskningen inom rättsvetenskapen

82. Detta är naturligtvis en generalisering. Till exempel kan miljörättsliga skadeståndsärenden hamna i domstol antingen som tvistemål eller på grund av adhesionsprincipen som brottmål. Se Koulu 2017a, s. 190. Förvaltningsdomstolarna är däremot i princip inte behöriga att besluta om ersättning. Detta är ett stort problem när det gäller tillgång till rättigheter. En tvist kan delas upp i olika rättskipningsgrenar, och tröskeln att börja ett tvistemål är för hög för många skadelidande. Förvaltningsrätten skulle, med tanke på rätten att få sitt ärende rättsligt prövat, vara en mer framgångsrik rättskipning.

83. När det gäller utvecklingen av alternativa tvistlösningens legalisering, se t.ex. Koulu 2005, s. 544. Samtidigt är alternativ tvistlösning ett exempel på de internationella influenserna som starkt började styra även den inhemska forskningen.

i sig mycket aktuellt. Forskning hade endast bedrivits inom ”fel” läroämnen, det vill säga avtalsrätt och rättssociologi.

Det kan nämnas i förbifarten att de enda doktrinära tvistigheterna inom processrättens historia uppstod kring den rätta metoden att studera alternativ tvistlösning. Det rådde delade meningar om vilket rättsområde som ansvarade för forskningen om alternativ tvistlösning och om dess forskning tillhörd juridiken eller andra vetenskapsområden. Det rådde dock enighet om de viktigaste punkterna: alternativ tvistlösning var en viktig institution, den behövde studeras och läras ut, eftersom det var ett traditionellt verksamhetsområde för jurister. På så sätt kunde det inte förbises inom juridiska utbildningen och forskningen, ifall man ville behålla magisterexamen inom rättsvetenskapen som en yrkesexamen för att förbereda för juristyrket och om detta fanns det inga meningsskiljaktigheter.[84] Inte ens det mest brinnande avantgardisten krävde att yrkesutbildningen skulle överges. Denna konsensus tystade inte de som förde tvisten, vilket inte förvånar någon. När allt kommer omkring så är den gamla politiska visdomen ju att meningsskiljaktigheterna är som mest intensiva när meningsskiljaktigheterna är små. Även rättsvetenskapen har sina Stalin och Trotskij och sin motsvarighet till den apokryfiska striden om socialismen i ett land eller i hela världen.[85]

I övrigt hade forskningen om processrätten präglats av en stor tolerans eller kanske rättare sagt likgiltighet inför andra vetenskapsmän: alla fick studera vad de ville och hur de ville, och den typ av forsknings- och vetenskapspolitiska tvister som slet sönder många rättsområden var helt okända. I vilket fall som helst var resultatet av tvisten att forskningen om alternativ tvistlösning delades i två inriktningar, juridisk och sociologisk. Inriktningen splittrades efter sina forskningsämnen i medling, forskning om skiljeförfaranden[86], forskning om nämndernas rättskipning och slut-

84. Se t.ex. Hietanen-Kunwald 2019, s. 59.

85. Om denna meningsskiljaktighet, se Deutscher 1978, s. 256. Inom rättsvetenskapen är motsägelserna mindre ödesdigra, men kanske lika djupgående. Se t.ex. Mikkilä 2011, s. 83.

86. Se Ervasti 2005, s. 57. En av de märkliga bieffekterna av rörelsen för alternativ tvistlösning var det kortvariga fokuset på skiljeförfaranden, som inte hade varit av något större intresse för forskare sedan 1940-talet. För skiljedomare var detta delvis en trevlig överraskning, delvis ett farligt ingripande. Visserligen dog intresset ut, och faran försvann lika snabbt som den hade uppstått: skiljeförfarandet föll ut ur huvudfåran av konflikthanteringsforskningen. För debatten om rätts- och vetenskapspolitik, se Koulu 2008, s. 494.

ligen i forskning om så kallad privat verkställighet. I praktiken ledde detta till sämja mellan de vetenskapliga fraktionerna. Å andra sidan väckte frågan om vad som ska läras ut i processrätten och hur den ska läras ut lite mer debatt. Oenigheten gällde främst om tyngdpunkten låg på de processrättsliga bestämmelserna eller på ett bredare sammanhang, den så kallade konflikthanteringen.[87]

När det gäller forskningsmetoder medförde alternativ tvistlösning – och mer allmänt access to justice-rörelsen – en utmaning, en möjlighet till mångvetenskaplig och empirisk granskning och för vissa kanske en fasa. Den rättsdogmatiska forskningen hade dominerat forskningen inom processrätten i årtionden, så det var smärtsamt att ge upp den. Å andra sidan såg många forskare inom processrätten att den enkla rättsdogmatiken hade nått sitt slut som det enda tillvägagångssättet. Rättsvetenskapen glömde bort tanken om att lagar kunde ändras. Lagarna skulle ändras när tillämpningsmiljön ändrades. Det internationella, människorättsvärderande, europeiserade och polariserade 2000-talet med sina nya tvistetyper var helt annorlunda än det samhälle för vilket den traditionella rättegången en gång hade utvecklats. Den ”moderna” rättegången 1993 hade trots allt sina rötter i 1700-talets upplysningsfilosofi, det vill säga den omedelbara sinnesförnimmelsens överlägsenhet. Sinnesförnimmelsernas överlägsenhet när det gällde att ta reda på sanningen var vid den tiden och är fortfarande experimentellt obevisad. Många tillägger här att det inte finns någon absolut sanning, bara tolkningar av sanningen.[88] Dessutom gav det postindustriella samhället upphov till andra slags konflikter och tvister än vad 1700-talets enkla samhälle med sina få adelsmän och manufakturer lyckades utveckla. Världen hade sedan dess blivit mer komplex och i hög grad legaliserad. Det var svårare än tidigare att få tillgång till rättigheter. Tillgången till rättigheter upplevdes också – och detta får inte glömmas bort – som viktigare än under tidigare århundraden.

87. För mer information, se Koulu 2016, s. 574.

88. Se Korkman, 2022, s. 17. Tvetydigheten i händelserna illustreras väl i kultfilmen ”Rashomon – Temple of the Devil”. I grund och botten tas fyra versioner av en enkel händelse upp, och tittaren kan inte säga om någon av dem är korrekt: ingen kan anses vara fel. Filmen är baserad på en japansk folksaga från 1700-talet.

Svaret på frågan om forskningen inom processrätten behöver ett mångvetenskapligt angreppssätt beror naturligtvis på vad som studeras. Det perspektivskifte från domaren till parterna som förespråkas av forskningen om tillgång till rättigheter kräver i sig inte någon ny inställning: den traditionella rättsdogmatiken räcker, kanske förstärkt med empirisk kunskap, för att forskningen ska konkretiseras och vitaliseras. Om man däremot börjar undersöka systemens (t.ex. tvistemålsprocessens) funktion eller hur framtidens tvistlösning (eller mer modernt rättslig konfliktlösning) bör se ut, börjar fördelarna från andra vetenskapsområden locka även den mest rutinerade anhängaren av rättsdogmatisk forskning. Och om vi vill forska om domstolens inre värld och domarens arbete verkar mångvetenskaplighet redan vara nödvändig. Rättsdogmatiken kan inte längre ensam producera den typ av forskningsdata som behövs för att strukturera fenomen, lösa problem eller styra utvecklingen. Sådana saker kan helt enkelt inte studeras utan att på något sätt behärska sociologi, socialpsykologi och organisationsteori.[89] Detta betyder naturligtvis inte att forskare inom processrätten skulle har potential att bli sociologer eller organisationsteoretiker, än mindre att de vill bli det. Mångvetenskaplig forskning blir möjlig först när rättsvetenskapliga forskare känner till dessa vetenskapers frågeställningar och forskningsresultat – och vill använda dem. Även om löftet om alternativ tvistlösning delvis har misslyckats, är det nödvändigt att erkänna dess bestående inverkan på forskningen inom processrätten. Den traditionella rättsdogmatiken skulle inte ha kommit långt exempelvis i forskningen om medling, även om perspektivet enbart hade varit rättsvetenskapligt.

Med tanke på behovet av juridisk kunskap var forskningens otvivelaktiga prioritering länge systematisering, tolkning och ibland till och med förklaring av den nya processlagstiftningen. Detta projekt, som påbörjades 1993, slutfördes framgångsrikt i början av 2000-talet. Visst fanns det luckor i forskningen: frågor kunde kritiseras för att vara snäva, forskningsmetoder verkade gammalmodiga och så vidare. I vilket fall som helst var det hög tid att vi funderade på hur vi skulle gå vidare: Vil-

89. Rättssociologins gradvisa försvinnande från läroämnesutbudet var till nackdel för både magisterexamen inom rättsvetenskapen och processrätten som läroämne. Faktum är att processrätten alltid har haft ett särskilt förhållande (och samtidigt en slags kärlek) till rättssociologin, även om inte alla forskare var villiga att erkänna det. Se Ervasti 2011, s. 65.

ka frågor skulle då undersökas och hur skulle de undersökas? Om processrätten betraktas, med rätt eller orätt, som ett rättsområde som tjänar praktiken är frågan faktiskt förvånansvärt lätt att svara på. Forskningen måste naturligtvis producera den typ av information som den praktiska tillämpningen ber om, eller åtminstone vad den behöver även om den inte förstår att be om den. Annars kan det gå som det gick till den traditionella sakrättsliga forskningen: forskningen gav svar på frågor som inte behövde besvaras och lämnades sådana områden obesvarade där det fanns ett verkligt behov av forskning.[90]

Den samhällsekonomiska ram inom vilken processrättens forskningsobjekt, konfliktlösningsförfarandet, det vill säga processen, är placerad har genomgått grundläggande förändringar. Detta är förmodligen en självklarhet. Det är lite mer vågat att säga att samhället inte inom förutsägbar framtid kommer att återgå till vad det var under tiden för den så kallade traditionella processrättsliga forskningen. Detta leder till den ovan nämnda slutsatsen att processrättens vetenskapliga kärnområde länge kommer att förbli där det är nu, det vill säga inom forskning om konflikthantering. En återgång till traditionell tirkkosiansk processrättslig forskning verkar inte locka särskilt många utanför festtal och kaffediskussioner.

Den viktigaste och samtidigt oroande effekten av förändringarna är den minskning av ärenden som domstolarna upplever. Tvistemål försvinner från domstolarna: domaren ställs inte inför någon stor tvist på flera år. Fenomenet har beklagats och följts i årtionden. Det största problemet – som speglar systemfokuseringen – har visserligen varit att domarna förlorar sin yrkesskicklighet på grund av bristen på mål. Det har naturligtvis alltid varit känt att majoriteten av tvister löses utanför domstolsförfaranden och domstolar. Vad som var utan motstycke var att denna «flykt från domstolarna» ökade. Vad som också var nytt var att utvecklingen började oroa rättspolitikerna och så småningom domstolarna själva. I början hade förlusten av tvistemål snarare setts som ett bra fenomen. Förlusten av mål (dvs. minskningen av antalet tvistemål) var helt konstigt. I ett postindustriellt samhälle bör konflikterna i princip öka och konjunkturnedgångar ytterligare påskynda tillväxten.

90. Se Tuomisto 1989, s. 59.

Förlusten av mål beror helt klart på den oproportionerliga risk som det innebär att inleda en rättegång.[91] De inblandade parterna vågar helt enkelt inte ta sina tvister till domstol. För en konsumentlöntagare innebär en domstolsprocess i värsta fall en ekonomisk katastrof.[92] Företagen står också inför frågan om de har tillräckliga resurser för att genomföra de nödvändiga rättegångarna. Endast de riktigt stora företagen och de offentliga organen kommer att kunna finansiera fullskaliga rättsliga konflikter. Om vi tittar på den statliga rättskipningen och tillgången till rättigheter tvingas vi erkänna att reformerna av rättsväsendet har varit hopplöst misslyckade. Uppriktigt sagt befinner sig den statliga rättskipningen i akut kris.[93]

Den oundvikliga följdfrågan är var konflikterna löses när de inte längre hamnar i domstolarna. En del av meningsskiljaktigheterna behandlas i lagstadgade och privata nämnder, av vilka Finland är fullt. Vissa andra konflikter avgörs med eller utan stöd av jurister, även om den institutionella medlingen, som nämnts ovan, inte har motsvarat de överdrivna förväntningarna. Skiljemän och experter löser vissa tvister, men deras totala bidrag är förvisso marginellt. Många tvister slutar som klagomål och överklaganden (exempel på benämningar som används) till så kallade offentliga ombudsmän inom den privata sektorn, till exempel dataombudsmännen eller diskriminerings- och jämställdhetsombudsmännen. Allmänna laglighetsövervakare har också varit tvungna att vänja sig vid en störtflod av klagomål som skulle ha varit otänkbara för några decennier sedan. Till exempel år 2021 tog riksdagens justitieombudsman emot 7 700 klagomål, medan antalet tre år tidigare knappt hade stigit till sextusen, och i början av 1990-talet anhängiggjordes endast drygt tvåtusen ärenden per år och alla av dem var inte klagomål.

91. Koulu 2020, s. 80.

92. Se Viitanen, 2006, s. 614. Ökningen av rättegångskostnaderna märktes genast efter att reformen av tingsrätterna trädde i kraft. Se Ervasti 1994, s. 128. En rättspolitisk kritiker är frestad att säga att det verkligen inte har varit någon brådska att göra korrigeringar. Det har klagats på de ökade kostnaderna och det har varit synd om de drabbade, men inga effektiva åtgärder har vidtagits. Finjusteringarna av kapitel 21 i rättegångsbalken kan inte betraktas som något sådant och de som föreslog dem måste ha förstått detta innerst inne.

93. Kriser om rättskipningen har naturligtvis förekommit i Finland tidigare. Det finländska rättssystemet och den straffrättsliga rättskipningen har med rätta ansetts ha befunnit sig i kris på 1930-talet. Se Hannula 2004, s. 423. Både i Finland och på andra håll ses den nuvarande krisen dock framför allt som en kris i rättskipningen gällande tvistemål.

58 Även de mest optimistiska bedömningarna kommer dock fram till att en betydande och uppenbarligen växande del av konflikterna förblir helt olösta. Oavsett om en part har rätt eller fel får han eller hon nöja sig med sitt öde – kanske slår parten näven i bordet och uttrycker sina åsikter på sociala medier. Om så är fallet, misslyckas hela det finska konflikthanteringssystemet; det fungerar inte bra eller ens tillfredsställande. Hur många konflikter som förblir olösta återstår att se. I inhemsk forskning är det vanligt att hänvisa till utländska forskningar, enligt vilka endast några få procent av de konflikter som har utvecklats till rättstvister hamnar i domstol.[94]

Om man vill precisera den uppgift som den moderna processrätten har tagit på sig, har den moderna processrätten först ställt följande forskningsfrågor: Hur kan medborgarna garanteras bättre tillgång till sina rättigheter? Vilka vägar för tvistlösning behövs eller bör tillåtas i samhället? Vilka av dessa bör hanteras av den offentliga makten och vilka kan lämnas åt privata aktörer att hantera och lösa?[95] I takt med att konflikthanteringssystemet blir mer mångfacetterat blir dess interna funktion viktig: Vilka är relationerna mellan dessa vägar? Är de exklusiva eller valfria? Utesluter de varandra eller kan de användas samtidigt? Hur påverkar de uppnådda resultaten varandra, och så vidare. I den statliga rättstillämpningen och i vissa avtalsbaserade nämnder tillämpas exklusivitet, det vill säga att handläggningen på en linje förhindrar handläggning på en annan linje. Däremot har det till exempel inte funnits några invändningar mot att en och samma tvist blir föremål för både en rättegång och en separat medling. Sådan dubbelbehandling anses till och med vara rekommenderad.

Det är sant att vissa av de frågor som tas upp har politisk ton. Till exempel är beslutet om vilka kanaler för konflikthantering som är offentliga, dvs. skattefinansierade, och vilka som kan upprätthållas och förvaltas av privata aktörer, ett politiskt beslut. Inte ens i de nordiska välfärdsstaterna är det självklart att myndigheterna ska upprätthålla eller

94. Även om antalet ärenden som handläggs av olika typer av nämnder i sig är betydande, är det i slutändan relativt få tvister som hamnar i nämnder. Om nämndernas utnyttjandegrad, se Koulu 2011, s. 103.

95. Om detta fenomen, se Alvesalo-Ervasti 2006, s. 81. Om senare utveckling, se Koulu 2013, s. 63. Se även Koulu 2012b, s. 482.

bistå vid all tvistlösning. Snarare har det diskuterats om det i grunden är medborgarnas ansvar att söka en lösning på privata tvister eller om det är en välfärdstjänst som faller inom statens ansvar.[96] Även om det i många länder har uttryckts oro för ”privatiseringen” av rättskipningen har detta inte skett i Finland. Detta kommer inte som någon överraskning, eftersom den offentliga makten också har tagit ansvar för konflikthantering utanför domstolen. Vi hamnar inom statsvetenskapen när vi bedömer i vilken utsträckning domstolarna har fått sådan politiskt präglad beslutsmakt som enligt maktdelningsprincipen borde tillhöra lagstiftaren.[97]

Det kan naturligtvis hävdas att forskning om processrätt inte bör gå in på känsliga områden som rättspolitik, lagstiftningsforskning och regleringsteori. Detta skulle innebära att man övergav de vanliga forskningsmetoderna. Återigen är det uppenbart att ny forskning inom dessa områden inte kan bedrivas med tolkningar av de processrättsliga paragraferna eller ens med den mer teoretiska rättsdogmatiska metoden. När det gäller systematiska placeringar spelar det i slutändan ingen roll om ny konflikthanteringsforskning bedrivs inom läroämnet som kallas processrätt eller någon annanstans. Någonstans studeras det i varje fall. Det kan dock hävdas att processrätten som rättsområde, med viss sociologisk förstärkning, är det mest naturliga stället för den nya forskningen. Placeringen inom processrätten stöds av kravet på att processrätten ska öppna sig för annan samhällsvetenskap och empirisk forskning. Detta krav är berättigat, även om det redan har uppfyllts i stor utsträckning. I detta sammanhang är det därför nödvändigt att kommentera endast en av dess återverkningar. En sådan öppning har fört in konfliktteoretiskt material till all processrättslig forskning – från vilken det inte finns någon lång väg till en liknande frågeställning baserad på konflikthantering.[98] Kampen för den ”rena” processrätten är redan förlorad, om den över

96. Koulu 2012, s. 7.

97. Om hotet av den s.k. domarstaten, se Syrjänen 2008, s. 95. För uppdateringar om lägesbilden, se Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio (Utvärderingspromemoria från arbetsgruppen för utveckling av rättskipningen) 2022, s. 3. Om domarstaten hot finns, hotar den främst inom förvaltningsprocessrätten, där frågor av social och ekonomisk betydelse, såsom miljö- och klimatfrågor, avgörs. När det gäller allmänna domstolar är det svårt att ge ens ett exempel på hotet från domarstaten.

98. Ervasti 2011, s. 117.

60 huvud taget har utkämpats på allvar. Även om det finns flera alternativ måste ett av dem fördömas: logiken i att utesluta juridisk konflikthantering från processrätten och hela magisterexamen inom rättsvetenskapen påminner om dårars verk i folksagor. Den mörka stugan lyses upp genom att de återstående fönsterluckorna låses och ljus bärs in i säckar.

Ett intressant drag i forskningen om juridisk konflikthantering är att dess teoretiska grund fick lite uppmärksamhet i Finland. Som det gamla talesättet säger, utvecklades forskningsinriktningen ”organiskt”: den växte till en början in i den traditionella processrättsliga forskningen. Först senare har man upptäckt hur den följde den modell som den så kallade komplexitetsteorin erbjuder. Denna teori är en tillämpning av allmän systemteori. Denna forskning är en holistisk och mångvetenskaplig forskningsinriktning som undersöker interaktionen mellan systemets komponenter (dvs. delsystem). När allt kommer omkring undersöker traditionell vetenskap delsystemens egenskaper – vilket leder till fragmentering av helheten. Alla system är inte tillräckligt komplexa för att dra nytta av ett sådant tillvägagångssätt. Komplexitet är onekligen en åsikt. En jurist kan till och med förneka rättssystemet denna egenskap: ”Lagen har tydliga regler om allting.” De flesta medger dock att redan rättsskyddssystemet i sig (dvs. mer modernt mekanismen för tillgång till rättigheter) är komplex i detta avseende. Dess delsystem är naturligtvis den offentliga rättshjälpen, advokatväsendet, domstolarna, rättegången, nämndmekanismerna och ombudsmännen.[99] Framtida forskning kommer förmodligen att kunna uppfatta fler av dem.

Om komplexiteten erkänns, kan man naturligtvis fråga sig vilken nytta komplexitetsteorin ger för den processrättsliga forskningen. Teorins grundsatser är: komplexitet ökar ”lösryckt” och överraskande beteende och stark interaktion skapar spänningar och risk för att systemet kollapsar. Normalt kan ett system inte delas upp i delsystem utan att systemet förlora sina väsentliga egenskaper.[100] Det krävs en hel del mod för att

99. En forskare i komplexitetsteori skulle här påpeka att komplexiteten i sociala system ständigt ökar, och att fler och fler nya faktorer (nya delsystem är ”- - - ett nödvändigt steg för moderna sociala system så som samhällen ---”) måste beaktas i forskningen. Så här Riikka Koulu 2018, s. 59. (översättning här) Nästa steg är lätt att gissa: det blir den juridiska digitaliseringen, som kommer att revolutionera de välbekanta forskningsobjekten inom processrättslig forskning.

100. Se Casti 1997, s. 26.

hävda att dessa grundläggande påståenden inte stämmer gällande rättsskyddssystemet, det vill säga på processrättens ansvarsområde. När allt kommer omkring är det till exempel förunderligt att en nedskärning av den offentliga rättshjälpen antingen kommer att leda till en minskning av mål eller till att medborgarna börjar driv sina egna ärenden.[101] På samma sätt har det rättsskydd som förlitat sig på offentliga ombud kritiserats för att passivera rättsinnehavarna och omvandlar initiativet för att få tillgång till rättigheter till ett krav på myndigheters ingripande i privata rättsförhållanden. På samma sätt avleder bestämmelserna om ersättning för rättegångskostnader (dvs. kapitel 21 i rättegångsbalken) uppmärksamheten från det verkliga problemet, nämligen finansieringen av rättegångarna. Detta borde inte förvåna någon: ”Icke-linjäritet och återkoppling formar egenskaperna hos mycket olika system på liknande sätt.”[102]

Även om forskningen om konflikthantering breddar och utvidgar granskningen, kan man fråga sig om dess perspektiv – tillgången till rättigheter – fortfarande splittrar sitt fokus för mycket. En forskare som är engagerad i konflikthantering svarar gärna nekande på frågan. Detta är dock inte möjligt: det måste sägas att den gamla rättsdogmatiska forskningstraditionen var mer heltäckande eftersom dess forskningsobjekt, processrätten, var enklare. Tillgång till rätten eller rättigheter är ett mycket svårare område att forska vetenskapligt redan av den orsaken att området överskrider processrättens gränser och i själva verket också rättsvetenskapens gränser. Forskningens fragmentering – från ett annat perspektiv, framväxten av olika forskningsinriktningar – är därmed oundviklig. Någon kan trösta sig med att fragmenteringen bara är ett problem i början av forskningsprocessen: när forskningen mognar kan en hypotetisk enhetsteori för konflikthantering skapas. Teorin förenar de olika tillvägagångssätten. Pessimisten tror inte på detta, men han eller hon medger också att forskningen om konflikthantering är ett steg framåt från den rättsdogmatiska granskningen av processrätten.

101. Att lekmän själva driver sina ärenden är ett allvarligt orosmoment i många länder, eftersom systemet bygger på experters insatser. För mer information, se Koulu 2020, s. 122 och 195. Den extra börda och de spänningar i processledningen som uppstår för domstolarna har i framändan lyfts fram. En lekmannaklient som mer eller mindre tvingas driva sitt ärende utan juridisk kompetens får sällan sympatier från domstolarna: han eller hon stämplas lätt som ett störande element i rättsprocessen.

102. Citatet är från Enqvist. Se Enqvist 2007, s. 277. (översatt här)

4. Publiceringskanaler för en forskning

Till den juridiska litteraturen hör vanligen monografier (även avhandlingar som sådana), läroböcker och allmänna presentationer, handböcker och kommentarer samt artiklar som publicerats i juridiska tidskrifter.[103] Monografier och vetenskapliga artiklar är egentlig forskningslitteratur, medan andra publikationer bör definieras som juridisk litteratur. Sådan litteratur används för att studera juridik eller som stöd för praktiska arbetsuppgifter. Publicering är en viktig del av den rättsvetenskapliga forskningen. Därför var det ingen överraskning att den annars ganska blygsamma bedömningen av Finlands Akademis expertgrupp ”Oikeustieteellisen tutkimuksen tila” (Den rättsvetenskapliga forskningens läge) (1997) innehåller ett avsnitt om den. Avsnittet har den passande titeln ”Julkaiseminen: määrä ja merkitys” (Publicering: mängd och betydelse).[104] Enligt rapporten är den mest respekterade publiceringsformen inom juridiken en vetenskaplig monografi. Artiklar och andra ”litterära produktioner” får ingen publicitet i forskarsamhället. När det gäller monografier är situationen inte särskilt bra för publicering och spridning av ”teoretiskt inriktad grundforskning”. För att citera utredningen, följer det av att forskning ofta publiceras i högskolornas institutionsserier: de sprider sig inte ”särskilt bra” till juristkåren. Expertgruppen kom inte med några konkreta förbättringsförslag. Rådet att publicera fler artiklar i internationella tidskrifter kan bidra till att öka internationell synlighet, men det är värdelöst när det gäller att lösa ”publiceringsproblemet”. Det är inte svårt att instämma i expertkommitténs analys: egentligen har ingenting förändrats i grunden, trots att uppfattningen är ett kvarts sekel gammal.

I monografier skiljer sig processrätten inte från andra positivrättsliga rättsområden. På 1990-talet publicerades fortfarande sällan egentlig

103. För klassificering, se t.ex. Bernitz m.fl. 2000, s. 67.
104. ”Oikeustieteellinen tutkimus” (Rättsvetenskaplig forskning) 1997, s. 16. Denna uppskattning diskuteras närmare i avsnitt 5.

forskningslitteratur, dvs. monografier, främst doktorsavhandlingar: på grund av forskningens (relativa) praktiska inriktning hittade (relativt) många monografier ett kommersiellt förlag. Under 2000-talet har utgivningstakten ökat lite på grund av att ämnesområdet utvidgats, även om allt färre böcker överskrider den kommersiella kostnadsgränsen. Å andra sidan har processrätten särdrag i annan litteratur, dvs. ”juridisk litteratur”. Jämfört med många andra rättsområden publiceras ett stort antal processrättsliga artiklar.[105] Till exempel har man räknat ut att en femtedel av alla artiklar som publicerades i etablerade tidskrifter var processrättsliga, när man beaktade artiklar som publicerats under 2000-talets första decennium. Från nästa årtionde finns ingen forskning, men vid en snabb blick kan ingen märkbar förändring observeras. Även om publiceringsvolymen var hög, är största delen av artiklarna relaterade till aktuella praktiska frågor. Det fanns väldigt få vetenskapliga artiklar, eller ens artiklar som var avsedda som sådana. Som experterna vid Finlands Akademi träffande antog år 1997 verkar forskning som publicerats som artiklar inte ha haft någon större inverkan på den egentliga forskningslitteraturen inom processrätten. Erfarna forskare visade dock genom referenser att de också hade noterat artiklarna, vilket försvårar bedömningar. Naturligtvis är inte alla hänvisade källor relevanta.[106] Det stora antalet artiklar förklaras av att jurister inom traditionella juristyrken skriver om de juridiska frågeställningar de möter i praktiken. Och eftersom de flesta av författarna är experter inom rättegången handlar artiklarna de skriver mestadels om processrättens kärnområde, det vill säga rättegångar och domstolar.

Företrädare för andra vetenskapsområden blir vanligtvis mycket förvånade när de får veta att böcker i juridik i regel inte genomgår referentgranskning.[107] Vetenskapliga sällskap använder formellt referee-för-

105. Ervasti 2012, s. 233.

106. I de forskningar som gjorts inom många andra vetenskapsområden anges de viktigaste källorna och övrig litteratur som använts separat. Den övriga litteraturen ger huvudsakligen bakgrundsinformation: dessutom tyder omnämnandet att författaren noggrant har gått igenom allt som finns om ämnet. Inom juridiken medger erfarna forskare ibland att deras forskning i själva verket bygger på ett fåtal källor, trots att hundratals titlar har sammanställts i referenslistan.

107. Om ”problematisk referentgranskning” av monografier, se t.ex. Mähönen 2011, s. 76. Detta återspeglas också i forskningen. Rättsvetenskapliga forskare är inte vana vid att hantera referee-bedömning, det vill säga att ta hänsyn till konstruktiv bedömning och motivera

farandet, men dess praktiska betydelse är fortfarande ett mysterium. I universitetens och institutionernas serier lämnas referentgranskningen, om den överhuvudtaget används, på pappret. En ordentlig referentgranskning misslyckas senast på den grunden att det i Finland finns väldigt få experter inom vilket som helst område, särskilt inom ett nytt område. Vid kommersiell publicering ersätter däremot ekonomisk utvärdering normalt den vetenskaplig referentgranskningen. Kvaliteten på boken spelar inte så stor roll om boken har god efterfrågan.[108] Förvånansvärt ofta är juridisk litteratur också självpublicerad, vilket gör att vem som helst kan publicera vad han eller hon vill. Att det är enkelt att publicera är på sätt och vis rättvist. Läsaren av boken får avgöra om boken kommer att vara användbar för honom eller henne. Innovativ och kontroversiell forskning blir inte heller föremål för vetenskaplig eller vetenskapspolitisk censur, vilket åtminstone teoretiskt sett är möjligt inom andra vetenskapsområden. Utan referentgranskning är det dock svårt att få en övergripande bild av forskningens kvalitet. På samma sätt blir jämförelser med andra vetenskapsområden fortfarande ganska ytliga. Det är sant att referentgranskning inte är den enda kanalen för feedback. Bokrecensioner av böckerna publiceras och de utvärderas i olika akademiska sammanhang.[109] Detta lämnar dock slumpmässighet. Vissa forskningar kan få flera utvärderingar, medan andra kanske inte får någon utvärdering alls.

Publiceringen av egentlig rättsvetenskaplig forskning har inte varit och kommer inte att vara kommersiellt lönsamt. Processrätten är inte ett självklart undantag från denna erfarenhetsregel. Av den anledningen söker sig den vetenskapliga processrätten till vetenskaplig publicering, främst till Suomalainen Lakimiesyhdistys A-serie.[110] Serien är också ett respekterat publiceringsforum inom processrättslig forskning även om,

varför de inte anser att de ändringar som föreslås i referee-utlåtandet är ändamålsenliga (se t.ex. anvisningen ”Referee-lausuntojen vaikutukset” (inverkan av referee uttalanden) i tidskriften OIKEUS). Särskilt artikelns författare avstår från att publicera artikeln om den första artikelversionen inte godkänns för publicering

108. Detta är inte helt sant. Ett respekterat kommersiellt förlag vill inte förlora sitt rykte genom att ge ut en starkt kritiserad vetenskaplig bok. Förlagen använder ofta forskare inom området som ”förhandsgranskare”, och många forskare har fått rykte om sig att vara inflytelserika personer i förlagsbranschen. För mer information, se Hellemann 2003, s. 74.

109. Vi återkommer till detta i nästa kapitel.

110. För vetenskapliga sällskap som utgivare, se t.ex. Pirjatanniemi 2023, s. 629.

särskilt tidigare, men också fortfarande idag, alternativa kanaler erbjuds av fakulteternas, institutionernas och forskningsenheternas publikationsserier.[111] En del forskning publiceras också som ren självpublicering, även om detta är det sista alternativet. Spridningen av egenutgivna verk är fortsatt svag på grund av avsaknaden av en professionell försäljningsorganisation och därmed utebliven synlighet. Å andra sidan sprider sig ”grå forskning”, det vill säga forskning som publiceras i vetenskapliga serier, bra bland forskarna, vilket Finlands Akademis expertgrupp konstaterade redan 1997. En annan sak är att forskning som publiceras i en fakultetsserie eller liknande sällan överskrider klyftan mellan forskare och praktiserande jurister. I detta avseende har det inte skett någon förändring.

Publiceringsformatet har förblivit oförändrat. Även här följer forskningen inom processrätten annan rättsvetenskap. Forskningar publiceras i regel i tryckt form, det vill säga som böcker eller artiklar i juridiska tidskrifter. Publiceringskanalerna har en naturlig koppling. Ju svårare det är att ge ut böcker, desto mer forskning vill man publicera i form av artiklar. Strömningen går också i motsatt riktning: kunskapen om ett intresserat förlag lockar människor att skriva böcker. En annan fråga är hur den s.k. JUFO-klassificeringen påverkar publiceringsforumet.[112] Om forskaren får välja strävar han eller hon naturligtvis efter en publicering i en serie eller tidskrift som är så högt klassificerad som möjligt. Det finns långt ifrån alltid ett verkligt val. Av denna anledning är den praktiska betydelsen av klassificeringen, när man tänker på forskaren, mycket mindre än vad klassificerare och de som ansöker om klassificering skulle vilja tro.

Under 2000-talet har elektronisk publicering gradvis tagits i bruk. Den tar dock i allt högre grad över förlagsmarknaden. Till en början var den elektroniska publiceringen ett komplement till den traditionella boken, men på senaste åren har den elektroniska publiceringen av

111. I institutionernas serier kunde det således ges ut mycket eftertraktade böcker. Ett välkänt exempel är boken ”Muutoksenhaun pääpiirteet” (Grunderna för att söka ändring) (Leppänen-Välimaa, 1998). Boken publicerades i den dåvarande serien för straff- och processrätt, Prosessioikeuden julkaisuja 2, (Processrättens publikationer 2) och den har tryckts i fyra upplagor. Verket skulle alltså ha varit kommersiellt lönsamt att publicera.

112. För definitionen av forskningen i samband med JUFO-klassificeringen, se Kapitel 2 ovan. I denna forskning har ingen relevans tillmätts klassificeringen.

forskningar helt ersatt de tryckta böckerna. Detta har delvis berott på kostnadsskäl: elektronisk utgivning kostar endast en tredjedel av kostnaderna för en tryckt bok. Under förhållanden med snabba förändringar väger tidsbesparingar också tungt för författaren, eftersom en elektroniskt publicerad forskning kan publiceras några månader snabbare än en tryckt bok. Hybridpublicering är särskilt dyrt. Den belastas av kostnaderna för både tryckning och elektronisk publicering. Att hålla fast vid det gamla och att gå vidare till det nya har också uppmärksammats i Finlands Akademis historia. Tvärtemot vad man hade förväntat sig har de vetenskapliga sällskapen inte övergett sina tryckta serier och motsvarande tidskrifter, även om en del av dem redan hade övergått till elektronisk publicering och deras ekonomi led av förlusterna från publiceringsverksamheten.[113]

Inom rättsvetenskapen förändras publiceringssätten långsamt, eftersom elektroniska publiceringar har underskattats: av någon anledning jämställs inte elektroniska publikationer med tryckta publikationer. (Skället kan vara att det var de forskningar som inte ansågs vara värda att tryckas eller ens kopieras som sökte sig till elektronisk publicering i de tidiga skedena.) Publicering av forskningar i tryckt form uppfyller både författarnas och läsarnas förväntningar. Jurister är vana vid att läsa traditionellt tryckta böcker, medan rättsvetare är skolade i att skriva dem. Världen håller dock på att förändras i grunden: traditionell vetenskaplig publicering går mot sitt slut. Dock har publicering av juridisk litteratur under en lång tid inte varit särskilt lönsamt. På ett litet språkområde och i en perifer rättskultur har det sannolikt varit olönsamt från början. Det har alltid varit svårt att hitta ett förlag för juridiska monografier. Om en sådan lyckligtvis har dykt upp, har bokens spridning och redaktionsarbetets kvalitet varit av anspråkslös kvalitet. Elektronisk publicering verkar vara räddningen för detta. För det första minskar det kostnaderna till ungefär en tredjedel, när den dyraste fasen, boktryck-

113. Suomen Akatemia III (Finlands Akademi III) 2007, s. 331. Akademiens historia utvärderar också grå publicering. Dess svagheter betraktades å ena sidan vara de vetenskapliga sällskapens brist på medel, vilket förhindrade anställningen av kvalificerade redaktörer. Å andra sidan fick grå litteratur knappt någon spridning utomlands. Rättsvetenskaplig publicering lider inte av detta. Vetenskapliga sällskap har numera efterlängtad kvalificerad personal, och rättsvetenskaplig litteratur som publiceras i Finland når utländska läsare oavsett vem som publicerar den.

68 et, helt elimineras. Det som återstår att betala är endast kostnaderna för layout, redaktionsarbete och spridning. För det andra påskyndas publiceringsprocessen: tryckningsfasen är långsam, den tar månader, medan ”tryckningen” av en elektronisk publikation tar några minuter. I en period av snabb utveckling är det få som vill ge ut en bok som redan är föråldrad när den ges ut.

Elektronisk publicering är ingen nyhet inom rättsvetenskapen (eller, mer allmänt, inom juridiken).[114] Det har utövats i liten skala i redan tjugo år: ordet hobby, beskriver aktiviteten. Med ”hobby” avses här att många böcker har gjorts i både elektroniska och tryckta versioner. Den elektroniska versionen har dock uppfattats som ett komplement till den tryckta versionen, en slags lyxvara. En sådan hybridtillämpning förvärrar i själva verket publiceringsproblemet eftersom kostnaderna ökar och elektronisk publicering ökar inte den dämpade efterfrågan som forskningslitteraturen normalt har. Motiven bakom den elektroniska parallellupplagan har egentligen inget med själva publikationen att göra. Det är mer troligt att det är avsett att ge förlaget (vem det än må vara) en progressiv och tidsenlig offentlig profil. Det verkliga motivet kan dock vara att uppfylla de villkor för öppen tillgång som krävs för ytterligare finansiering.

En verklig förändring skulle kräva en övergång till endast elektronisk publicering, det vill säga ingen forskning skulle längre publiceras som tryckt bok. Som det enda alternativet flyttar elektronisk publicering dock de bildliga målstolparna eftersom det inte längre är enbart en teknisk förändring. Publiceringens elektroniska karaktär måste beaktas vid skrivning, genomförandet och spridningen. En elektronisk publikation ger inte läsaren samma överblick som en tryckt bok: den är svår att vända och bläddra i. Få läsare kan läsa en bok på flera hundra sidor

114. Den första e-boken (e-bok #1) släpptes i världen, enligt Gutenberg-projektets webbplats, 1971: det var också årets enda e-bok. Boken lyckades laddas ner av sex läsare. 1972 och 1973 utkom ytterligare en bok var år. Elektronisk publicering tog inte riktigt fart förrän ett par decennier senare, när de första läsplattorna kom i kommersiellt bruk. Se Lebert 2021, s. 3. De gamla e-böckerna saknade förstås möjlighet att använda egna markeringar och accenter, vilket är karakteristiskt för moderna böcker. De underlättar användningen av e-boken, till exempel i pågående forskning. Se till exempel The Great iPad Book 2016, s. 108. Detta är särskilt fördelaktigt för rättsvetenskap som använder många källor: en forskares skrivbord är inte längre täckt av ett berg med böcker och bokmärken faller inte ut ur böckerna.

i ett enda sittande. Detta måste man ta hänsyn till när man skriver. En e-bok behöver många fler repetitiva avsnitt och interna referenser än en tryckt bok.[115] (Finska tryckta böcker har dock också kritiserats för att inte ”hjälpa” läsaren, eller rättare sagt, för att de föreställer sig för mycket om läsarens förmåga att hålla det lästa i minnet).

För det andra blir sökfunktionerna effektivare vid elektronisk publicering eftersom varje ord i en bok också är en sökterm. Den här funktionen finns i nästan alla ordbehandlings- och layoutprogram: författaren behöver inte oroa sig för det. I elektronisk publicering behövs alltså egentligen inte ett traditionellt register över saker, eller om det behövs förändras dess funktion. Det måste inkludera många systematiska sökord och det som annars blir ”mellan raderna”.[116] Vid elektronisk publicering är det troligt att textmängderna ökar eftersom ”tryckkostnaderna” är mer eller mindre konstanta. I en tryckt bok är både förlaget och författaren (som ofta måste betala något för att trycka sin bok) tvungna att hålla antalet sidor inom rimliga gränser. Ibland måste en bok förkortas och avsnitten skäras ner, vilket leder till att dess centrala budskap inte längre förmedlas till den förhastade läsaren.

Elektronisk publicering ställer höga krav på bokens utseende: publikationens visuella utseende måste vara välvårdat och läsarvänligt. Av detta följer att det vanligtvis behövs en professionell grafiker för att färdigställa en elektronisk publikation. Annars kan slutresultatet bli oläsligt. Även om en boks vetenskapliga värde inte beror på dess utseende, vet varje forskare vilken betydelse yrkesmässighet har i detta avseende. Slarvigt språk, fel font och förvirrande layout ger det första intrycket av att innehållet är av samma klass. Det är sant att dessa och andra misstag

115. I elektroniska publikationer är det också lätt att använda diagram över både komplexa processförlopp (som behandlas inom processrättslig forskning) och sofistikerade begreppsliga specifikationer. I precisionssökande forskning är begreppssystemet ibland så invecklat att det är svårt att uppfatta det från verbala beskrivningar även för en erfaren forskare. Om diagrammet inte får plats på en sida i den elektroniska publiceringen kan den länkas till läsaren, vilket inte är möjligt i en tryckt bok.

116. Grundtanken med att skapa ett sakregister är förstås att det ”grupperar bokens material på ett nytt sätt”. Sakregistret kompletterar alltså innehållsförteckningen. I princip innehåller sakregistret bara sådant som verket faktiskt presenterar information eller åsikter om. Det är upp till författaren att bestämma var gränsen ska dras mellan dem och enstaka omnämnanden och metaforer. Innehållsförteckningen har också sina regler: titlarna borde vara slagkraftiga och väcka nyfikenhet för att locka läsaren till boken. Se Qvist 1968, s. 372.

kan rättas till i efterhand. En e-bok kan uppdateras snabbt och billigt. När en tryckt bok kräver att en ny upplaga produceras (vilket både vetenskapliga och kommersiella förlag vanligtvis motsätter sig) är det nästan för enkelt att uppdatera en e-bok. Författaren lägger märke till ställen i sin bok som skulle behöva förtydligas, nytt material dyker upp och så vidare – författaren börjar uppdatera sin bok. Tills vidare är det oklart i vilken utsträckning boken kan «uppdateras», dvs. göra innehållsmässiga ändringar, och när en ny elektronisk upplaga måste göras, vilket innebär att hela bokens textmassa måste granskas på nytt. I detta avseende håller praxis fortfarande på att formas. Det är dock entydigt att inte ens en elektronisk bok får ändras utan att det tydligt anges att ändringarna har gjorts i efterhand.

Spridningen (eller mer allmänt, synligheten) av en e-bok är akilleshälen för elektronisk publicering. Vem som helst kan göra en elektronisk självpublicering, men att distribuera den utanför den närmaste kretsen är en annan historia. När det gäller tryckta böcker har förlagen, oavsett om de är kommersiella eller vetenskapliga, färdiga publiceringskanaler. På så sätt behöver författaren inte oroa sig för bokens spridning. Kanalerna för många fakultets- och institutionsserier är dock underutvecklade: i bästa fall nämns den elektroniska boken på fakultetens eller institutionens webbplats, även om webbplatsen oftast inte heller är uppdaterad. Vi är dock på väg mot det bättre. De vetenskapliga biblioteken har så småningom börjat bygga upp sina så kallade virtuella samlingar, som ett exempel kan ges Helsingfors universitets biblioteks projekt HELDA (helda open books).[117] Projektet sprider de elektroniska böcker som publiceras förvånansvärt effektivt baserat på antalet nedladdningar. Om det finns en tryckt version av publikationen, överstiger antalet nedladdningar ofta mångdubbelt antalet sålda böcker.

Om det inte finns någon möjlighet till en virtuell samling blir e-bokens författare tvungen att använda egna metoder. De flesta professionella skribenter och praktiskt taget alla forskare har sina egna ”vetenskapliga” hemsidor (ofta kallade bloggar). Där kan elektroniska publiceringen publiceras, och därifrån kan den läsas fritt och ofta även laddas ner. An-

117. När vi talar om databaser och samlingar får vi naturligtvis inte glömma deras förebild, FINLEX-systemet. Se t.ex. Hyvönen m.fl. 2017, s. 107.

talet läsare av undersökningen beror sedan på hur många läsare själva webbplatsen har. Annars kommer den publicerade forskningen att gå obemärkt förbi de som är intresserade. En av fördelarna med elektronisk publicering är dock att direktdistribution av publikationen är gratis och tekniskt enkelt. Detta betyder att författaren med en knapptryckning kan skicka sin e-bok till alla personer, organisationer och bibliotek som han eller hon bara kommer på. Hemsidor och direktdistribution är en någorlunda fungerande kombination inom juridisk publicering. Om författaren ansträngер sig det minsta kommer en elektroniskt utgiven bok sannolikt – åtminstone i teorin – att få samma spridning som en tryckt bok. I Finland är den genomsnittliga upplagan av tryckta böcker på juridiska områden sannolikt 400–500, oberoende av vem som ger ut boken.[118] Läroböcker och handböcker är naturligtvis spridningskungar. Om en författare får en recension (eller ens en presentation) av sin e-bok i en tidskrift med stor spridning som ”Lakimies” eller ”Defensor Legis”, är kampen om synlighet på sätt och vis vunnet. Författaren har mest tur om recensionen är negativ, eftersom de får han eller hon utöva sin rätt till genmäle och på så sätt får författaren mångdubbelt med synlighet för sin bok. Det är en annan sak att praktiserande jurister inte nås. När allt kommer omkring läser de vanligtvis inte bokrecensioner eller svar om det inte finns en extraordinär uppståndelse kring boken.

Elektronisk publicering kräver inte nödvändigtvis en open access-politik.[119] Inom politiken kan e-böcker läsas, laddas ner och skrivas ut av alla intresserade. Många elektroniska publikationer har denna möjlighet, och författaren motsätter sig det vanligtvis inte. Snarare sätter många upp det som ett mål. Fri spridning förmedlar snabbt forskningsresultaten till en bred krets, vilket forskaren vanligtvis värdesätter mest. Juridiska forskningsenheter har i årtionden på sina hemsidor tillåtit fri

118. Detta är min egen iakttagelse.

119. Open access-politiken är naturligtvis inte något nytt som den elektroniska publiceringen medförde. Det har också varit möjligt i den tryckta bokens värld, då böcker har varit gratis, det vill säga fritt tillgängliga för alla intresserade att söka eller beställa. Denna praxis gäller fortfarande doktorsavhandlingar. Antalet tryckta böcker och de allt högre styckpriserna gör dock att fri distribution av tryckt litteratur förblir i liten skala. Av den anledningen kommer open access-politiken till sin rätt först inom elektronisk publicering, eftersom elektroniska exemplar av boken inte längre har något pris. Kostnaderna är desamma oavsett om publikation delas ut i tio eller tusen exemplar.

tillgång till forskning som utförts vid enheten eller på annat sätt skapats inom dess sfär.[120] Kvaliteten på publikationerna på dessa webbplatser är vanligtvis hög, eftersom enheterna tar hand om sitt vetenskapliga rykte.

Publikationen kommer naturligtvis att få större spridning om elektroniska publikationer finns centralt tillgängliga på en enda webbplats. Ofta finns det en möjlighet till detta. Centraliserade publiceringsforum är till exempel EDILEX och Helsingfors universitets ovan nämnda virtuella samling (Helda open books). Samlingen är en del av Helda-biblioteket. Den virtuella samlingen är mångvetenskaplig och det finns än så länge inte mycket juridisk litteratur där. För att bli antagen till samlingen måste publikationen ha genomgått en vetenskaplig referentgranskning. EDILEX-samlingen fokuserar på juridik och publicerar artiklar, expertskrifter, avhandlingar och mer eller mindre vetenskapliga blogginlägg. Ingen referentgranskning krävs, även om författaren kan få en referentgranskare om han eller hon vill. Det är inte alla som bryr sig om det. Av denna anledning varierar nivån på publikationerna på webbplatsen från försvarliga till utmärkta. Många juridiska publikationer finns tillgängliga på flera plattformar, vilket är till hjälp om eller när webbplatsen drabbas av störningar och publikationen används som utbildningsmaterial.

Processrätt har varit en föregångare när det gäller att använda sociala medier och särskilt bloggsidor. Under lång tid var ”vetenskapliga” blogginlägg en kuriositet inom processrättslig forskning. Deras vetenskapliga nivå var hög, och Jyrki Virolainens blogginlägg, särskilt på hans ”rule of law”-blogg, blev en erkänd källa även inom traditionell forskning. Sedan dess har andra följt efter: idag har forskningsprojekt, processrättsliga vetenskapliga föreningar[121] och de flesta enskilda forskare egna bloggsidor. Sidorna fungerar också som alternativa publiceringskanaler, särskilt för småskaliga artiklar. Blogginlägg är en mellanform av forskningslitteratur

120. Vid Helsingfors universitet upprätthålls sådana hemsidor åtminstone av COMI (betoning på tillgången till rättigheter) och Legal Tech Lab (betoning på rättslig digitalisering).
121. Suomen Prosessioikeusyhdistys ry. (Finlands Processrättsliga Förening) ger regelbundet ut en ”Processrättsblogg”. Bloggen är specialiserad på att publicera olika introduktionsmaterial, memoarer och kommentarer till rättsfall. Conflict Management Institutes bloggsida tar däremot ställning till forskningspolitik, juridisk undervisning och forskning som publiceras om konflikthantering. EDILEX ”Kirjahylly” (Bokhylla) är också ett publiceringsforum av bloggtyp där det publiceras artiklar om olika områden, vanligtvis om aktuella teman.

och litteratur. Blogginlägg är vanligtvis en slags dagsländor, det vill säga deras vetenskapliga inverkan förblir kortvarig. Bloggar skrivs vanligtvis om aktuella och snabbt föråldrade ämnen: dessutom blir blogginlägg snabbt i skuggan av nya blogginlägg. Detta är inte heller något nytt. I Finlands Akademis historia, som publicerades 2007, fanns det en del förundran och ogillande över hur forskare skapade webbplatser där de publicerade sina egna texter ”utan förlagets inblandning”.[122]

Om vi tar hänsyn till forskningen i processrätten och de aktuella publiceringskanalerna är den tuorianska ”makten att säga rätten” inget problem. Var och en, oavsett om han eller hon är processrättsforskare eller en annan jurist med intresse för ämnet, har en realistisk möjlighet att få sitt budskap ut till offentligheten. Han eller hon är inte längre beroende av redaktioners eller chefredaktörers välvilja. Sällan blir en text heller slutgiltigt nekad vid referentgranskning, som dessutom ofta inte är ett obligatoriskt steg i publiceringsprocessen. Ibland måste naturligtvis manuskriptet korrigeras. Det måste erkännas att rätten att få säga något om ”rätten” inte innebär att man blir hörd, inte ens att någon lyssnar på budskapet eller blir intresserad av det. Vi återkommer till forskningens effektivitet i det tematiska avsnittet nedan.

Rätten att yttra sig om ”rätten” har också en sällan diskuterad baksida: antalet publiceringskanaler eller, i själva verket, den digitala världens oändlighet. Tillgången till tidigare forskning för den egna forskningens behov har försämrats jämfört med den gamla goda tiden, då endast vetenskapliga förlag och ett fåtal juridiska tidskrifter var tillgängliga som publiceringskanaler. Standardläsning var ”Lakimies”, Defensor Legis, den svenskspråkiga Juridisk Tidskrift och, som nykomling Oikeus-tidningen. Läsekretsarna var till stor del åtskilda; Lakimies-tidskriften dominerade bland den vetenskapliga läsekretsen, medan Defensor Legis attraherade jurister som arbetade mad praktiskt juristuppgifter. Betydelsen av Juridisk Tidskrift var begränsad utanför den svenskspråkiga juristkåren, och Oikeus hade ett rykte som ett elitistiskt och mångvetenskapligt publiceringsforum. Oikeus-lehti och Juridisk Tidskrift spreds dåligt till och med bland forskarna, så genomslagskraften för de artiklar som publicerades i dem var med nödvändighet svag.

122. Suomen Akatemia III (Finlands Akademi III), 2007, s. 331.

74 Före den digitala tidsåldern plågades vi av skumma fakultets- och institutionsserier. Varje enhet med självrespekt har haft sin egen publikationsserie.[123] Den har publicerat forskning utförd av ”eget folk”. Serierna lockade skribenter: publiceringströskeln var låg, kostnaderna låga och publiceringstidtabellerna snabba. Seriernas svagheter var å andra sidan små upplagor, dålig spridning och svår tillgänglighet efteråt. bland spekulerades det halvt på skoj att institutionen makulerade upplagan så snart de obligatoriska exemplaren (till kustos, opponenten och egna biblioteket) hade delats ut. Inte ens den digitala eran medförde någon förbättring av problemet. Elektroniska open access-versioner var förstås inget att förvänta, men information om själva publikationen kunde också hittas här och där. Vanligtvis nämndes de på webbplatsen, men uppdateringen av webbplatsen kunde släpa efter i flera år. Dessutom var en elektronisk version av forskningen, även om dess existens blev känd, till och med svårare att få tag på än den tryckta boken!

Den digitala tidsåldern skapade också ett parallellt fenomen till institutionella serier och därmed ytterligare en lucka i tillgängligheten. Många forskare började publicera sina forskningar antingen på sina webbplatser eller som digitala ”självpubliceringar” på nätet.[124] De publicerades också på många myndigheters, organisationers och till och med

123. Institutionella serier omfattar här också OPTULA:s (numera KRIMO:s) många och dessutom separata publikationsserier. I dessa publicerades bland annat Ervastis banbrytande monografi om domstolsmedling (2004). På grund av sitt publiceringsforum fick boken inte den uppmärksamhet inom den processrättsliga forskningen som den förtjänade. Samma öde drabbade de ”rapporter” och ”förstudier” som förekom i serien, som utkom på båda före och efter millennieskiftet. En modern forskare skulle otvivelaktigt läsa dem som publikationer av empirisk juridisk forskning. Dessas bra spridning skulle ha minskat den ”empiriska fattigdom” som den processrättsliga forskningen alltid har lidit av. En annan betydande informationsproducent har varit kvalitetsprojektet för Rovaniemi hovrättsdistrikt. Nästan 20 publikationer har utkommit i dess publikationsserie (som inte kallas en serie). Även om serien inte begreppsmässigt är en akademisk institutionsserie, har den som publiceringsforum samma egenskaper som institutionsserier, som till exempel låg kännedom utanför domarkretsarna.

124. Ordet ”självpublicering” börjar bli ålderdomligt även i den tryckta bokvärlden. Inom rättsvetenskapen är det vanligt att en författare publicerar sin bok genom ett företag som skapats för detta ändamål. Företaget är vanligtvis ett skrivbordsbolag som inte ägnar sig åt någon annan förlagsverksamhet, det vill säga den publicerar enbart böcker skrivna av dess grundare. En boks vetenskapliga värde är naturligtvis inte beroende av om den är utgiven av ett vetenskapligt sällskap, en fakultet eller institution, ett kommersiellt förlag, ett sådant här mikroförlag eller författaren själv som privatperson. Bokens betydelse garanteras inte heller av att boken har genomgått referentgranskning eller förhandsgranskning.

företags hemsidor. Det är svårt att konceptuellt skilja mellan blogginlägg och forskning som publicerats på bloggsidor (som ofta kallas hemsidor). I grund och botten är ett blogginlägg en kort, vanligtvis två eller tre sidor lång presentation av ett aktuellt ämne. Tonen i texten är provokativ eller till och med hednisk. En ”bloggforskning” kan däremot vara ett manuskript på flera hundra sidor, som innehållsmässigt inte skiljer sig på något sätt från tryckta böcker. En sådan forskning är därför en forskning som publiceras elektroniskt på en personlig webbplats. Det är vanligtvis inte möjligt att skriva kommentarer på webbplatsen. För blogginlägg är det vanligt att läsarna kan kommentera inlägget på samma sida; i bloggforskningar är detta däremot oftast inte möjligt. Det finns dock så många undantag i båda riktningarna att kommenteringsmöjligheten inte ger en tillförlitlig grund för klassificering. I allmänhet är det inte nödvändigt att skilja mellan skrifter och forskningar när det gäller att använda dem som källor. Språkbruket är ännu inte väl etablerat, även om det behöver utvecklas. Det är möjligt att skilja mellan forskning som publicerats på en personlig webbplats (dvs. bloggforskningar enligt det språk som används här) och forskning som publicerats på en institutions webbplats (t.ex. på en fakultets eller forskningsenhets sida). De senare behöver inte denna specifikation, utan de är helt enkelt elektroniska publikationer eller elektroniska utgåvor av en bok. Uppdelningen kan motiveras med att publikationer på en fakultets eller forskningsenhets webbplats vanligtvis genomgår någon form av kvalitetskontroll, vanligtvis är det en medlem av redaktionsrådet som läser manuskriptet. Forskning som publiceras på personliga webbplatser har kanske inte lästs av någon annan än författaren före den publiceras.

Ad hoc-publikationer (det är svårt att komma på ett passande namn för dem) var ganska omöjliga att spåra på ett heltäckande sätt: en Google-sökning, oavsett vilka söktermer som används, tar upp dem ganska slumpmässigt.[125] Ibland har författaren, som nämnts ovan, kommit ihåg

125. Ett ad hoc-inlägg är inte samma sak som en bloggforskning (eller, mer generellt, ett blogginlägg). Det är dock sant att många ad hoc-publikationer också samtidigt är bloggforskningar. Med ad hoc-publicering avses i detta sammanhang att en forskning publiceras på en sådan webbplats där forskningar vanligtvis inte publiceras. Kanske räknar någon också engångspublikationer som sådana, det vill säga att författaren inte publicerar något annat än denna enda forskning.

att skicka sin forskning eller åtminstone information om den och platsen där publikationen är tillgänglig för hans eller hennes närmaste krets. Inte heller detta går automatiskt att lita på. Ett enkelt svar på existensen av sådant här digitalt material är att ignorera det. Det finns till och med en vetenskaplig, eller rättare sagt en juridisk ”motivering” för denna likgiltighet: en sådan digital publikation är inte en rättskälla i traditionell mening, eftersom den inte har publicerats och åtminstone inte är referentgranskad. Denna typs publikationer är naturligtvis vetenskapliga källor, så publikationerna kan naturligtvis användas om forskaren anser att det är lämpligt, men att ignorera dem är inte heller ett metodfel. Det är dock få som vill ta till en sådan livboj: digitalt tillgänglig forskning är ofta av hög kvalitet, och forskare brukar läsa, eller åtminstone vilja läsa, det som har skrivits om ämnet. En boks status eller värde beror naturligtvis inte på vem som har skrivit den, vem som har publicerat den eller om den har referentgranskats. Det är endast det vetenskapliga innehållet i boken som räknas.

Det finns en patentlösning för tillgängligheten av både institutionella serier och digitalt material, det vill säga en nationell plattform där sådant material åtminstone publiceras, eventuellt vid sidan om annan publicering. Om författaren även önskar publicera sin forskning på sin webbplats eller i en institutionsserie, så är det tillåtet. I vilket fall som helst uppfylls huvudmålet, det vill säga att göra juridisk forskning centralt tillgängligt. Som nämnts finns det redan plattformar av detta slag, några av dem kommersiella och andra vetenskapliga. Editas EDILEX-plattform, som har varit verksam i tjugo år, kan betraktas som en föregångare. Där finns ett stort antal avhandlingar, expertskrifter, artiklar och artiklar av bloggtyp publicerade. EDILEX-plattformen är inriktad på rättsvetenskap eller, mer blygsamt, juridik: där finns inga forskningar från andra vetenskapsområden. Nivån på publikationerna varierar, men den är i genomsnitt bra. Svagheten med plattformen är att författaren själv måste kontakta dem och lämna över sina texter för publicering där. En del kanske också ser kommersialismen och avgiftsbelagdheten som problem, men dessa är av föga intresse för professionella forskare. Att söka i EDILEX-källor är en normal rutin i forskningen.

Det vetenskapliga – eller snarare akademiska – alternativet representeras av det tidigare nämnda Helsingfors universitets biblioteks HELDA-projekt. Projektet samlar en virtuell samling av både tidigare publicerade forskningar och nya forskningar.[126] Samlingen är öppen för alla, och den fungerar bra tekniskt. Samlingen täcker alla vetenskapsområden, så den juridiska litteraturen är i minoritet. Samlingen växer med några publikationer per vecka, i vilket avseende den påminner om de internationella Faded Page- och Gutenberg-sidorna. Även om veckotakten inte är svindlande, växer antalet böcker enormt under årens lopp: till exempel har Gutenberg-sidan publicerat mer än hundratusen publikationer sedan 1971 (då den första elektroniska boken publicerades). Den finländska rättslitteraturen, med början i Calonius, har med andra ord retts ut på ett decennium eller två.

Det vore önskvärt att en centraliserad elektronisk publiceringssida skulle sätta stopp för institutionsserier som producerar tryckta böcker. Varje forskare har någon gång känt oro över att det, efter att den egna forskningen har publicerats, ska visa sig finnas tidigare forskning i någon institutionsserie som de inte har varit medvetna om. I värsta fall visar det sig att någon redan har forskat exakt samma ämne med samma metoder och uppnått samma resultat. En sådan risk ökar, eftersom rättsvetenskaplig forskning publiceras mycket mer än tidigare och sprids över ett mycket bredare fält. När de vetenskapliga kretsarna var små kände forskarna vanligtvis till pågående forskningar och de kunde förbereda sig för deras utgivning.[127] Om risken realiseras, klarar sig forskaren med lite tur med en ursäkt och lätt förlägenhet; med otur måste han eller hon bemöta anklagelser om antingen plagiat eller åtminstone brott mot god vetenskaplig praxis: han eller hon borde ha upptäckt parallellforsk-

126. Ganska omfattande innehåller samlingen till exempel parallellt publicerade böcker från COMI-enheten samt de böcker från Routledge förlaget som har haft finska författare. Dessutom finns det enstaka böcker från Helsingfors universitets Forum Juris-serien. Samlingens användbarhet förstärks av att det i samlingens katalog finns utmärkta ”vetenskapliga” sammanfattningar av böckernas innehåll.

127. Hittills har det inte förekommit få sådana överraskningar i den juridiska forskningen, eller åtminstone har de inte blivit allmänt kända. Vissa anekdoter berättar att författaren under tryckningsfasen av sin bok delvis var tvungen att skriva om sin bok och lägga till många fotnoter till den på grund av en konkurrerande publikation som utgavs i sista minuten. Man kan föreställa sig hur sådana akuta korrigeringar påverkade bokens kvalitet, även om man inte skulle bry sig om de ökade tryckkostnaderna.

ningen och fått den till sig själv för att läsas på ett eller annat sätt. Hur överraskande det än kan vara är detta lättare sagt än gjort. I många fall kräver det detektivkunskap.

Så lyckligt går det knappast: institutionsserier som publicerar tryckta forskningar kommer även fortsättningsvis att vara ett problem. Dessutom gör elektronisk publicering problemet ännu allvarligare. Institutionsserier innehåller så mycket vetenskapspolitik och lokal synlighet att de förmodligen kommer att överleva denna attack. Problemet med tillgänglighet är snarare ett argument till fördel för institutionsserien. Även elektronisk publicering kräver en «serie», det vill säga ett format där den publicerade forskningen layoutas och får ett grafiskt omslag. Layouten är vanligtvis det PDF-dokument som används för elektronisk publicering. En serie i denna bemärkelse är inte nödvändig, men den är kostnadseffektiv: det finns inget behov av att planera ett eget elektroniskt format för varje elektronisk publikation. Dessutom erbjuder institutionsserien en lucka för de forskningar som inte har någon annan publiceringskanal. Rättsvetenskaplig publicering betalar så dåligt att kommersiella förlag väljer sina publiceringsobjekt mycket noggrant. Vetenskapliga förlag, å andra sidan, följer ibland en publiceringspolitik som för tankarna till en nyckfull tonåring. Med andra ord ökar institutionsserierna jämlikheten. En ny forskare upplever oftast svårigheter att få en förläggare, särskilt om han eller hon behandlar ett kontroversiellt ämne.

Serierna har naturligtvis också en rättfärdigad plats även i den digitala världen om (1) publikationerna är elektroniska och (2) de publiceras parallellt och helst samtidigt också på en centraliserad webbplats. Kontroversen om huruvida denna plattform är kommersiell (EDILEX), akademisk (HELDA) eller en medborgarorganisations sida (som det inte finns några exempel på ännu) är något fruktlös, eftersom det inte finns för många kandidater. Naturligtvis står det redan klart att vi inte kommer att nå fram till en enda nationell plattform – vilket naturligtvis skulle vara idealt. Edilex och HELDA har redan krävt ett sådant ekonomiskt bidrag att de inte kommer att köras ner. Slutresultatet är alltså en modell med två tjänsteleverantörer. Dessutom kommer vetenskapliga eller halvvetenskapliga blogginlägg sannolikt att fortsätta, oavsett vad som händer

med institutionsserierna. Det finns många ämnesområden inom juridiken som kan hanteras sakkunnigt men utan vetenskaplig noggrannhet. Faktum är att de flesta ”processrättsliga” ämnena är sådana.

Blogginlägg är också för närvarande det enda forum där den välbehövliga rättspolitiska debatten skulle kunna äga rum.[128] Tvistlösningsvärlden befinner sig för närvarande i en period av snabb utveckling. Reformerna behöver stödjas av både forskningsdata och rättspolitisk diskussion. Det har inte funnits mycket av någondera. Även om forskarsamhället kanske drar sig för att utbyta åsikter om rättspolitik, drar det sig inte undan sitt övriga ansvar. Rättsvetenskapliga forskningen ska – med Marjukka Litmalas ord – dels vara ett stöd för den pågående lagberedningen, dels en övervakare av lagstiftningen.[129] När det gäller mitt eget område, processrätten, måste jag säga att vi processrättsforskare inte har varit till hjälp gällande första av dessa när hjälpen behövdes som mest, dvs. när ny modern lagstiftning skapades. Å andra sidan har den moderna forskningen fungerat som övervakare på ett behörigt sätt, med tanke på hur få resurser forskningen om processrätten har haft till sitt förfogande.

128. Bloggskrivande är förstås ett utmärkt verktyg för så kallade opinionsundersökningar. Se Myrdal 1969, s. 30. Dessutom suddar ett sådant offentliggörande ut den annars vaga gränsen mellan information som har blivit ”gemensam egendom” och information som är källinformation. Om avgränsning, se t.ex. Qvist 1968, s. 371.

129. Se kapitel 11 nedan.

5. Forskningen i andras ögon: feedback och utvärderingar

Den processrättsliga forskningens självbild är naturligtvis subjektiv: få forskare har förmåga till en ärlig självutvärdering. Om man söker en mer objektiv bild av nivån på forskningen inom processrätten, får man den dels genom den feedback som forskaren får från kollegor, forskare från andra rättsområden och, förvånansvärt sällan, från företrädare för andra vetenskapsområden. Å andra sidan får den processrättsliga forskningen kollektiv och offentlig feedback med några års mellanrum. De flesta lärosäten anordnar regelbundet så kallade utvärderingar av forskningen. I sådana fall görs utvärderingen av en utvärderingspanel bestående av externa och oftast erfarna forskare. Panelmedlemmarna väljs i allmänhet av Finlands Akademi och utvärderingarna kallas i jargong för ”akademins utvärderingar”. Globala utvärderingar jämför också nivån på juridiska fakulteter vid olika universitet. Under detta decennium har Helsingfors universitets rättsvetenskap placerat sig på plats 101–150 bland annat i OS World University Rankings.[130] Även om finsk rättsvetenskap representerar en god genomsnittlig nivå, kan man inte dra några slutsatser om enskilda rättsområdens forskningsnivå.

Det måste erkännas att varken individuell feedback eller kollektiva bedömningar är eller kan vara helt objektiva. Feedback ges av människor och paneler består av människor. På så sätt återspeglas personliga åsikter i feedbacken, framför allt feedbackgivarens åsikt om vad som är forskning av hög kvalitet. I utvärderingarna driver många paneldeltagare också mer eller mindre tydligt sina egna vetenskapspolitiska och ibland även politiska program. Inom rättsvetenskapen är det känt att vetenskapliga yttranden lätt förvandlas till rättspolitiska yttranden, och det är ett kort hopp från rättspolitiska yttranden till åsikter om hur forskning är och framför allt hur den borde vara. Utvärderingar om ju-

130. I den mer kända Shanghai-listan rankas Helsingfors universitet i stället på plats 201–300. Östra Finlands universitet är vinnare i denna bedömning på plats 151–200. Det bästa europeiska universitetet (Cambridge) brukar rankas på 21:a eller 22:a plats.

ridisk forskning – som hädanefter även inkluderar individuell feedback – är insiderbedömningar.[131] Rättsvetenskapen utvärderas i regel av andra rättsvetenskapliga forskare: även utvärderingspaneler består i allmänhet av representanter för rättsvetenskap eller närstående vetenskapsområden. Medlemmarna i panelen har alltid en bakgrund inom juridik och de är även personer som själva har gjort juridisk forskning. Utvärderingar utanför juridiken fås främst från rättssociologins företrädare, till exempel har Aubert och Ervasti i detta avseende öppet tagit ställning till juridisk forskning, och Ervasti också specifikt till processrättslig forskning.[132] Naturligtvis kan deras åsikter också betraktas som insiderutvärderingar. Denna logik leder dock till en återvändsgränd. För att en person ska kunna utvärdera rättsvetenskaplig forskning måste han eller hon bekanta sig med det. Det gör honom eller henne i sin tur till en ”insider” vars utvärderingar redan är färgade av vetenskaplig egenkärlek.

Den rättsvetenskapliga forskningen vid Helsingfors universitet, inklusive forskningen inom processrätt, har genomgått fem akademins utvärderingar. Utvärderingarna inleddes med en storskalig utvärdering 1993, följt av utvärderingar åren 1997, 1999, 2005 och 2019. Processrättslig forskning samlade in observationer och kommentarer först 1993 och 2005. I denna forskning finns endast den officiella slutrapporten från 1993 års utvärdering tillgänglig, medan utvärderingarna från 1997 och 2005 kan baseras på inofficiella utkast till rapporter som kommit till den tidens forskare inom vetenskapsområdet. Utkasten är mer detaljerade och rättframma än slutrapporterna, som förfinades och där information som identifierar institutioner och läroämnen togs bort. Att stödja sig på rapportutkasten motiveras också av det faktum att diskussionen inom läroämnena – som dock varit begränsad efter år 1993 – baserades på utkasten. Detta berodde främst på att utvärderingarna snabbt förlorade sin relevans och debatten väntade inte på att slutrapporterna skulle offentliggöras.

131. Utvärderingsteori är ett vetenskapsområde i sin egen rätt. För utvecklingen av denna s.k. utvärderingslära, se t.ex. Ahonen 2011, s. 293.

132. I utvärderingar från utsidan är det dock värt att komma ihåg de olika arbetsbeskrivningarna inom rättsdogmatik och rättssociologi: den ena är begreppslig och normativ, den andra beskriver och förklarar. Se Ervasti 2006, s. 26.

Utvärderingen år 1993 var den första stora utvärderingen, den fick stor synlighet och resultaten publicerades i Finlands Akademis publikationsserie under den något pompösa titeln ”Oikeustieteellinen tutkimus Suomessa” (Rättsvetenskapliga forskningen i Finland) (Suomen Akatemian julkaisuja 1/1993).[133] Ett av de rättsområden som utvärderades – och samtidigt fick mest kritik – var processrätten. 1993 års utvärderingsgrupp smickrade verkligen inte den processrättsliga forskningen: i själva verket kritiserades alla aspekter av den, från ämnesvalen till doktorandutbildningen. Ämnesvalen bedömdes vara ”gammaldags”, problemställningarna som låg långt ifrån rättegången betraktades som perifera i processrätten och försummades. Centrala forskningsämnen var förbudet mot reformatio in pejus, rättskraft och behörig domstol. Forskningarna sökte inte en helhetsbild och forskningsfrågorna var inte kopplade till «sociala eller ekonomiska samhälleliga förhållanden». Ett exempel på detta var bristen på forskning om tillgången till rättigheter. När det gäller forskningsmetoder var den traditionella rättsdogmatiken ”helt dominerande” inom processrätten, och det fanns inga tecken på den reform som kunde skönjas på andra håll i Norden och inom andra rättsområden. Kopplingar till möjligheter som andra vetenskapsområden erbjöd – det vill säga mångvetenskaplig forskning i modern bemärkelse – förekom inte heller i forskningen. Panelen ansåg också att processrättens inflytande på den rättsliga debatten var obefintligt. Det var därför ingen överraskning att utvärderingsgruppen drog slutsatsen att ”processrätten tillhör inte de forskningsområden som ligger i framkanten för att reformera rättsvetenskapen”. Den ”följer” utvecklingen på andra rättsområden.

133. Expertgruppen som genomförde utvärderingen bestod av: Kauko Sipponen (ordförande), Wolfgang Mincke, Anders Stening, Leena Kartio och Juhani Wirilander. Som sekreterare kallades Marja-Leena Honkanen, Leena Laurinen och Kimmo Nuotio. Gruppen fick tillstånd att höra Bengt Broms, Lars Erik Taxell och Simo Zitting som sakkunniga. Se ”Oikeustieteellinen tutkimus Suomessa” (Rättsvetenskaplig forskning i Finland 1993), s. 2. För att nämna i förbifarten, fanns det inte i denna grupp, liksom inte i senare grupper, någon person som man skulle kunna säga kände till och ”representerade” den processrättsliga forskningen. Å andra sidan var ett fåtal rättsområden – såsom straffrätt och offentlig rätt – starkt «representerade». För att undvika missförstånd är det värt att betona att experterna officiellt naturligtvis inte ”representerar” sina rättsområden. Det mänskliga är dock att de är mest insatta i forskningen inom sitt eget rättsområde och inte lätt ser svagheter i den.

I början av 1990-talet var internationaliseringen fortfarande i sin linda. Utvärderingsgruppen funderade därför mycket ingående på vad internationalisering innebär i allmänhet och vad det skulle innebära specifikt inom forskningen om processrätt. Även här rankades processrätten i slutändan jämfört med andra rättsområden och lämnade ett ”betydligt nationellt intryck”. I sina sammanfattande bedömningar gav gruppen en nådastöt: valen av ämnen och forskningsmetoder inom processrätten var ”fantasilösa”. I efterhand kan man konstatera att den allvarligaste kritiken riktades mot forskarutbildningen, ett ord som inte användes i publikationen. Enligt utvärderingsgruppen kan man ”nästan” få intrycket att kvalitetsstandarderna hade hållits mycket höga, vilket gjorde att de yngre forskningsprojekten hölls ”i bakgrunden”.

Som vanligt var för utvärderingar, försökte man komma på något positivt att säga, även om någon ansåg att sådana kommentarer var en «holländsk tröst» (i stil med «det kunde vara värre”). Den finländska processrättsliga forskningen skilde sig enligt utvärderingsgruppen inte nämnvärt från den forskning som bedrevs i andra länder (tydligen i andra nordiska länder). Dessutom fanns det små tecken på en förändring av synsättet inom processrätten. Forskning som publicerades inom rättsområdet representerade också en ”god internationell standard”. Uttalandet känns märkligt: det är i konflikt med det tidigare sagda, där ämnesvalen betraktades som fantasilösa, nationella och gammaldags. Kanske ansåg panelen att den processrättsliga forskningen i andra länder låg på samma (och ganska anspråkslösa) nivå.

Kritiken mot processrätten var över lag orimligt hård, i vissa fall klart bristfällig. Inte heller de tröstande orden, det vill säga jämförelser med andra länder, håller för en närmare analys: den svenska forskningen var till exempel klart bättre. Detta framgår redan av att den ”ekelöfism” som utvecklades i Sverige, med syfte att styra det allmänna beteendet genom målinriktad tolkning av processrättsliga bestämmelser som fortfarande syns i den finländska processrättsliga forskningen.[134] Hänvisningen till kvalitetsnormer som diskriminerar unga forskare var direkt förolämpande, även om det inte var meningen att det skulle vara så. Som faktapåstå-

134. En annan sak är att forskningsinriktningens popularitet sedan dess har rasat. I slutändan var tolkningen av processuella lagar inte ett sätt att uppnå målen för social engineering. Under 1990-talet representerade den dock den nordiska processrättsliga forskningens spets.

ende var det redan falskt. Naturligtvis kan någon subjektivt ha upplevt det på detta sätt, men majoriteten av samtida var och är fortfarande av en annan åsikt. Som på alla ställen gjordes både bra forskning och dålig forskning. Dessutom är det svårt att tro att någon äldre forskare medvetet skulle hindra unga forskare från att avancera. Snarare vill alla professorer och andra i liknande positioner säkerställa kontinuiteten av sitt läroämne och försöker inte få rättsområdet att dö med dem.

Utvärderingen från 1993 visar också på uthålligheten i de akademiska utvärderingarna. Även om processrätten år 2022 skiljer sig ganska mycket från processrätten år 1993, lever de negativa observationerna från 1993 års rapport kvar – som om de hade gjorts i tisdags! Ett välkänt exempel är den femte utvärderingen av rättsvetenskapliga forskningen, som påpekade att juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet – i praktiken processrättens ämnesområde – har försummat forskningen om tillgången till rättigheter (nyhet 8.10.2019: ”Tiedekunta puntarissa – tutkimuksen viides arviointi” (Fakulteten under granskning – femte utvärderingen av forskningen).[135] En processrättsforskare skulle bestämt förneka detta och i stället säga att ”inget annat än det här har gjorts på 2000-talet”. Omfattningen av och kvaliteten på forskningen om tillgång till rättigheter är bland de bästa i Finland jämfört med vilket land som helst, om man beaktar rättskulturernas relativa storlek. En separat fråga är att 2019 års utvärdering, kritiken mot dålig profilering och låg mångvetenskaplighet, gäller såväl processrätten som andra rättsområden. När allt kommer omkring utvärderades hela fakulteten. Någon kunde dock säga att processrätten är ett rättsområde som lämpar sig särskilt väl för mångvetenskaplig forskning, och borde därför vara budbäraren här. Rent mänskligt finns det inget förvånande i att utvärderingarna lever. De nya expertgrupperna börjar naturligtvis sitt arbete med att läsa de gamla utvärderingarna och de ser på rättsområdet genom dessa linser. De som letar efter brister kommer att hitta dem i all mänsklig aktivitet. Utvärderingarna bör därför inleda debatten om vetenskap och vetenskapspolitik. De skulle inte få vara slutet på debatten, vilket hände med utvärderingen från 1993.

135. Nyheten publicerades då på forskningsenhetens COMI:s webbplats i nyheter delen. Den har återpublicerats i boken ”Valitut uutiset 2017–2022 ” (Utvalda nyheter 2017–2022), som finns att läsa och ladda ner i ”julkaisuja”-delen på den aktuella webbplatsen.

86 Men låt oss gå tillbaka till tidigare utvärderingar. Utvärderingen från 1997 skilde sig från sin föregångare genom att den inte längre identifierade institut eller läroämnen. Utvärderingen var tematisk, vilket innebar att rättsområdena endast användes som exempel på antingen forskningstrender eller forskningsstrukturer.[136] Användningen av exempel var varierande och i efterhand ganska slumpmässigt. Processrätt fick inte en enda omnämning, om inte den kommentar som påpekade att insolvensrätten hade lyckats förena procedurbestämmelser med materiell rätt räknas.[137] På den tiden betraktades insolvensrätten fortfarande som en del av processrätten. Till sin milda kritik bifogade utvärderingspanelen utvecklingsförslag som var och måste erkännas som ändamålsenliga inom den processrättsliga forskningen. Samarbetet både nationellt och internationellt behövde förbättras och det fanns ett behov av att satsa på rättsvetenskaplig forskning.[138]

I 1999 års utvärdering återgick man till en mer specifik bedömning.[139] De dåvarande institutionerna vid fakulteten fick sina egna utvärderingar och betyg: processrätten utvärderades därmed inom (den dåvarande) institutionen för straff- och processrätt. Utvärderingen – som institutionens officiella namn gav anledning att misstänka – var starkt inriktad på straffrätt. Visserligen är en del av kommentarerna sannolikt avsedda gemensamt för båda rättsområdena, även om detta inte framgår av sammanhanget. Utvärderingsgruppen var medveten om den påfrestning som skrivandet av nya läroböcker innebar för ämnena. Nya läroböcker hade å andra sidan behövts på grund av de stora lagstiftningsreformerna.

136. Expertgruppen bestod av: Raimo Lahti (ordförande), Olli Mäenpää, Kevät Nousiainen, Risto Nuolimaa, Juha Pöyhönen, Päivi Paasto (sekreterare) och Satu Paasilehto (sekreterare).

137. ”Oikeustieteellisen tutkimuksen tila” (Den rättsvetenskapliga forskningen tillstånd) 1997, s. 17.

138. Mt. s. 20.

139. Utvärderingsrapporten har undertecknats av Arto Jyränki (ordförande), Nils Jareborg, Leena Kartio och Wolfgang Mincke. De gjorde också ett formellt besök på institutionen, lyssnade på halvofficiella presentationer av läroämnena och pratade med de närvarande forskarna. Evenemanget var konverserande och konstruktivt kritiskt. En annan fråga är att dekanens och ämnesansvariga professorers presentationer inte nödvändigtvis förmedlar den information som behövs. Få förmän eller ansvariga lärare är villiga att offentligt erkänna att forskningen har försummats eller att forskningsprojekt inte ens har planerats. En bedömning som baseras på skriftligt material, där denna risk undviks, mäter i sin tur ofrånkomligen det förflutna.

Forskningens kvalitativa koherens fick också erkännande, även om det förblev oklart vad som slutligen menades med det. Något överraskande fick valen av forskningsämnen rent ut sagt beröm: valen av ämnen visade på både realism och ”gott omdöme”. En brist i processrätten var dock att man inte hade uppmärksammat straffprocessen. Kritiken kompenserades med ett omnämnande av att forskningen inom insolvensrätt är exceptionellt kompetent (”exceptional competence in insolvency law”). Samtidigt frågar panelen sig själv främst om det kanske vore bättre att sträva efter förträfflighet inom smala områden snarare än att försöka täcka alla forskningsområden. Panelen svarar dock inte på denna fråga.

Det vetenskapliga rådet (Tieteellinen neuvosto) gjorde året därpå en bedömning av effekterna av utvärderingen av forskningen från 1999, det vill säga rådet utvärderade resultaten av utvärderingen. I bedömningen konstateras att bedömningen inom rättsvetenskapen orsakade mycket kontrovers och kritik. Den negativa tonen i utvärderingen tvingade rättsvetenskapliga forskare till igelkottsförsvar. I förbigående påpekades hur utvärderingar skapar en «anomi» om resultaten av utvärderingen inte leder till den omfördelning av resurser som förväntas på grundval av resultaten. På det hela taget hade effekterna av 1999 års utvärdering varit ”problematiska” vid juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet. Adjektivet underskattar de negativa effekterna som utvärderingen hade: utvärdering chockade både läroämnen och enskilda forskare, särskilt de som identifierade sig med de ämnen de representerade. En av fakultetens institutioner, Institutionen för civilrätt, höll till och med ett institutionsmöte för att analysera utvärderingen.[140] I det aktuella mötet granskades hela institutionens forskarskara med en detaljerad granskning av enskilda artiklar. Dessutom utarbetade institutet en egen rapport ”Vuoden 1999 arvioinnin suositusten implementoinnista” (Implementeringen av rekommendationerna från 1999 års utvärdering).[141] Icke de-

140. Institutionsmötet hölls den 2.12.1999. Det finns inga uppgifter om det, men det finns fortfarande Pekka Timonens inledning ”Arvioita ja opetuksia” (Utvärderingar och lärdomar) och bilagan ”Arvioitavaksi jätetty tuotanto henkilöittäin” (Produktion som lämnats för bedömning per person). Mötet var för övrigt det sista i sin serie. Senare utvärderingar framkallade inte något sådant gensvar vid institutionerna, utan panelernas utvärderingar (som i sig själva var av samma nivå) accepterades tyst.

141. Det finns inget datum i rapporten, men den skrevs troligen efter institutionsmötet i december 1999.

sto mindre är materialet från mötet och rapporten i fråga förvånansvärt objektiva i tonen: bedömningen som sådan kritiseras inte, utan dess slutsatser medges – om än underförstått – som legitima och berättigade. Tyngdpunkten låg alltså på vad som orsakade den dåliga bedömningen och vad som borde göras. I den allmänna diskussionen kritiserades dock utvärderingens grunder och de enskilda panelmedlemmarna, när besvikna forskare gav utlopp för sin frustration.

Utvärderingen från 2005 är, om man bedömer utvärderingarna, den mest analytiska och rättvisa.[142] Den var också rättvis i sina utvärderingar: ungefär lika mycket sades om alla läroämnen. Inom processrätten jämförde utvärderingspanelen de olika delområdena och listade de forskningsinriktningar som panelen ansåg hade försummats. Den processrättsliga forskningen befanns vara ”stark när det gäller den nationella publiken” (”strong in terms of a national audience”). Ordvalet var psykologiskt dåligt. Även om det var ganska diplomatiskt i sig, uppfattade institutionens forskare det som en nedvärdering av forskningens nivå. Tolkningen fick stöd av hur rapporten fortsatte. Enligt panelen var den insolvensrättsliga forskningen av ”god eller mycket god internationell kvalitet” (”- - - of a good or of a very good international quality”). Oavsett vad man tycker om beskrivningarna, var de ägnade att skapa spänningar inom forskningen om processrätt.

När det gäller den forskning som saknades konstaterade panelen att forskningen om internationell processrätt nästan helt försummades. Som ett objektivt påstående var detta onekligen sant. Även här gav panelen – förvisso utan att mena det – bränsle till oenigheten inom läroämnet. Enligt panelen kompenserades bristerna ju delvis av forskningen inom internationell insolvensrätt. (Inom insolvensrättslig forskning behandlades naturligtvis också ”processrättsliga frågor” vilket panelen dock inte nämnde särskilt.) Den tyngsta anmärkningen mot processrätten var att den processrättsliga forskningen inte hade tagit alternativ tvistlösning på tillräckligt stort allvar. Panelen tyckte att detta indikerade en ”brist på balans”. Samma iakttagelse hade redan gjorts i 1999 års

142. Panelen bestod av Per-Ole Träskman, Antonio Gambaro, Maarit Jänterä-Jareborg, Matti Ilmari Niemi, Matti Niemivuo och Judith Resnik. Resnik har sedan dess gjort sig känd som en forskare inom modern konflikthantering. Se Evaluation Report: Department of Criminal Law, Judidical Procedure and General Studies (2005), s. 2.

utvärdering, så kritiken var ingen överraskning, även om dess skarphet kan ha varit det. Till råga på allt var kritiken befogad med tanke på den publicerade forskningen. Forskningsinriktningen hade precis grundats, så 2005 förlitade sig forskningen om alternativ tvistlösning på endast en monografi.[143] Den publicerades inte förrän samma år (Ervasti 2005). Under de följande åren började forskningsinriktningen dominera hela det processrättsliga fältet, tack vare aktiva forskare.

Utvärderingens slutresultat föll inte forskarna vid institutionen i smaken och det ledde till en motreaktion, det vill säga en offentlig diskussionstillställning.[144] Tillställningen misslyckades dock rejält redan när det gällde närvaron. Fakultetsledningen var på plats, men i övrigt var det få deltagare på plats. Representanter för processrätten deltog inte i någon större utsträckning i tillställningen. Enskilda processrättsforskare som var närvarande talade inte heller vid evenemanget. Paradoxalt nog har kritiken mot processrätten (vilket var hur panelens rapport upplevdes) diskuterats av företrädare för andra rättsområden. Diskussionstillfället främjade inte forskningen: i stället kritiserades både utvärderingens genomförande och panelens synpunkter i ganska skarpa ordalag.[145] Detta är inte heller förvånande, eftersom de tidigare utvärderingarna, dvs. 1993 och 1999, hade mottagits på samma sätt. Debatten berörde egentligen inte alls vad man kunde lära sig av utvärderingen. I läroämnena ifrågasattes eller diskuterades däremot inte resultaten av utvärderingen. På det hela taget hindrade 2005 års utvärdering eller diskussionen

143. Redan när forskningsinriktningen började var det oklart vad som ingick i alternativ tvistlösning. Om de interna alternativen för alternativ tvistlösning, se Havansi 2005, s. 9. Skiljeförfarandet är ännu i stort sett utan invändningar betraktad som en del av alternativa tvistlösningen, men åsikterna är redan delade när det gäller förenklade rättsprocesser.

144. Det fördes inget protokoll över diskussionen, inte ens ett memorandum gjorde. Få av de närvarande brydde sig om att anteckna något om den något splittrade diskussionen. Ovanstående beskrivning baseras således på mina egna minnesbilder, vilket gör den känslig för konflikten mellan förväntningar och verklighet. För vissa deltagare kan evenemanget mycket väl ha uppfyllt de terapeutiska förväntningar som ställdes på det.

145. En forskare inom processrätten skulle ha föredragit att tillämpa kontradiktoriska principen på tillfället. Diskussionsnivån skulle ha höjts om en representant för panelen hade varit närvarande för att bemöta den kritik som framfördes och för att motivera kommentarerna i rapporten. Kritiken som riktas mot genomförandet av utvärderingen kan inte ens i efterhand anses vara särskilt rättvis eller ens rationell. Slutsatsen att dålig utvärdering beror på dåliga utvärderare är naturligtvis psykologiskt tilltalande. Det tillåter nämligen långtgående självbedrägeri.

om den snarare forskning. Det bekräftade det forskningsbaserade status quo och väckte motstånd mot förändring. Motståndet mot förändring förstärktes av en konsensus om att bedömningen varit orättvis, vilket enligt många drabbade just forskningstraditionen inom processrätt.

Effekterna av forskningsutvärderingar bör inte dramatiseras på individnivå. Efter den första chocken vande man sig vid dem, och vid Helsingfors universitet accepterades de som en del av det akademiska livet. Dessutom varade utvärderingens guldålder bara ett par decennier. Även om man inte hade lärt sig något av utvärderingarna för åren 1993–2005 i den juridiska forskningen, har utvärderarna beaktat den feedback de fått. Utvärderingarna övergick från en bedömning av revisionstyp till en bedömning som bygger på diskussion och deltagande, vilket 2019 års utvärdering är ett exempel på. Man var mycket nöjd med utvärderingens resultat: forskningen vid Helsingfors universitet bedömdes ha en ”hög internationell vetenskaplig nivå”. Även forskarnas feedback på utvärderingsprocessen var ”mycket positiv”.[146] En kritiker skulle säga att deltagande utvärdering förvandlas till en utvecklingsprocess – och följer sina egna lagbundenheter för att producera en bra bedömning. En alltför bra bedömning är farlig: den ger näring åt en kultur av självbelåtenhet. Utvärderingen år 2019 var dock harmlös här. Den fick ingen synlighet i juridiska kretsar och påverkade därför inte i den ena eller den andra riktningen.

Som man kan förvänta sig väcker utvärderingarna av forskning frågan om deras institutionella effektivitet. Inom rättsvetenskapen har sådana uttalanden undvikits av en eller annan anledning efter de första utvärderingarna: det finns uppenbarligen ingen önskan att tala om det. Tystnaden är förstås en indikation på att effektiviteten inte har varit så stor. I början av millenniet konstaterade den auktoritativa vetenskapliga myndigheten, vetenskapliga rådet, i samma anda att Juridiska fakulteten inte alls hade beaktat utvärderingen av forskningen vid fördelningen av resurser. Både fakultetens och (de dåvarande) institutionernas åtgärder

146. Citaten är hämtade från Helsingfors universitets pressmeddelande ”Helsingin yliopiston tutkimus arvioitiin: huippututkimusta kaikilla kampuksilla” (Helsingfors universitets forskning utvärderad: spetsforskning på alla campus).

uppfattas av rådet som ”underdimensionerade”.[147] Senare utvärderingar var lika fruktlösa: de studerades eller diskuterades inte ens, såvida inte det obligatoriska inkluderandet av utvärderingar anses uppfylla detta. Ibland misstänkte man till och med att majoriteten av forskarna inte ens brydde sig om att läsa utvärderingsrapporterna. Detta gäller kanske särskilt inom processrätten, även om det är nödvändigt att skilja mellan direkt verkan och långsiktig verkan vid bedömningen.[148] I det första fallet var effekterna entydigt negativa: utvärderingen ansågs inte vara motiverad eller jämlik. På kort sikt ledde utvärderingen snarare till ett motstånd mot förändring och frös den interna förnyelsen som påbörjats. Utvärderingen varken studerades eller diskuterades, med andra ord ignorerades den i tystnad.[149] Inom processrätten ledde denna inställning framför allt till ett totalt åsidosättande av 1993 års bedömning: den tystades ihjäl. Denna inställning stöddes av fakultetens allmänna inställning till utvärderingarna. I det långa loppet gav utvärderingarna utan tvekan ett visst stöd för förnyelsen, vars främsta drivkraft dock kom från internationella influenser. Med andra ord var utvärderingarnas inflytande som sådan liten.

Resten av forskarsamhället har förstås gett andra signaler om vilket kvalitativt ord det förknippar med processrättslig forskning. Budskapen var visserligen motstridiga. Medlemskapet i Finska Vetenskapsakademin kan kanske ses som ett tecken på att processrättslig forskning uppskattades inom andra vetenskapsområden. Forskare inom processrätt

147. Vetenskapliga rådet, 11.12.2000: Utvärdering av utvärderingens effekter på forskningen (utan sidnumrering). Rådet noterar dock att effekterna av utvärderingen var att den ”gav upphov till en hel del kontroverser och kritik”.

148. Detta är en personlig iakttagelse och som sådan med nödvändighet subjektiv. Det finns ingen dokumentation från den perioden. Denna observation är dock inte bara efterklokhet, eftersom jag har tagit upp den i mina senare blogginlägg. Jag påminns också om hur man i kaffediskussionerna förundrade sig över utvärderingarnas dystra inverkan. Som redan har nämnts hölls ett möte vid det dåvarande institutet för straff- och processrätt där 2005 års utvärdering var det enda ämnet. Väldigt få aktiva forskare deltog i mötet. Diskussionen präglades (eller åtminstone fastnade detta i mitt minne) av en undran varför vissa läroämnen eller delar av dem fick mer beröm än andra.

149. Processrätten var ett undantag i läroböckerna. Utvärderingen tystades ihjäl inom processrätten, medan det i andra ämnen pågick en hetsig, ibland ganska kontroversiell debatt. Både bedömarpanelen och de företrädare för ämnena, som hölls moraliskt ansvariga för den dåliga bedömningen, kritiserades. Slutresultatet blev naturligtvis detsamma: utvärderingar tilläts inte påverka fakultets verksamhet.

har regelbundet varit medlemmar i Finska Vetenskapsakademin sedan Tauno Tirkkonen och Jouko Halila.[150] Om man räknar rättsvetenskapliga forskares medlemskap har forskare inom processrätten varit uppenbart överrepresenterade i förhållande till andra rättsområden. Namnet på Tauno Ellilä, den tredje ”stora processrättsforskaren”, kan dock sökas förgäves i medlemslistorna.[151] Det motsatta budskapet ges dock i boken ”Minun metodini” (Min metod) 1997. Den var, tvärtemot vad titeln antydde, samtidigt en sorts genomgång av vetenskapliga forskningen. Ingen processrättsforskare kvalificerade sig för författarskapet (det fanns 17 författare), och därmed fick inte ”metoderna” för processrättslig forskning en egen artikel. Valet av författarna ansågs då visa på ett förakt för den processrättsliga forskningen: det var inte forskning som krävde ”metoder”. Det är fortfarande svårt att motverka detta intryck, även om författargruppen troligen bestämdes mer utifrån personliga relationer.

Det är befogat att förvänta sig att processrättsforskare ska uttala sig om vilken typ av forskning som vanligtvis bedrivs inom rättsområdet. Forskaren vägrar förstås att se svagheter i sin egen forskning: få är kapabla till ärlig självvärdering. I utomståendes ögon har processrätten alltid haft rykte om sig att vara ett konservativt och långsamt reformerande rättsområde: ingen har ansett att den tillhör rättsvetenskapens avantgarde. Även om kritiken i de officiella utvärderingarna av forskningen kan anses vara överdrivet hård, måste det erkännas att den inte var helt grundlös när den presenterades på 1990-talet. Å andra sidan, när det gäller den nya forskning som påbörjades vid millennieskiftet, är det häpnadsväckande att se hur ihärdiga de bilder som en gång skapats är! Ny forskning inom processrätten är framstående enligt alla måttstockar, och till och med ”utvecklande”. Som helhet är den processrättsliga

150. Den förste processrättsforskaren som bjöds in att bli fullvärdig ledamot av Suomen Tideakatemia (Finska Vetenskapsakademin) var Bertil Sjöström. Men han och hans forskning har helt glömts bort. Få forskare känner ens igen hans namn. Sjöström, som inbjöds 1934, efterträddes först 1948 av Tauno Tirkkonen. Tirkkonens avtryck syns fortfarande i forskningen, även om den systematiska processrättsliga forskningen som han representerade inte längre är i mode.

151. Paaskoski 2008, s. 397.

forskningen mer innovativ och mångsidig än forskningen inom många rättsområden som är kända för sin ”progressivitet”.

Idéhistoriker kan ibland undra varför gamla och ganska nedvärderande bilder i detta fall fortfarande lever och till och med upprepas trettio år senare. Även en smula kännedom om senare forskning skulle ha visat att processrätten vid sekelskiftet 2020 är helt annorlunda än processrätten i början av 1990-talet. Kanske går den rätta bilden av situationen förlorad i det stora antalet läroböcker och handböcker som är typiska för processrätten: sådan litteratur är karakteristisk för rättsområdet. Det är sant att dessa böcker representerar praktiska rättsdogmatiken, eftersom deras funktion är just att förmedla denna typ av information. Denna handbokslitteratur ska naturligtvis inte förväxlas med den faktiska forskningslitteraturen. Kanske är det många som omedvetet gör så när de uttrycker sina åsikter om processrätt. Det kan också vara så att den processrättsliga forskningen inte har gjort tillräckligt mycket väsen av sin förnyelse. Forskarna har med andra ord försummat den vetenskapspolitiska propaganda som skulle ha krävts för att lyckas i konkurrensen om synlighet och i slutändan resurser. Processrätten har lidit av sin roll som tyst pionjär särskilt vid Helsingfors universitet. Av en eller annan anledning har personalnedskärningarna koncentrerats till processrätten, även om andra rättsområden naturligtvis också har drabbats. Oavsett om valet var rättvist eller inte har man på grund av personalnedskärningar varit tvungen att försumma grundforskningen och handledningen av doktorander för att åtminstone ha tid att undervisa och producera tolkningslitteratur.

Även om institutionella (dvs. kollektiva) utvärderingar har sina brister, finns sådana bedömningar tillgängliga. Å andra sidan är sådana uppskattningar oundvikligen vanliga. Det kan vara svårt för en enskild forskare att säga i vilken utsträckning bedömningen är riktad mot honom eller henne. I den bästa av världar skulle institutionella bedömningarna kompletteras med personliga bedömningar, dvs. individuella bedömningar. På så sätt kunde forskaren sluta sig till sin plats på skalan för sitt rättsområde. Det verkar vara ett av kännetecknen för en liten rättskultur att en rättsvetare får lite feedback på sin forskning, oavsett hur mycket

han eller hon välkomnar och till och med saknar den. Påståendet om en slags ”feedbackhunger”, eller snarare ett ”feedbackunderskott”, kan vara häpnadsväckande.[152] Det finns potentiella kanaler för feedback. Gällande juridiska publikationer, publicerar juridiska tidskrifter och ibland också andra tidningar bokrecensioner, som här också inkluderar motpartens uttalanden. De är också objektivt sett bokrecensioner. Dessutom utvärderas de som har inlett en forskarkarriär och deras böcker och artiklar i många expertutlåtanden. Dessa behövs för att fylla de akademiska uppgifterna. Dessa uttalanden är starkt personliga, särskilt de som tidigare till och med redogjorde för enskilda böcker och artiklar.

Den sista kategorin av feedback består däremot av läsarfeedback, när de som har läst forskningen ger kommentarer till författaren.[153] Väldigt lite sägs om denna form av feedback, men forskare sätter stort värde på denna typ av inofficiell eller oformell feedback. Detta gör också de forskare som ser på officiell feedback med förnöjsamhet eller hån. Läsarfeedback ska inte förväxlas med den feedback som författaren får innan han eller hon publicerar sin forskning. Denna ”förhandsfeedback” är en del av rutinen för skrivandet: forskaren samlar in feedback från kollegor (och ibland från praktiserande jurister) när han eller hon färdigställer sitt manus, det vill säga, han eller hon låter läsa manuskriptet av de personer som är villiga – och ibland även av dem som inte är det. Inom processrätten får de flesta forskare förhandsfeedback från 5–6 personer och de nämns vanligtvis i bokens tackavsnitt eller i förorden. De som

152. I skrivande stund hade dagstidningen den träffande underrubriken ”Ilman rehellistä palautettakehityksemme jämähtää paikoilleen” (Utan ärlig feedback kommer vår utveckling att stagnera) (Helsingin Sanomat 29.7.2023: ”Kritiikin tavoittelu johtotähdeksi” (Att sträva efter kritik som ledstjärna)). Feedback är nödvändig i all mänsklig verksamhet, inklusive forskning. Ärlig feedback är dock krävande. Den som ger feedback måste sätta sig in i objektet och dess bakgrund. Den farligaste formen av feedback är att upprepa allmän feedback, vilket förvränger uppfattningen om huruvida något är bra eller dåligt.

153. Denna ”läsarfeedback” anses vara den mest tillförlitliga feedbacken. Den tvingar mottagaren att tänka och analysera, inte strida och argumentera som offentlig feedback. Se Elbow 1988, s. 247. Detta är något som nästan alla forskare förmodligen håller med om, och det är osannolikt att forskare inom processrätt skulle vara av annan åsikt. Förklaringen till att ta emot läsarfeedback är förmodligen att forskaren inte känner att han eller hon tappar ansiktet när han eller hon medger att den privata feedbacken är befogad.

ger förhandsfeedback är inte, som man ibland tror, garanter för bokens innehåll. Många gånger håller de inte alls med om författarens tankar.[154]

Även om det finns många kanaler för individuell utvärdering ger de i slutändan lite information som skulle ge forskarna en god uppfattning om mottagandet av hans eller hennes forskning. Gång på gång har disciplinära utvärderingar blivit allt vanligare, ”institutionaliserade”. Ifrån dessa, och särskilt den senaste utvärderingen, är det omöjligt att skilja ståndpunkter ens om forskning som bedrivs inom olika läroämnen eller forskningsenheter, för att inte tala om forskningsinriktningar och enskilda forskare. På den tiden var panelutvärderingarna mycket mer individuella och konkreta. Efter att ha läst utvärderingen kunde en insider omedelbart veta vilken forskare det talades om, även om ingen vanligtvis nämndes med namn. Tolkningssvårigheter orsakades dock av de första panelernas ”för hänsynsfulla” språkbruk. Endast de bra berömdes, medan ingenting sades om de dåliga. En läsare som inte var bekant med reglerna för språkbruket eller som låtsas vara ovetande om dem tolkade tystnaden som en underförstådd bekännelse: det som inte specifikt kritiserades betraktades som bra forskning, och forskningsstrukturerna var därmed i ordning.

I rättsvetenskapliga tidskrifter publiceras då och då bokrecensioner eller deras föregångare, bokpresentationer.[155] Forskaren som skrivit boken har ingen nytta av bokintroduktioner, och bokrecensionernas betydelse som feedback är också liten. Bokrecensioner har varit sällsynta, och i framtiden kommer de säkert att bli ännu mer sällsynta i förhållan-

154. En erfaren skribent tar gärna emot förhandsfeedback från dem som inte håller med hen. Kritisk feedback tvingar honom eller henne att ompröva sina premisser och argument. Allt är perfekt-feedback hjälper inte mycket.

155. De observationer som presenteras här baseras på en genomgång av centrala tidskrifter med hjälp av sökord, så det kan ha förekommit vissa inexaktheter. Det är osannolikt att centrala resultat påverkas. För övrigt har ingen forskning om juridiska bokrecensioner publicerats, trots att de diskuteras och deras effekter analyseras i det vetenskapliga samfundet. Vad som är tydligt är att effekten av bokrecensioner – och bedömningar i allmänhet – är mindre idag än den var för några decennier sedan. Då kunde en negativ recension, om den var skriven av en ansedd forskare (till exempel en ansvarig professor inom ämnet), avsluta en ung forskares karriär. För närvarande får recensioner betydligt mindre uppmärksamhet; de drunknar i resten av informationsflödet. Dessutom publicerar forskare mycket mer än tidigare och i olika forum. En negativ recension av en bok är alltså inte längre avgörande för karriärutvecklingen. Tröskeln för att svara på en recension är också lägre, så recensionen kommer inte att vara sista ordet.

de till antalet publicerade forskningar. Som ett resultat av detta ser de flesta forskare aldrig ”sina” bokrecensioner under sina karriärer, såvida inte en obligatorisk opponents uttalande betraktas som sådan. Detta beror på strukturella skäl, det vill säga det nuvarande antalet publikationer. Den vetenskapliga publiceringsaktiviteten inom rättsvetenskapen är mycket högre än för några decennier sedan. Det finns helt enkelt så många böcker att ingen har tid att skriva recensioner om dem. Även om någon hade tid, skulle juridiska tidskrifterna fyllas med endast dem. Till och med majoriteten av de publicerade recensionerna är bokintroduktioner, torra innehållsbeskrivningar eller livligt berättande. I så kallade gonzo-recensioner är boken bara en åsnebro för recensionens författare: genom den kan han eller hon ventilera sina tankar. Sådana recensioner är underhållande att läsa, men pedagogiskt värdelösa, eftersom forskaren inte får den utvärderande feedback som han eller hon förväntar sig. Självklart skrivs bra recensioner, och processrätten är inget undantag.

Processrättsliga monografier får särskilt få bokrecensioner (om man bortser från avhandlingar här).[156] Recensioner är inte särskilt vanliga, inte ens när det gäller allmänna presentationer. Bristen på recensioner av monografier beror på att de oftast förblir i sin första upplaga. Tidsfönstret för expertkritiken, som är arbetskrävande, är kort. Det anses allmänt att en bokrecension bör publiceras inom ett eller två år efter att själva boken kom ut. Tidsfönstret gör också att om en recension publiceras är det lätt ett första intryck som inte nödvändigtvis gör boken rättvisa. Av denna anledning är en forskning som samlar flera bokrecensioner i prestigefyllda tidskrifter en riktig sällsynthet. Under den granskade perioden verkar endast en forskningspublikation nå upp till denna kategori, nämligen Virolainens och Martikainens ”Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä” (Centrala frågor kring motiveringen av en dom)

156. Ibland får förstås en monografi också en ”hyfsad” bokrecension. Ett exempel på detta är Vuorenpääs recension av Dan Helenius bok Ne bis in idem. Se Vuorenpää LAKIMIES 2019 ss. 852–858. Ömsesidigt kan en allmän framställning bli föremål för ”vetenskaplig” kritik. Det är dock vanligare att opponentens uttalande får kritik från den försvarande respondenten. Det finns inga exempel inom rättsvetenskapen där en utomstående forskare har tagit del i en tvist mellan opponenten och respondenten. I historieforskningen har detta hänt med ”eldiga motskrifter” när en annan professor var av annan åsikt om avhandlingen än opponenten. Se Tommila, utg. 1998, s. 346.

(2003 och 2010), som analyserar domens struktur.[157] Detta kan dock ha främjats av att boken gavs ut i två upplagor, vilket också är ovanligt inom grundforskningen.

Forskningar om modern konflikthantering är till sin natur mottagliga för kritik och även bokrecensioner. Jag leder den inofficiella statistiken i detta avseende, eftersom mina böcker om processrätt har fått fyra recensioner under 2000-talet.[158] Böckerna i fråga (varav en är en gemensam bok) publicerades 2007, 2012, 2017 och 2019. För en recension (2007) skrev jag ett svar och ett ytterligare svar, som publicerades i samma tidning. En annan recension (2019) kommenterade jag bara i ett blogginlägg. Det var också ovanligt att dessa recensioner inte förblev introduktioner, utan kom med kunniga och i vissa fall ganska kritiska kommentarer. En av dem, en genomgång av min forskning om kollektiv rättskipning publicerad i tidskriften Orasmaan Oikeus, kan betraktas som en kortfattad miniartikel med god vilja, eftersom kritiken till och med har fått den passande titeln ”Seeking and enabling access to justice for more people”. Titeln sammanfattar väl forskningsinriktningens mål och forskningsmetoder.[159] Recensioner är dock ofta centraliserade till vissa områden. Om traditionell processrätt sällan får bokrecensioner, är de ännu mer sällsynta inom forskningen om alternativ tvistlösning. Även då är recensionerna presentationer av boken.[160]

Om man bortser från de enskilda fallens överdrifter är de finländska bokrecensionerna för det mesta milda i tonen, ibland alltför förstående gällande skrivandets svårigheter. Detta är kanske typiskt för små

157. Se Paso Lakimies 2011 ss. 209–212, första recensionen Lakimies 2003 ss. 885–888.

158. Här förbiser jag recensionerna från 1980- och 1990-talen, eftersom alla utom en av dem var inriktade på forskning inom sakrätt och insolvensrätt. En recension gällde min bok om reformen av rättskipningen gällande ansökningsärenden, men recensionen innehöll inte vetenskaplig eller vetenskapspolitisk kritik.

159. Se Orasmaa 2018 ff. 110–113,

160. Se Kuulialas recension av Kaijus Ervasti och Anna Nylunds bok Conflict Resolution and Mediation. Se Kuuliala Lakimies 2015 ss. 771–776. Ett undantag från lagbundenheten är däremot när ett verk som är tänkt som en praktisk handbok får en ”vetenskaplig” och förvånansvärt kritisk bokrecension. Se Salminens och Ervastis recension av Aaltonens bok ”Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa” (Medling i domstolar vid vårdnadstvister). Se Salminen-Ervasti Lakimies 2015 ss. 1179–1183. Den inkommensurabla recensionen ledde till Aaltonens kritiska svar, som många läsare i princip stödde. En bok med praktiska råd bör inte värderas teoretiskt-kritiskt (detsamma gäller vice versa) om man vill främja rationellt meningsutbyte. Se Aaltonen Lakimies 2015 ss. 1184–1188.

rättskulturer: det är bra att ha åtminstone någon presentation av ämnet om alternativet är en total lucka i litteraturen. ”Vetenskapliga” bokrecensioner som aktivt letar efter brister i en bok är sällsynta. Det verkar som om inte ens skarpa meningsskiljaktigheter och tankeriktningar (det finns gott om dem i Finland) leder till negativ kritik. Å andra sidan är bristen på ett kritiskt förhållningssätt också en svaghet i en liten rättskultur. Det gamla talesättet lyder nämligen att författaren lär sig bäst av fientliga recensioner. I en sådan recension har författaren aktivt letat efter fel och andra kritiska punkter i föremålet för recensionen. Forskaren måste bara tygla sin irritation och leta efter den träffande kritiken i recensionen, vilket inte är så lätt. Sådant finns oftast att hitta, oavsett hur välgjord boken är.[161] När allt kommer omkring är den grundläggande logikregeln att motiven hos den person som gör påståendet inte bevisar något om huruvida påståendet är sant eller falskt.

En erfaren forskare anser för övrigt att en sådan överdriven kritik är en gåva från gudarna, eftersom han eller hon tack vare sin rätt till genmäle kommer att få i gång en debatt om vetenskaps- och rättspolitik. Det är sant att i synnerhet en känslig forskare inte ser saken som positiv och blir sårad av orättvis kritik. Diskussionen drar mycket uppmärksamhet till boken och får alla att sätta sig in i den för att se vem som har rätt i tvisten, författaren eller recensenten. På så sätt kommer ett forskningsresultat som annars är dömd att falla i glömska att stå i centrum och åtminstone bli känd inom forskarsamhället. Ibland tvingas författaren (här talar jag av egen erfarenhet) erkänna att han eller hon inte har lyckats få fram sitt grundläggande budskap i sin bok. Han eller hon har misslyckats i sin kommunikation. Det har med andra ord varit möjligt att missförstå bokens budskap eller till och med se budskapet som motsatsen till vad som var avsett. Om en läsare medvetet har bestämt sig för att missförstå budskapet, kan inte ens den tydligaste författaren göra något åt det.

Den feedback som ges i universitetsbaserade expertutlåtanden är en njutning för unga forskare, även om det inte alltid upplevs så. En ung forskare bedöms i samband med ansökan om titeln docent eller en tjänst som universitetslektor eller professor. Men när han eller hon når den sista nivån, professuren, faller han eller hon bort från listan

161. Savola 2008, s. 1013.

över mottagare av denna officiella feedback. I bästa fall är expertutlåtanden förstklassig feedback. Författarna till utlåtandena är ju i princip de bästa inom sitt område, och de har tid att ge utvärderingar – åtminstone i teorin. Utlåtandet är också en helhetsbedömning, så forskaren ser en utomståendes uppfattning om hur hans eller hennes kunskap och profil har utvecklats under årens lopp. Verkligheten gällande utlåtandena är naturligtvis inte riktigt så bra. Utlåtanden skrivs också av människor, och ibland återspeglas författares personliga syn på vad som utgör bra rättsvetenskap och hur rättsvetenskapen bör se ut i framtiden i utvärderingarna. Det har offentligt hävdats att forskare som bedriver mångvetenskaplig forskning behandlas oproportionerligt hårt, vilket är anledningen till att sådan forskning äventyrar karriärutvecklingen. Dessutom har vissa utlåtandegivare misstänkts för att i alltför hög grad beakta aspekter som sökandens lämplighet och behoven hos den fakultet som beställt utlåtandet. Vissa sökande kan gynnas orättvist, medan andra kan bli diskriminerade.

Även om utlåtandena i princip är offentliga handlingar, får de i praktiken inte spridning utanför kretsen av berörda parter. Även om det skulle ske, är det av någon anledning inte vanligt att kommentera eller använda expertutlåtanden som källor i senare forskning.[162] Även annars får utlåtanden i dagens värld bara en bråkdel av den uppmärksamhet de fick under tidigare decennier. Till exempel inom processrätten publicerades utlåtanden om kandidaterna som sökt tjänst som professor ofta som separata skrifter. Förlusten av synlighet är delvis välförtjänt. Författarna till utlåtandena ägnar inte längre lika mycket tid och ansträngning åt dem. Åsikterna har reducerats och omvandlats till allmänna profilbedömningar. De har värde vid rekryteringar och i vetenskapspolitiken, men som feedback till forskning tjänar de inte längre något syfte.

Den nyaste feedbackskanalen är sociala medier, som håller på att bli allt viktigare.[163] Den här typen av feedback är snabb, den är också rak

162. Detta förklaras bäst av den underförstådda uppfattningen att uttalanden är alltför påverkade av sammanhang och personliga relationer, det vill säga att de inte är en tillförlitlig källa utanför sitt sammanhang.

163. Sociala medier är en förlängning av internet. De kännetecknas av att traditionella makthavare har svårt att påverka de uppfattningar och handlingar som skapas av sociala medier. Se Pere 2015, s. 376. Detta märks också i rättsvetenskapliga forskningen: de gamla påverkarna inom vetenskapssamhället och de vetenskapliga sällskapen som tidigare domi-

och till och med sträng, eftersom den som ger feedback inte behöver vara lika försiktig med sina ord.[164] Feedbacken på sociala medier kommer också från så många håll att det kompenserar för eventuella extrema åsikter. Feedback i sociala medier har många kanaler. Feedbacken på sociala medier publiceras ofta på bloggar och liknande webbplatser: legendarisk var professor emeritus Jyrki Virolainens tidigare nämnda blogg om processrätt, som ofta innehöll mycket positiva eller åtminstone uppmuntrande utvärderingar av enskilda forskningar. (Visserligen var bloggen känd för att domstolarna, och särskilt högsta domstolen, fick en hel del kritik av bloggaren och många kommentatorer.) Naturligtvis kommer feedback också i verbal form. Icke-offentlig kritik kan bidra till en författares självförståelse och vetenskapliga mognad, men feedback som förblir ”privat” bidrar naturligtvis inte till vetenskapspolitik eller ens vetenskaplig diskurs. Även om privat feedback annars kan nå fram bättre än offentlig feedback, är det inte en ideal kanal i det här avseendet. [165]

Om personlig och mestadels privat feedback är ovanlig, är det ännu mer ovanligt med rättsområdets interna review-utvärderingar, dvs. de review-artiklar som nämns ovan. Naturligtvis har enskilda artiklar, som åtminstone delvis kan klassificeras i denna kategori, publicerats. Till exempel det ovan nämnda samlingsverket ”Sata vuotta prosessioikeutta” (Hundra år av processrätt) innehåller artiklar där den uppmärksamma läsaren hittar utvärderingar av forskning som bedrivits särskilt under 1990-talet samt tankar om den processrättsliga forskningens framtida uppgifter. I processrättsliga forskningssamhället väckte dessa artiklar, kanske på grund av sin försiktiga ton, inte någon större diskussion. Det måste naturligtvis erkännas att offentlig vetenskaplig debatt aldrig har varit en del av den processrättsliga forskningstraditionen – inte ens när det finns ett desperat behov av det. Detta kan ha berott på att läroäm-

nerade den vetenskapliga publiceringen har tappat mycket av greppet om vilken forskning som bedrivs och framför allt publiceras.

164. Traditionell läsarfeedback i brevform börjar redan bli nostalgisk. Med tiden utvecklades till och med regler för sådan feedback. Litteraturen gav också råd om hur författaren skulle förhålla sig till den. Se Elbow 1988, s. 248.

165. ”Privat” feedback, å andra sidan, är lämplig när en författare söker läsarnas åsikter om de ”kreativa” avsnitten av sin bok. Läsarfeedback anses vara ”särskilt nödvändig” i kreativt skrivande, vilket också är fallet med rättsvetenskaplig forskning är när den är som bäst. Se Elbow 1988, s. 249.

nena långt ifrån alltid är arbetsgemenskaper i sociologisk mening. Om man använder den tidigare nämnda memoarboken ”Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita” (Hur vi blev juris doktorer) som källa, visar 1970- och 1980-talens skrifter egentligen inga tecken på en arbetsgemenskap. Sådant varken förväntades eller efterfrågades. Den interaktion som är typisk för arbetsgemenskaper framträder först när man granskar de skrifter som skrivits av dem som disputerade vid sekelskiftet 1990 och därefter.[166]

En uppmärksam läsare kan undra om inte feedback på ansökningar om forskningsfinansiering också är en ”vetenskaplig” utvärdering. Det går inte att förneka. Ansökningar till stora institutionella finansiärer får vanligtvis sina expertutvärderingar, som vanligtvis också meddelas till den sökande. Utvärderingarnas vetenskapliga nivå kan inte kritiseras som bristfällig, även om experten inte alltid har djup kännedom om det område som ansökan avser. Det måste erkännas att utvärderingen – som kallas utlåtande – ofta tar ställning till sökandens vetenskapliga profil och tidigare forskning. Expertutlåtanden om forskningsprojekt fokuserar dock på den planerade forskningen, dess vetenskapliga validitet och dess nytta. När allt kommer omkring har den forskning som ska utvärderas ännu inte genomförts: den planeras fortfarande. Det kan vara så att forskningen aldrig kommer att dyka upp, även om forskaren får den finansiering han eller hon har sökt. Om beslutet är nekande är detta det vanliga resultatet. Expertutlåtanden är inte heller offentliga, och deras faktiska spridning är begränsad. En annan sak är att ansökningar om finansiering av projekt skulle ge en aktuell bild av forskningstrender och vetenskapliga innovationer om de var offentliga.[167]

Finansieringsbesluten är naturligtvis offentliga. De kan användas för att dra försiktiga slutsatser om vilka teman som är aktuella, kanske till

166. Se Halila-Timonen 2003, s. 173, 249, 319 och 456. Boken ”Oikeustieteen tohtorit” (Doktorer i rättsvetenskap) fokuserar mycket mer på personlig historia än det något tidigare utkomna systerverket ”Miten meistä tuli historian tohtoreita” (Hur vi blev doktorer i historia) (Tommila 1998). Dess texter är både mer gemenskapliga och mer teoretiska.

167. Uppgifterna om den beviljade finansieringen är naturligtvis offentliga. De kan också användas för att avgöra vilken forskning som är på kommande, kanske också vart forskningens huvudfåra är på väg. Uppgifterna är inte tillräckliga för att dra några säkra slutsatser, eftersom så få – uppskattningsvis mindre än 10 % – av de planerade projekten får finansiering. Ett projekt som nekats finansiering kan också producera forskning med eller utan annan konkurrerande finansiering.

102 och med vart forskningen är på väg. Finansieringen av forskningsprojekt är också ett slags erkännande av forskningsnivån på det rättsområdet: den ger, med rätt eller orätt, auktoritet för forskare inom forskarsamhället. Direkt slutledning träffar dock inte alltid rätt. Processrättens dåliga framgångar i forskningsfinansiering är inte i sig ett tecken på att forskningens kvalitet inom området är dålig. Det förklaras snarare av att processrättsliga teman inte är på modet, det vill säga har fått synlighet. Det är svårt att tro att forskare inom processrätt inte skulle kunna skriva lika bra (eller lika medelmåttiga) finansieringsansökningar som forskare inom andra rättsområden. I denna forskning är det inte värt att fundera på vilka lagenligheter det vetenskapliga modet följer. En forskare inom processrätt kan högst undra över situationen. Det sägs att rättskipningen är i kris överallt, så man skulle kunna tro att ”utvecklande” forskning inom processrätt skulle stå i vetenskapspolitiskt intresse – vilket det nu är långt ifrån. Gamla föreställningar om processrättens praktiska användbarhet kan också spela en roll i detta sammanhang.

6. Forskningens effektivitet

Effektivitet (vaikuttavuus) är ett politiskt laddat begrepp. Begreppet infördes som en slogan för New Public Management-politiken (resultatstyrning), som rättfärdigar allehanda krav på effektivering av den offentliga sektorn. Som begrepp belastades därmed effektivitet: det blev synonymt med kontroll och mätning. Detta bör man också ha i åtanke när man överför begreppet till rättspolitiken och forskningen. Att använda det när man talar om forskning är det mest tveksamma. När vi talar om forskning säger effektivitet ingenting om forskningens kvalitet: dålig forskning kan ha stor inverkan, medan bra forskning inte har någon mätbar effekt. Dessutom bör effektivitet inte diskuteras över huvud taget utan att det anges vilken form av effekter som förväntas, vem som påverkas eller vilka konsekvenser (om några) som observeras.

Att mäta effektiviteten är ett problem i sig: vad mäts, under vilken tidsperiod mäts det och med vilka indikatorer görs mätningen. Användningen av effektivitet i forskningsutvärderingen medför också sina inneboende faror. Den får forskare att välja teman och ämnen som ger mätbar effekt. Detta fenomen kallas agentteorin (multitask principal-agent problem), och är ett vanligt fenomen i mänskligt beteende.[168] Det finns därför ingen anledning att tro att det inte kommer att belasta forskningen. Om och när forskningens effektivitet (i egentlig mening dess resultat) belönas, kommer vi att få exakt den typ av forskning som syns i de indikatorer som används för att bedöma effektiviteten. Naturligtvis kan forskning vara mycket imponerande på ett sätt som indikatorerna inte känner igen.[169] Effektiviteten kan också styra forskningspolitiken på ett sätt som inte är bra för forskningen på lång sikt.

168. Se t.ex. Koulu-Koulu-Koulu 2019, s. 49.

169. Självklart krävs det att indikatorerna av forskningens effektivitet ska vara synliga och ”objektiva”, ett exempel på detta är de så kallade citeringsindexen. De är allt annat än tillförlitliga mått på effektiviteten. Forskning kan helt enkelt vara så dålig att den hänvisas till som ett varnande exempel (”det är inte så här forskning ska bedrivas”). Användningen av citeringsindex förklaras av deras användarvänlighet: antalet hänvisningar kan snabbt räknas, och resultatet kan inte lätt ifrågasättas.

106 Inom juridiken är det lättare att motivera effektindikatorerna än inom många andra vetenskapsområden. Examen, såsom magisterexamen i rättsvetenskap, ger färdigheter för en jurists uppgifter. En jurists uppgifter kräver däremot kunskap om information som rättsvetenskapen producerar. Det är därför inte orimligt att fråga sig hur forskningen påverkar rättssystemet. Kanske kan man till och med hävda att konsekvensbedömningar är lämpliga, särskilt när det gäller processrättslig forskning: när allt kommer omkring utgör ”processuell” kompetens kärnan i en jurists yrkesskicklighet.[170] Forskaren får inte tänka för mycket på forskningarnas effekter. Många forskare tror att hans eller hennes enskilda forskning kommer att förändra världen. Även om vår rättskultur är liten, blir han eller hon alltid besviken på dessa förväntningar. Rättsvetenskapen är en vetenskap som bygger på tradition, vilket är anledningen till att dess inre tröghet är i klass med ett svart hål. Den vetenskapliga världsbilden förändras inte med en enda monografi, än mindre med en enda artikel.[171] Vetenskapliga världsbilden förändras bara gradvis i takt med att ny forskning som ifrågasätter tidigare tänkande ständigt publiceras.[172] Om man vill förnya forskningsinriktningen, angreppssätten eller forskningsmetoderna på ett djupgående sätt, krävs det antingen ett forskningsprogram eller en forskningsmässig konsensus. I den finländska rättsvetenskapen har det skett sådana vetenskapliga kvantsprång, en del födda inom rättsvetenskapen, de flesta av dem drivna av ny lagstiftning eller internationella influenser. Den nya lagstiftningen ger inte nödvändigtvis upphov till nya typer av forskning, utan den skapar bara ett nytt mål för gamla angreppssätt och forskningsmetoder. Tingsrättsreformen 1993 och jordabalksreformen 2005 är exempel på detta. EU-rätten är i stället ett exempel på motsatsen: den har blåst nytt liv i

170. I verket ”Kirjat jotka muuttivat maailmaa” (Böckerna som förändrade världen) finns inte en enda juridisk bok med. Den sista vetenskapliga bok som fick denna ära var Keynes ”Työllisyys, korko ja raha” (Sysselsättning, ränta och pengar) som publicerades 1936. Se Taylor 2008, s. 283.

171. Detta är inte alltid möjligt ens med omfattande forskning. Historiker klagar över att Väinö Linnas trilogi ”Täällä Pohjan tähden alla” (Här under polstjärnan) av många anses vara en mer auktoritativ källa när man talar om år 1918 än hela den mer vetenskapliga forskningen om inbördeskriget. Se Perko 2022 s. 353.

172. Se Kuhn 1994.

forskningen inom flera rättsområden och introducerat nya forskningsämnen och angreppssätt.

Med dessa reservationer kan man säga att den processrättsliga forskningens effektivitet varierar beroende på vilka effekter som undersöks vid en viss tidpunkt, dvs. om det är fråga om en inverkan på rättspolitiken, lagberedningen, senare rättsvetenskaplig forskning, rättspraxis eller på de rättsliga aktörernas attityder eller arbetsmetoder. När det gäller de rättspolitiska effekterna är det lätt att säga att de var begränsad på 1990-talet. Omfattande reformer av processrätten genomfördes utan forskning som gav stöd för reformerna. På sin höjd kan man säga att reformer var väntade och önskade. I denna snäva bemärkelse var den traditionella forskningen reforminriktad, även om den kanske inte var så reformgynnsam. Som exempel kan nämnas 1993 års reform av tingsrätterna, 1997 års reform av straffprocessrätten och de därpå följande partiella reformerna av rättskipningen. Övergången till en så kallad medlingskultur ägde också rum utan stöd från forskningen och till och med utan stöd från lagstiftningen. Attityderna i domstolarna förändrades ”bara” och domarna började göra saker annorlunda än tidigare.[173] På grund av tidsfördröjningen kunde intensiv och högkvalitativ forskning om medling, som är en del av forskningen om alternativ tvistlösning, endast reagera på förändringar, dvs. analysera deras grunder, praxis och utveckling.

Iakttagelsen är inte förvånande. Den flera decennier långa traditionen av rättsvetenskaplig forskning gav inte den typ av information som skulle ha gett tillräckligt stöd för grundläggande reformer. Dessutom undvek man att ge lagstiftaren ”råd”, ”utvecklandet” av processrätten var helt enkelt inte en del av den processrättsliga forskningens internaliserade arbetsbeskrivning. Det är sant att senare och mestadels sekundära partiella reformer var känsliga för att ta itu med de brister som den processrättsliga forskningen hade noterat. Varifrån impulsen till

173. Haavisto 2002, s. 15. I forskning har det påpekats att lagändringarna var kosmetiska. Till och med den gamla lagen skulle ha möjliggjort en modern medlingskultur, och den nya lagen (dvs. 1993 års reform) tvingade inte fram en förändring. Det är fortfarande ett mysterium varför domarna blev entusiastiska över medlingen. På den tiden fick medling endast liten uppmärksamhet i forskningen, och de utländska influenserna var fortfarande svaga i början av 1990-talet. En gissning är att medling medförde betydande tidsbesparingar för domarens arbete, och det var värt att börja medla i tvister när lagen tillät det.

reformerna ursprungligen kom kan dock diskuteras. Mycket tyder på att den rättsdogmatiskt inriktade forskningen oftast hämtade och fortsättningsvis hämtar de identifierade bristerna från forskarnas kontakter med praktiken, främst domare eller advokater. Domarnas och advokaternas intresseorganisationer hade dock sina egna kanaler för att förmedla sina åsikter till rättspolitiska beslutsfattare och lagberedare. Organisationerna behövde med andra ord inte hjälp av forskningen. Inte ens i förarbetena till de partiella reformerna finns några hänvisningar till doktrinen. Avsaknaden av referenser kan tolkas som ett tecken på att forskningen inte var en central påverkare och ännu mindre att forskningen inom processrätten fungerade som en motor eller ens en katalysator för reformerna. Bristen på hänvisningar kan naturligtvis förklaras på andra sätt. Man ville inte belasta lagberedningen och i synnerhet inte regeringspropositionerna med omfattande utredningar. Domstolarna fungerade också lika: högsta domstolen övergick till ett mer systematiskt hänvisningssätt först i slutet av 2010-talet. Hänvisningar till avgöranden från EG-domstolen och Europadomstolen började också dyka upp i högsta domstolens avgöranden. Tidigare hade högsta domstolen endast hänvisat till sina egna avgöranden.

En annan fråga är om det bidrag som processrättsforskare ger till lagstiftningen genom att delta i lagberedningen också ska betraktas som forskningens effektivitet. Det är sant att forskarna tar med sig sin vetenskapliga expertis och eventuella rättspolitiska mål. Svaret skulle därför vara jakande. Det intensiva engagemanget från forskare inom processrätt vid utarbetandet av lagstiftningen har dock varit begränsat, även om reformen av 17 kap. i rättegångsbalken kanske kan betraktas som ett undantag från huvudregeln.[174] Forskare fungerar ibland som sakkunni-

174. Det är sant att forskarnas expertroll i lagberedningen i vissa utvärderingar av forskning värderas som ”samhällspåverkan”. Se Åbo universitet: peer-evaluation raport 2022, s. 4. Effekten av expertutlåtanden på lagberedningen kan inte verifieras. Det är inte brukligt att i lagförslag ange vilken person som har påverkat riktlinjerna. Lagarnas innehåll ändras ibland under utskottsbehandlingarna, men inte heller dessa ändringar kopplas till enskilda personer. Hur det än förhåller sig med den saken, genomförs regeringens propositioner vanligtvis som de är inom processlagstiftning, vilket innebär att den totala betydelsen av expertutlåtanden inte kan vara stor. Dessutom är en processrättsforskare vanligtvis bara en av de många experter som konsulteras, och processrättsforskare är inte kända för sin kritik av lagberedningen. Även om lagstiftarens vilja respekteras (vilket har varit typiskt för processrättslig forskning före 2000-talet) skulle denna inställning inte i sig utgöra ett hinder för

ga i olika arbetsgrupper och kommittéer. De tenderar att följa allmänna riktlinjer och går bara in på mer eller mindre tekniska detaljer. Det är också väl känt att smärre och vanligtvis tekniska korrigeringar görs i lagarna under riksdagens behandling. Lagberedningen och i ännu högre grad riksdagsbehandlingen lämnar inget utrymme för förslag som strider mot premisserna.

I vetenskapssamfundet delar forskarnas deltagande i lagberedningen åsikter. Å ena sidan finns det stöd för det: det är så forskningsdata förmedlas till lagberedningen. Å andra sidan tar deltagandet tid bort från forskningen. En allvarlig oro är dock blandningen av rollerna: den omfattande närvaron av forskare kan lätt kväva grundläggande kritik, eftersom de deltagande forskarna identifierar sig med sitt projekt. På sätt och vis blir forskaren en garant för reformens nödvändighet och kvalitet.[175] Därför anser många att rättsvetenskapliga forskare borde undvika att delta i lagberedningsprojekt. Deltagande passar särskilt dåligt in i en forskningstradition som kräver respekt för lagstiftarens vilja. På så sätt kan den medverkande forskaren ibland konkretisera sina synpunkter i lag och får stöd av lagstiftarens auktoritet.

Om forskning inom processrätt inte verkar ha varit framgångsrik som rättspolitisk påverkare, så har den varit framgångsrik när det gäller juridisk praxis. Även om det inte finns någon direkt forskning, samlas det in indirekta bevis för effekterna, även om många anser att dessa kanske inte överskrider beviströskeln. Litteraturens betydelse för rättsliga praxis visar redan vilken typ av rättsvetenskaplig litteratur, och här specifikt processrättslig litteratur, som publiceras. Olika allmänna presentationer och handböcker har publicerats och fortsätter att publiceras i stor utsträckning. Dessutom publiceras böckerna kommersiellt, vilket inte alls är en självklarhet inom den juridiska litteraturen.[176] Böckerna når också imponerande – eller åtminstone inom juridiken sällsynta – tryckvolymer. Forskningens inverkan på rättspraxis kan naturligtvis ses även på andra

kritik av rättspolitiken. När lagen utarbetades och behandlades hade trots allt ännu ingen lagstiftares vilja uttryckts. Respekt för lagstiftarens vilja leder naturligtvis lätt till respekt för demokratiska processer.

175. Se kapitel 11 nedan. Forskningen förväntas å ena sidan spela en stödjande roll i rättspolitiken och å andra sidan en övervakande roll. Det är uppenbart att den senare rollen inte tål ett nära deltagande i utarbetandet av lagstiftning.

176. Om publiceringskanaler för juridisk litteratur, se kapitel 4 ovan.

håll. Till exempel i högsta domstolens processrättsliga förhandsavgöranden hänvisas det ovanligt ofta till processrättsliga grundverk. En annan sak är att det är lätt att kritisera högsta domstolens hänvisningspraxis. Referenserna är ytliga och slumpmässiga: Ibland tolkas även tidigare forskning på ett sätt som överraskar forskaren.[177]

Det är dock osäkert om forskningen (eller, mer allmänt, litteraturen) kommer att bidra till att domstolarna inför nya och i princip bättre tolkningar. Det finns anledning att tvivla på detta. De källor som citeras i domstolsavgöranden är vanligtvis allmänna presentationer eller läroböcker, medan så kallade primärkällor sällan hänvisas till. Ståndpunkterna i allmänna presentationer och läroböcker är däremot väletablerade, enligt vissa till och med konservativa. Dessutom hittas ”progressiv” forskning mer sällan i motiveringarna till domstolarnas avgöranden. Detta kan delvis förklaras med att sådan forskning i allmänhet är ny och ännu inte har kommit med i rättsområdets grundverk. Ibland har det framförts lite komiska argument som bevis på forskningens anseende och samhälleliga effektivitet, till exempel att forskare från juridiska fakulteten vid Åbo universitet (dock inte specifikt inom processrätt) har utnämnts till domare i de högsta rättsinstanserna.[178] I vilket fall som helst förefaller det som om den processrättsliga forskningen uppmärksammar och legitimerar de förändringar i rättspraxis som har ägt rum. Forskningen påverkar med andra ord inte förändringarna och försöker inte driva fram dem. Samtidigt måste det medges att det är svårt att få sannolikhetsbevis för ett orsakssamband utan en grundlig textanalys. Det kommer vi inte att göra här.

Högsta domstolens litteraturhänvisningar ger naturligtvis inte en fullständig bild av hur forskningen påverkar rättsliga praxis, arbetsmetoder, rutiner och attityder. Mycket få rättegångar leder till högsta domstolens avgörande. På så sätt är det mer meningsfullt att fråga sig hur den processrättsliga forskningen påverkar exempelvis tingsrätternas praxis. Det finns inga forskningsdata om effekterna eller bristen på dem, men

177. Se t.ex. Helin 2017, s. 45. Han påpekar också att de forskningsetiska principerna inte är bindande för domstolar och de är inte heller bundna av rättsvetenskapens metodologiska normer. Detta märks också. Referenserna är slumpmässiga och till stor del eklektiska.
178. Åbo universitet: peer-evaluation raport 2022, s. 4. Om utnämningarna vittnar om de berörda personernas eller fakultetens anseende är en annan fråga.

en stor effekt kan inte anses vara särskilt sannolik.[179] Väldigt lite empiriskt material används i forskning. Det tyder på att forskarna inte är insatta i domstolarnas arbetsmetoder och kan inte föreslå förbättringar. Dessutom verkar det, som nämnts tidigare, som om en majoritet av forskarna anpassar sina tolkningar att överensstämma med juridiska praxis (om de har kännedom om dem) snarare än att se det som sin uppgift att kritisera dem. I vissa domstolshistorier beskrivs hur arbetsmetoderna vid den domstolen har utvecklats.[180] Av beskrivningarna att döma kommer effektiva (=arbetsbesparande) arbetsmetoder i längden att vinna med eller utan forskningens välsignelser. En cyniker skulle fortsätta med att säga att arbetssätt som ökar arbetet sällan blir vanligare, oavsett hur mycket den processrättsliga forskningen rekommenderar dem.

Man kan fråga sig om den nyare trenden inom processrättsliga forskningen har gett forskningen större effektivitet. Det häpnadsväckande är att detta inte verkar ha hänt. Med andra ord har den nya forskningens era inte ökat forskningens effektivitet inom lagstiftningen. Det som gör detta märkligt är att forskningen om konflikthantering redan från början satte ”utvecklingen” av processlagstiftningen som sitt mål. Även här är orsakerna oklara. Kanske var de föreslagna riktlinjerna för radikala, kanske är tiden för stora reformer av processrätten förbi. En ny ”hundra år av tystnad” skulle alltså vara på väg.[181] En förklaring är att den nya forskningen helt enkelt är för ny för att påverka rättspolitiken. Även om nya forskningsinriktningar lanserades vid millennieskiftet, började de inte ge synliga resultat förrän under de följande decennierna. Dessutom är det värt att komma ihåg att det tog nästan ett sekel att förbereda 1993 års tingsrättsreform. Det finns naturligtvis en vilja att utnyttja det arbete som redan gjorts i de fortsatta förberedelserna. Dessutom kan trögheten inom processrätten vara starkare än inom den materiella rätten. Denna

179. Det kan vara så att effekten är starkare inom vissa andra rättsområden. Till exempel är forskning om familje- och arvsrätt ofta hänvisningar även i tingsrätters avgöranden. Detta beror kanske delvis på att verken inom det aktuella rättsområdet (Aarnio-Kangas och Lohi) lämpar sig väl för hänvisning. Det måste emellertid medges att den materiella rätten och den processuella rätten skiljer sig åt i fråga om deras effektivitet. Domstolarna utger sig för att känna till deras ”process” men medger att de inte kontrollerar detaljerna i arvs- och äktenskapsrätten. Av denna anledning bör man i forskningen om effekter skilja mellan olika rättsområden.

180. Se Aarnio 2012, s. 151

181. Se kapitlen 2 och 3 ovan.

förklaring tar dock inte hänsyn till det faktum att det bara var ett kvarts sekel mellan de övergripande reformerna av förvaltningsrätten, dvs. från 1996 års förvaltningsprocesslag till 2019 års lag om rättegång i förvaltningsärenden. Naturligtvis måste vi komma ihåg att lagarna bygger på samma logik. 2019 års lag är en så kallad ny gammal lag.

Allt tyder på att forskningens och forskarnas effektivitet även fortsättningsvis kommer att vara liten. Forskare kan inte initiera lagstiftningsprojekt, utan det vanligaste initiativet för lagberedning kommer från anteckningarna i regeringsprogrammet.[182] Utan det kommer projektet inte ens att gå vidare till förstudier. Det är sant att lagstiftningsprojekt regelbundet omfattar konsekvensbedömningar av lagens effekter. Å ena sidan beklagar man att genomförandet av konsekvensbedömningar och deras effektivitet hindras av bristen på ”rätta” vetenskapliga forskningsdata. Å andra sidan erkänns det att användningen av sådana forskningsdata ofta beror på lagstiftarens egen aktivitet, kompetens och nätverkande. Dessutom kan politiska viljor vara ett hinder för användningen av ”rätt sorts” forskningsdata.[183] Förväntningarna på lagberedningen verkar också vara låga, vilket framgår av utvärderingspromemorian från arbetsgruppen för utveckling av rättskipningen. I promemorian betonas flera gånger behovet av ”forskningsdata” som grund för planering och utveckling. Forskningsdata tyder dock tydligt på empirisk information. Processrätten nämns endast en gång i promemorian, och även då i samband med domstolspraktiken.[184] Det finns så få praktikplatser att studeranden konkurrerar på fakulteterna om att bli antagna till processrättsliga pro gradu-projekt– vilket är sant. Mellan raderna kan man läsa att den processrättsliga forskningen inte förväntas bidra till utvecklingen av rättskipningen. Mot bakgrunden av gamla erfarenheter kan detta sägas, men med tanke på den nya forskningen skulle en mer positiv inställning vara på sin plats.

182. Han eller hon kan naturligtvis starta en kampanj på sociala medier för att lansera ett medborgarinitiativ. Vägen till ett medborgarinitiativ är dock lång, den tar tid och ansträngning och utgången är ändå också osäker.

183. Så här ser ”Ennakointi ja tulevat sukupolvet” (Förutseende och framtida generationer) 2022 s. 129 och 166.

184. Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio (Utvärderingspromemoria från arbetsgruppen för utveckling av rättskipningen) 2022, s. 81.

Den processrättsliga forskningen diskrimineras inte i egentlig mening i detta avseende: på samma sätt bemöts även den «utvecklande» forskningen inom andra rättsområden. Forskningen inom regleringsteorin har visat att lagstiftningen är anmärkningsvärt ovillig att ta emot yttre influenser, oavsett deras ursprung.[185] Rättspolitiken påverkas av den så kallade status quo-biasen. Man håller fast vid den tidigare regleringsstrategin, även om någon annan regleringsstrategi skulle vara mer ändamålsenlig. Denna kommentar gäller variationen av fasta och flexibla normer, men den är klart generaliserbar. Dessutom kan man säga att status quo-biasen är särskilt stark inom processrätten, eftersom denna lagstiftning inte är föremål för den typ av politiska påtryckningar som till exempel sociallagstiftningen utsätts för.

Det kan naturligtvis finnas en slags ”skomakaren ska hålla sig till skor”-mentalitet: den juridiska forskningens uppgift är att ”utreda” lagar som redan har utfärdats, domstolarnas uppgift är att tolka dem och rättspolitiska beslutsfattarnas uppgift är att planera framtidens lagstiftning. Under stabila förhållanden visar sig arbetsfördelningen tydligen vara ganska effektiv, medan dess grundläggande svaghet, att lagstiftningen halkar efter den samhälleliga och sociala utvecklingen, framträder under snabba förändringar. Rättssystemen fungerar sämre och sämre. Detta leder i sin tur ibland till legitima, ibland förhastade, uttalanden om ”rättegångens kris”. Krisen är naturligtvis inte en sådan kris inom rättsprocessen som kan avhjälpas med genomtänkta förändringar av processrätten. Krisen verkar vara en mer allmän kris som gäller tillgången till rättigheter och den belastar hela rättssystemet. På så sätt börjar också den materiella rättens legitimitet att gå sönder: Vad är nyttan med lagstiftning som stannar kvar på lagbokens sidor?

Denna forskning tar inte ställning till effektiviteten av undervisningen i processrätt. Den kan antas vara stor. Processrätt och dess systerdisciplin, insolvensrätten, är mycket populära bland studeranden. De fördjupade studierna, övningsseminarier på olika nivåer, valbara kurser och så kallade kurser i praktisk färdighet brukar vara fullsatta till sista plats. Popularitet är lätt att förklara. Processrättens betydelse i juristernas arbete är välkänd, och undervisningens kopplingar till praktiken

185. Se t.ex. Kalle Määttä 2010, s. 46.

114 är mångsidiga, även om deras upprätthållande och utveckling kräver alltmer arbete av de fåtaliga forskarna. Dessutom tas studier i processrätt särskilt i beaktande vid antagningen till domstolspraktiken. Problemet är att samma resurser, det vill säga i stort sett samma personer, används för både forskning och undervisning. Om forskningen förväntas ha effektivitet, måste resurser riktas dit; om man däremot strävar efter effektivitet i undervisningen, måste samma personer inriktas på det. Det finns inte tillräckligt med resurser för lika stora satsningar. Ämnets personal har minskat kraftigt[186], undervisningsbördan har ökat år för år, det har inte skapats några separat finansierade forskningsprojekt och extraresurser som akademiprofessorer har endast varit en dröm. Visserligen kompenseras den institutionella och notoriska bristen på resurser av det arbete som praktiserande jurister bidrar med i undervisningen på pro bono-basis, det vill säga utan ersättning. Man bör dock inte förlita sig för mycket på sådant tillfälligt arbete.

Den tid som används för undervisning är naturligtvis inte heller bortkastad tid när det gäller forskning: enligt den gamla sanningen ”lär vi oss genom att undervisa”. Undervisning stimulerar forskning och diskussioner vid seminarier, kanske speciellt seminarier i fördjupade studier, är särskilt givande. Ett seminarium är dock i sig inte till någon nytta utan diskussion: ett seminarium utan diskussion påminner didaktiskt sett om en dålig massföreläsning. En ordentlig diskussion uppnås inte alltid, och orsaken ligger, som man ofta föreställer sig, inte enbart hos läraren som leder seminariet. Tvärtom har erfarna lärare hävdat att ”eleverna

186. Många som kritiserar bristen på forskning tror till exempel att Helsingfors universitet fortfarande har tre professorer, två heltidsanställda assistenter och en överassistent i processrätt. Så var det faktiskt fortfarande i slutet av 1990-talet. (Vid jämförelse av resurser bör man komma ihåg att en del av resurserna användes till insolvensrätt, som nu är ett rättsområde i sig.) Ännu på 2010-talet fanns det en professor och två universitetslektorer i processrätt. I stället består den nuvarande personalen vid ämnet av en professor och en doktorand. Även om en del av professorns arbete inom den svenskspråkiga professuren i straff- och processrätt också går till processrätt, ändrar detta inte resultatet: den forskande personalen inom processrätten är en tredjedel av vad den var under toppåren. Orsakerna till denna utveckling måste lämnas till framtida forskning. Dels är orsakerna generella, det vill säga att alla rättsområden har upplevt samma sak. Det är dock svårt att undvika tanken att orsakerna delvis är speciella, och att just processrätten har drabbats. För övrigt har lärarnas arbetsbörda fördubblats, kanske till och med tredubblats. Detta har förmodligen också hänt vid juridiska fakulteter (eller liknande institutioner) vid andra universitet.

inte arbetar för att göra diskussionerna framgångsrika".[187] Detta verkar stämma ganska bra inom juristutbildningen när det gäller Helsingfors universitet. (Åsikten är naturligtvis personligt, eftersom det inte finns några forskningsdata om diskussionsvolymen på seminarierna). Många lärare tar till "Jutikkalas metod" (som fått sitt namn efter professor Eino Jutikkalas sedvänja), där varje deltagare är tvungen att säga något kritiskt om presentationen. Detta är i sin tur orättvist mot de sista talarna, eftersom det inte längre finns något utrymme för ny kritik.

Det är tydligt att fördelningen av resurser till forskning, utbildning och i allt högre grad administration inte längre är ett forskningspolitiskt problem. Det kan inte heller lösas genom forskningsutvärderingar eller genom i sig välmenande råd om att forskare behöver få eller ta sig tid för forskning.[188] Vetenskapspolitiken är i stället alltid dömd att förlora i kapplöpningen om resurserna: utbildningens och förvaltningens behov är alltid omedelbara och lätta att motivera, medan effekterna av att forskningen försummas syns först flera decennier senare. Forskningen har inte heller samma typ av påtryckningsgrupper som utbildningen. Starka studentorganisationer kräver högkvalitativ undervisning som gärna skulle få innehålla individuellt stöd. Dessutom stöds studentorganisationernas krav av den pedagogiska utbildning som erbjuds fakultetslärare. Ingen är oense om att kravet är befogat. Det är dock värt att notera att ingen ställer liknande krav i forskningens namn, än mindre stöder dem med kraftåtgärder. Detta förändrar dock inte slutresultatet: den processrättsliga forskningen lider och har länge lidit av otillräckliga resurser. Även om man inte bör skrämmas med domedagen, finns det en risk att bristen på resurser – eller snarare forskningsresultat – har ett pris. Detta återspeglas i medborgarnas tillgång till sina rättigheter. Rättsskyddssystemen utvecklas inte som de borde när forskningsinformationen är bristfällig. Lagstiftningen har till exempel varken stöd eller övervakare.

187. Se Klinge 2012, s. 440. (översättning här)

188. Denna forskning publiceras lagom till 20-årsjubileet av utvärderingen av undervisningen från 2003. I utvärderingsrapporten uttrycktes samma oro över överbelastningen av personalen i undervisningen, den ökade arbetsbördan och orken. Se "Koulutuksen ja tutkintojen laatu Helingin yliopistossa" (Utbildningens och examinas kvalitet vid Helsingfors universitet) 2003, s. 27. Även om forskningsresultat blir föråldrade och undervisningens innehåll förändras, verkar akademiska problem eviga och olösliga.

TEMATISK DEL

119 7. ÄMNESVAL, FORSKNINGSIDÉER

133 8. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT, FORSKNINGSMETODER, ARGUMENTATION, FORSKNINGSRESULTAT

145 9. MÅNGVETENSKAPLIGHET; EMPIRISK ANALYS

155 10. UTVÄRDERING AV FUNKTIONALITET, KRITISKHET

165 11. FRAMTIDSINRIKTNING: LAGSTIFTNING OCH RÄTTSPOLITIK

7. Ämnesval, forskningsidéer

Ämnesval inom rättsvetenskapen har inte gett upphov till någon betydande debatt.[189] Ett undantag från huvudregeln är dock Finlands Akademis (Suomen Akatemia) utvärdering av forskningen år 1999, där ämnesvalen kommenterades. I utvärderingen konstaterades att valen av forskningsämnen gällande forskningen vid (dåvarande) institutet för straff- och processrätt var lyckade. Grunderna till bedömningen avslöjades dock inte, vilket undergrävde dess trovärdighet. Det förblev också oklart om tillkännagivandet avsåg båda delområdena i institutionen (dvs. processrätt och straffrätt) eller bara det ena eller det andra. Så här i efterhand bedömt gällde tillkännagivandet förmodligen straffrätten. När det gäller processrätten kan det sägas att forskningen inom processrätten vid den tiden var inriktad på läroböcker och den skred framåt med hjälp av rättsdogmatiken. Det är inte lätt att se några särskilda ”vetenskapliga” meriter i ett sådant ämnesval. Utomstående kommer dock inte att märka något speciellt i institutionens ämnesval: valet av forskningsämnen var det samma som inom juridiken i allmänhet.

Bristen på diskussion kan ha berott på det gamla idealet att forskaren väljer sitt ämne på grund av personligt intresse och ämnets vetenskapliga värde. Det har dock varit vanligt att ge en rekommendation om att valet av ämne bör ta hänsyn till dess vetenskapliga och samhälleliga betydelse. Idealet har urholkats i takt med att forskningen i allt högre grad har övergått till konkurrensutsatt finansiering. I det här fallet måste forskaren välja sitt ämne enligt finansieringsmöjligheterna. Detta kan ses som ett symptom på det berömda agentproblemet: forskning riktas

189. Valet av ämne är inget problem i allmänna presentationer, handböcker eller läroböcker. ”Ämnena” i läroböckerna följer examenskraven, medan ”ämnena” för handböckerna följer efterfrågan. Som namnet antyder är en allmän presentation en allmän presentation, som antingen täcker hela rättsområdet eller någon av dess centrala institutioner. Urvalet behövs bara för att avgöra vad som är så centralt att det behöver tas med till det tillgängliga antalet sidor. Eftersom allmänna presentationer vanligtvis publiceras kommersiellt, bestäms det maximala antalet sidor av förlaget.

dit där den belönas med finansiering, rykte eller akademisk karriär.[190] Detta leder i sin tur lätt till att forskaren börjar forska om fashionabla och ”säljande” ämnen, särskilt i de tidiga stadierna av forskarkarriären. Det är troligt att denna utveckling, oavsett vad man anser om dess önskvärdhet, också kommer att påverka valet av ämne i juridisk forskning. Forskningen inom processrätten kan knappast vara ett undantag.

Det är svårt att definiera de verkliga motiven för att välja ett ämne. I sin forskning motiverar forskare vanligtvis inte uttryckligen varför de anser att deras ämne är värt att undersöka.[191] I synnerhet nämns sällan forskningsuppgiftens samhälleliga betydelse, nyttan av forskningsresultaten eller viljan att påverka utvecklingen av lagstiftningen och det egna rättsområdet. I detta avseende skiljer sig ansökningarna om forskningsfinansiering mycket från själva forskningen: i den förstnämnda hamnar forskaren enligt ansökningsanvisningarna i allmänhet på ett omfattande sätt redogöra för den vetenskapliga och samhälleliga potentialen hos den forskning som ansökan avser. I själva forskningen verkar han eller hon däremot vara övertygad om att valet av ämne bevisar sin egen nödvändighet och nytta. På samma sätt undviker man i vetenskapliga bedömningar eller läsarfeedback att ta ställning till den enskilda forskarens val av forskningsämne. Undvikandet, som förmodligen är omedvetet, kan bero på tanken att endast tiden kommer att visa hur lyckat valet av ämne har varit. Ett till synes viktigt ämne kan visa sig vara en noll forskning om ett år eller två, medan ett ämne som anses vara slöseri med resurser kommer att bli en ny öppning och en banbrytande klassiker.[192]

190. Detta har till och med påpekats i Helsingin Sanomats åsiktsavsnitt (27.8.2023: ”Professorien ja tutkijoiden toimivalta on kaventunut” (Professorernas och forskarnas befogenheter har minskat). Förr i tiden var erfarna forskare mycket fria att välja sina ämnen själva, men i dag finns det ”dörrvakter” som man måste presentera sina detaljerade planer för i förväg för att kunna få finansiering. Inom rättsvetenskapen, och i synnerhet inom processrätten, är det inte säkert att forskningen följer finansieringen eftersom den processrättsliga forskningen har fått och får så lite faktisk forskningsfinansiering.

191. I boken ”Kuinka meistä tuli oikeustieteen tohtoreita” (Hur vi blev juris doktorer) finns några spridda omnämnanden av valet av ämne för avhandlingen. En (Jokela) säger att han inte kommer ihåg varför han valde ämnet, en annan (Havansi) påpekar att det var ett sidospår från hans egentliga intresse, dvs. fastighetspanträtten, medan den tredje (Frände) bara hänvisar till att ämnet var överenskommet med arbetsledaren. Se Halila-Timonen (red.) s. 174, 251 och 321.

192. Inom processrätten hör Hormias dubbelforskning om förbudet mot att vittna i brottmål helt klart till den senare kategorin. Många processrättsliga rättsdogmatiska forskningar

Om forskaren inte behöver bry sig om ekonomiska realiteter och inte har ett personligt favoritämne, väljer forskaren vanligtvis ett ämne som följer antingen inhemska forskningsinriktningar eller internationella trender. Normalt sammanfaller dessa: Finland är en del av den nordiska och vidare europeiska rättsgemenskapen. Ibland skiljer sig den inhemska linjen och den internationella trenden från varandra. I Finland har teman som anknyter till bevisrätten dominerat forskningen både under 1990-talet och början av 2000-talet. De som följer litteraturen har ibland halvt på skämt undrat om forskningen inom processrätten bara är forskning om bevisrätt. Motsvarande trend finns inte i de övriga nordiska länderna, lika lite som i Europa. Bevisningen i en rättegång får naturligtvis med sig forskare överallt, men i förhållande till rättskulturens storlek är den finländska bevisrättsliga forskningen utan like. Detta återspeglas inte bara i antalet publikationer, utan också i deras nivå: den kritiska massans teori verkar vara sann!

De internationella trenderna börjar synas i ämnesvalen först i början av 2000-talet. Den första megatrenden kom att vara forskning om tillgång till rättigheter (access to justice), eller närmare bestämt den andra huvudlinjen i den tredje vågen, nämligen alternativ tvistlösning. Huruvida forskningsinriktningen fortfarande är en del av access to justice-rörelsen eller en egen megatrend är en annan fråga.[193] Under millenniets andra decennium kommer även andra teman att framträda när det gäller tillgång till rättigheter, såsom offentlig rättshjälp (Lehtinen 2014), hinder för rättegångar (Koulu 2016), kollektivt rättsskydd (Koulu 2017a och b, Hakkarainen 2021 och Markus 2022), nämndernas rättskipning (Viitanen 2003) och systemet med ombudsmännen (Koulu 2023). Temat tillgång till rättigheter i vid bemärkelse omfattar också forskning om finansiering av rättegångar (Koulu 2020) och delvis om rättegångskostnadernas skälighet (Saarensola 2017). Forskningen om rättslig konflikthantering

från 1980- och 1990-talen drabbades däremot av det förstnämnda ödet när processrätten reformerades och den rättsliga grunden förändrades.

193. En helhetsbild över access to justice-rörelsen, finns i Ervastis artikel, som inte har förlorat sin aktualitet. Se Ervasti 2011, s. 347. Hans krav är träffande: uppfattningen om rätten bör inte begränsas till ”tillämpningen av befintlig lag inom det officiella maskineriet”, utan att det behövs en förståelse av rätten i olika sociala sammanhang. (översättning här) Denna förståelse eftersträvas fortfarande: i själva verket har få framsteg gjorts. Diskussionen om tillgång till rättigheter är en diskussion om rättegångar och domstolar.

hade sin tidiga föregångare i forskningen om företags tvistlösning (Autio 2014), fastän en gemensam granskning av olika tvistlösningsmetoder aldrig blev ett favorittema för forskningen i Finland.

Forskningen om mänskliga rättigheter samlar också publikationer under det första decenniet (Ervo 2005, Spolander 2005). Samtidigt för de mänskliga rättigheterna med sig efterfrågad funktionalitetsforskning. Perspektivet är dock varken kostnadseffektivitet eller riktat på tillgången till rättigheter. I stället riktas uppmärksamheten mot huruvida befintlig eller planerad processrättslig lagstiftning uppfyller Europakonventionens krav på en rättvis rättegång.[194] Detta forskningsarrangemang kan kallas ”uppfyllelseforskning”, och den är således inte forskning om verksamhet och ännu mindre om funktionalitet på grund av sitt grundläggande rättsdogmatiska perspektiv. Sådan forskning kan inte heller betraktas som «utvecklingsinriktad» eller «framtidsinriktad» i den mening som avses i denna forskning. Inte heller här följer den finländska rätten de övriga nordiska ländernas takt, utan ligger före dem: access to justice-rörelsen och de forskningsinriktningar som spreds med den kunde inte, i de övriga nordiska länderna, rubba den rättsdogmatiska forskningstraditionen i lika hög grad. Skillnaden är dock i betoningen: naturligtvis hittar man också många publikationer om tillgången till rättigheter från de andra nordiska länderna. De dominerar dock inte forskningen på samma sätt, det vill säga de ser inte ut som en implementering av ett gemensamt och internaliserat forskningsprogram.

Under 2010-talet kommer digitaliseringen av juridiken att få ett allt starkare grepp om den rättsvetenskapliga forskningen (Riikka Koulu 2016 och 2019). Även detta är en finländsk specialitet. Digitaliseringen ur ett processrättsligt perspektiv får betydligt mindre uppmärksamhet i de övriga nordiska länderna. Den är inte heller lika framträdande i den forskning som bedrivs i de stora rättskulturerna, trots att deras forskning producerar en hel del forskning inom området. All forskning om rättsväsendets digitalisering är förstås inte processrättsligt. Vid sidan av den offentliga förvaltningen är dock rättskipningen ett naturligt första mål för digitaliseringen. Domstolarnas verksamhet är redan i hög grad digi-

194. Så har även forskningen om förvaltningsrättsliga processer beskrivits. Se Koulu 2023, s. 50.

taliserad (ärendehanteringssystem), rättsprocessen har fått elektroniska tillämpningar (deltagande på distans) och advokatverksamhet gynnas av användargränssnitt (elektronisk advokatverksamhet). Kommunikationen mellan medborgare och domstolar underlättas också (elektronisk kommunikation).

I den här undersökningen fördjupar vi oss inte i hur starka eller exceptionella dessa trender är eller vad som har satt dem i gång specifikt i Finland.[195] Men vi kan nog hålla med om slutresultatet. De inhemska trenderna och de internationella influenserna koncentrerar processrättsliga forskningens ämnesval: största delen av den publicerade forskningen kan grupperas i fråga om ämnesval, det vill säga, det har uppstått någon slags ämnesbuntar. I de övriga nordiska länderna är ämnena mer utspridda och det finns mycket separat forskning.

Skälen till ämnesvalen förblir till stor del ett mysterium. Ny lagstiftning och ett ämnes aktualitet lockar förståeligt nog till forskning. Sådana koncentrationer har visserligen också iakttagits i den processrättsliga forskningen, t.ex. i den forskningslitteratur och praktiska litteratur som tillkom genom reformen av 21 kap. i rättegångsbalken. Även den omfattande forskningen om tillgången till rättigheter kan förklaras med aktualiteten medan de internationella influenserna preciserar forskningsuppgiften. Detta förklarar dock inte allt; många av processrättens forskningar är snarare så kallad vetenskaplig nyfikenhetsforskning.[196] Ämnena har inget aktuellt intresse eller attraktionskraft när det gäller att söka forskningsfinansiering. Det har ansetts kännetecknande för den akademiska rättsvetenskapen att endast en minoritet av forskarna är karriärinriktade. Majoriteten söker glädje av sina prestationer (här publicerade forskningar), kanske också lite uppskattning från jämbördiga. Den processrättsliga forskningen är förmodligen inget undantag i detta avseende. Här avslöjas också andra egenskaper som sociologin förknip-

195. Det är förstås uppenbart att koncentrationen inte är fri eller ens spontan. Forskningsenheter och storskaliga forskningsprojekt koncentrerar naturligtvis forskningsämnena, även om alla forskare kanske inte skulle välja dessa ämnen om de själva fick välja.

196. Det har sagts att rättsvetare kännetecknas av starka åsikter och en stark inre värld. Se Nuotio 2011, s. 399. Om så är fallet syns starka åsikter och en stark världsbild framför allt i valet av forskningsämnet och i forskningsansatsen.

par med rättsvetenskapen: ensamhet, sträng arbetsmoral och ett internaliserat ansvar för utvecklingen av det egna rättsområdet.[197]

Det forskningskoncentration som bildats inom ramen för bevisrätten kan inte heller förklaras vare sig av internationella influenser eller av aktuella lagstiftningsprojekt. De fem (eller, beroende på beräkningsmetod, fyra, fem eller sex) doktorsavhandlingar som hade påbörjats, och några av dem till och med publicerats, innan den länge väntade reformen av 17 kap. i rättegångsbalken började ta form innehållsmässigt. Det finns inte heller något gemensamt forskningsämne. Två forskningar valde temat bevisprövning (Saranpää 2010 och Rudanko 2022), men de två andras forskningar skilde sig åt, den ena var om begränsningen av bevisning (Jämsä 2022) och den andra var om ögonvittnens bevisning (Stanikic 2015). Dessutom ser koncentrationen ut som en finländsk specialitet, eftersom det inte finns någon tydlig motsvarighet till den i de övriga nordiska länderna. Visserligen studeras bevisrätten överallt.

Samma sak kan sägas om den forskningsinriktning som kallas rollforskning: till den finns inte heller någon utländsk modell, även om sådan forskning naturligtvis har bedrivits i många länder. Enskilda forskningar har inte resulterat i en liknande, framträdande och inflytelserik forskningsinriktning som även reflekterar forskningshuvudfåran. Det kan vara så att resultaten av de första forskningarna var inspirerade; förklaringen till koncentrationen kan lika gärna ligga i att rollerna i en liten rättskultur är tydligare och därmed lättare att studera än rollerna i stora rättskulturer. Hur det än förhåller sig med den saken, fick domare (Laukkanen 1995 och Koulu-Koulu-Koulu 2019), åklagare (Jääskeläinen 1997 och delvis Vuorenpää 2007), sakkunniga (Nieminen-Finne 2020 och 2023), försvarare i brottmål (Fredman 2018) och advokater (Kilpiä 2016) egna forskningar. Rollforskningarna var också oftast avhandlingar; gemensamt för dem var också att forskningarna i huvudsak sökte den aktiva aktörens juridiska roll, utan stöd av empiri. Den europeiska processrätten representeras däremot av endast en postdoktoral forskning

197. Se van Klink-de Vries, 2016, s. 93. De skriver bland annat: ”För akademiker är det deras egen känsla av värdet av vad de har gjort som betyder mer och det är lätt att hitta akademiska liv där individer har strävat efter vad de tyckte var viktigt även på bekostnad av personliga preferenser”. (översättning här)

(Lindfors 2012).[198] Av denna anledning är det inte fel att säga att forskningen om internationell processrätt efter en lång period av dvala bara tar sina första steg. Slutsatsen att forskningen började utvecklas först på 2000-talet är förstås missvisande. Kluster av ämnen uppstår naturligtvis först när ett tillräckligt antal forskningar publiceras. Under tidigare decennier har avhandlingar och vetenskapliga monografier helt enkelt varit så få att det inte kan bli tal om koncentration.

Forskningarnas teman är i allmänhet snäva, vilket framhävs ju närmare nutiden vi kommer. En del kanske tycker att det fortfarande finns ålderdomliga allmänna teman, såsom åberopsbördan (Vaitoja 2014), domarjäv (Tapanila 2007), preklusion (Männistö 2013) och extraordinärt ändringssökande (Koponen 2017). Ämnesvalen innehåller också ämnen som är svåra att kombinera med vare sig internationella trender eller inhemska vetenskapspolitiska debatter. Vissa ämnen – såsom saklegitimation i upphovsrättsliga kränkningar (Päivärinne 2022) – korrelerar till synes med lagberedningen, men även det kan vara en slump. Ungefär en tredjedel av ämnesvalen kan förklaras enbart med personligt intresse, det vill säga ”vetenskaplig nyfikenhet”. När det gäller distinktionen mellan praktiskt/teoretiskt ämne dominerar de praktiska ämnena. Detta kan till och med ses i doktorsavhandlingar. De flesta av dem kan nog klassificeras som rättsdogmatik som ligger nära praktiken. Endast två eller tre kan betraktas som tydligt teoretiska (Hietanen-Kunwald 2018, Riikka Koulu 2016, Rudanko 2022).[199]

Den finländska forskningen i processrätt är tämligen nationell, även om ämnesvalen påverkas av internationella influenser, det vill säga ett

198. Ett av de tigda temana i EU-rätten är frågan om huruvida nationella domstolar ska tillämpa unionens rättsordning ”som en slav” eller om de ska tillåtas att använda den marginal som finns kvar i rättsordningen. Se Hechscher 2011, s. 236. Inom processrätten är frestelsen stor för det sistnämnda, eftersom många av EU-rättens processrättsliga institutioner har en svag koppling till den nationella processrätten. Ett färskt exempel på detta är talerätten gällande direktivet om grupptalan. En liknande fråga kan naturligtvis ställas (och ställs ofta) i samband med tillämpningen av Europakonventionen. En sådan inställning, det vill säga sökandet efter marginaler, framgår redan av formuleringen av frågan huruvida ett visst förfarande uppfyller kraven i konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

199. Vissa forskningar är däremot lätta att betrakta som teoretiska, men deras klassificering specifikt som processrättslig forskning är mer tveksam (Syrjänen 2008, Husa 2004). Ett sådant gränsfall är också Kurkela och Turunens monografi om internationella skiljeförfaranden (2010).

slags vetenskapligt mode. Forskningen fokuserar – med vissa undantag – på det finländska rättssystemet, oavsett om forskningen är rättsdogmatisk, systemanalytisk, funktionalitetsforskning eller mångvetenskaplig. Det nationella perspektivet återspeglas också i språkvalen: publiceringsspråket är finska eller svenska.[200] Monografier på engelska är få i förhållande till antalet publikationer, och andra språk används inte alls som forskningsspråk. I dessa monografier används den finländska rättsordningen endast som exempel: de är inte bundna till Finland.[201] Till de icke-nationella undersökningarna hör Riikka Koulus (2016 och 2019) och Hietanen-Kunwalds (2018) monografier och med viss reservation även Männistös forskning om preklusion (2013). Valet av språk korrelera direkt med teoretiskhet och avskildhet från ”den nationella blickens förtrollning”, som är att vänta.

När det gäller ämnen i allmänhet, verkar ämnesvalet ganska väl bevisa riktigheten i historikern Henrik Meinanders teori om forskningens – och samtidigt förstås forskarnas – arketyper.[202] Meinander skiljer mellan två arketyper inom historieforskningen. En del forskare forskar förstklassigt om detaljer, medan andra är bättre på att ”sammanfatta forskningsresultat och kombinera dem till större helheter, synteser och teorier”. Detta har skapat en naturlig arbetsfördelning i historievetenskaperna. En liknande arbetsfördelning kan, om man söker, också finnas i rättsvetenskapliga forskningen. Forskningen om detaljer är typisk traditionell rättsvetenskap, eftersom det producerar nödvändig ”juridisk användningskunskap” om detaljer. Samma sak gäller omvänt: endast rättsdogmatiken kan ge den detaljerade information som krävs för att tillämpa lagen i ett enskilt fall.

En separat fråga är hur små frågor forskningen behöver ta itu med. Frågan är bekant från andra sammanhang: lagen bryr sig inte om bagateller (”de minimis non curat lex”), och detsamma gäller för dem som tillämpar lagen (”minima non curat praetor”). Den första är en princip från romersk rätt, den senare en maxim som utvecklats under medeltiden. Visserligen har lagen, eller snarare den lagstiftande makten, aldrig

200. Språkvalen kan dock fortfarande återspegla det nationella trauma som språkpolitiken lämnat efter sig. Se Engman 2009, s. 229.
201. Se t.ex. Mähönen 2011, s. 73.
202. Meinander 2020, s. 303.

hållit fast vid sin princip, vilket konstaterades för länge sedan.[203] Inom rättsvetenskapen är det lättare att besvara denna fråga än inom lagstiftningen eller rättskipningen. Rättsvetenskapens uppgift är att producera den kunskap som behövs. Om det behövs för bagateller, tillhör ämnet de tillåtna forskningsobjekten. Allmänna presentationer och läroböcker i processrätt går ofta in på detaljer som är irrelevanta för de berörda parterna, vilket är resultatet av ett systemorienterat synsätt. Detaljerna är inte likgiltiga för domstolen. Det är inte brukligt att kritisera forskningens överdrivna noggrannhet. Däremot får sammanfattande forskning ofta kritik för att den förblivit ofullständig.

Sammanfattande forskning håller rättsutvecklingen i gång och stöder det rättspolitiska beslutsfattandet, kanske till och med det vetenskapspolitiska beslutsfattandet. Utan sammanfattande forskning kommer båda att stagnera. Rättsvetenskapen behöver också informationsförmedlare. Få praktiserande jurister läser numera grundläggande juridisk forskning, oavsett vilket språk den är skriven på. För att forskningsdata ska hitta sina användare behövs handböcker och allmänna presentationer. Det verkar ha skett en grundläggande förändring här. Skulden pekas på rättsnotarie-examen och magisterexamen i rättsvetenskap, som i detta avseende släpper studerandena för lätt undan. En annan sak är att termerna ”detaljerad forskning” och ”sammanfattande forskning” inte helt fångar kärnan i ärendet. Med tanke på rättsvetenskap skulle det vara mer informativt att tala om till exempel ”detaljfokuserad” och ”syntesfokuserad” forskning. Majoriteten av forskningen om tillgång till rättigheter kan placeras i kategorin sammanfattande eller ”syntesfokuserad” forskning, som ett annat exempel finns Hietanen-Kunwalds bok ”Mediation and the legal system” (2018). Invändningar kommer sannolikt att undvikas om forskning om rättsväsendets digitalisering kategoriseras på samma sätt.

Denna arbetsfördelning korrelerar förvånansvärt bra med frågor om forskningens (förmodade) läsarkrets och därigenom forskningens publiceringsspråk. Det är ju uppenbart att en ingående forskning om finsk

203. Se t.ex. Salmond 1913, s. 625. Till exempel kan forskningar om rättskraft och jäv kritiseras för att vara alltför detaljerade, där den grundläggande idén bakom institutioner ibland tycks gå förlorad. Rättspraxis om tillstånd till vidare behandling utgör också ett ämne för en detaljerad forskning, som dock ännu inte har författats.

rätt – s.k. rättsdogmatik – är av föga intresse för internationella läsare. Ibland ”berikar” en enskild utländsk forskare sin forskning och förvånar sina läsare med hänvisningar till den perifera rättskulturens säregna processrätt. Detta förändrar naturligtvis inte helhetsbilden. Sammanfattande forskningen är däremot inte på samma sätt bunden till finländsk rätt, utan den kan – och bör – nå en bredare läsekrets även utomlands, dvs. det lönar sig att rikta forskningen till en internationell publik. Som ett resultat av detta måste forskningen publiceras på ett världsspråk och helst i en internationell vetenskaplig tidskrift. Man bör dock komma ihåg att det långt ifrån alltid är ett antingen/eller-val. Det finns inget som hindrar att en monografi som är avsedd för en inhemsk publik publiceras på finska eller svenska, och att dess metodval och forskningsresultat som är av intresse för det internationella vetenskapssamfundet får sina egna artiklar på engelska (eller något annat världsspråk).[204] Den finländska rättsvetenskapen producerar internationellt intressanta analyser, synteser, bedömningar om funktionaliteten och prognoser om den framtida utvecklingen, såsom digitaliseringen av lagstiftningen och juridiska konflikthanteringen.[205]

Det är värt att notera att Meinander-arketyperna i forskning till stor del korrelerar med innehållets internationalitet. När allt kommer omkring är det uppenbart att en ”syntesfokuserad” forskningsmetod oundvikligen tillför mycket internationellt material till forskningen.[206] Det är omöjligt att ”koppla samman forskningen med större helheter” om man inte tar hänsyn till den internationella utvecklingen. Den finländska rätten är inte en isolerad ö i rättens hav, utan en del av det nordiska, europeiska och i sista hand globala rättssamhället. Visserligen kommer

204. Detta medför naturligtvis ytterligare arbete för författaren. Erfarenhet visar dock att det är förvånansvärt enkelt att sammanställa en artikel baserad på en tidigare monografi. Språksvårigheterna ska inte heller överdrivas, särskilt inte när universitetet erbjuder hjälp med språkgranskning.

205. Ett exempel på detta är Hakkarainens artikel om kollektiv rättsskydd, som i hög grad bygger på finländsk forskning om tillgång till rättigheter. Se t.ex. Hakkarainen 2021, s. 5.

206. Internationalitet, å andra sidan, är ofta förknippad med kvalitetsförväntningar. ”Den starkaste delen av forskningen har sedan årtionden varit förbundet med internationella aspekter och den har bedrivits i en internationell vetenskapsgemenskap”. Så Nuotio 2011, s. 398. (översättning här) Det är svårt att tro på en sådan kausalitet. Nationell forskning kan vara av hög kvalitet och ”internationellt influerad” forskning kan vara odugligt. Man vågar inte heller säga om sådana erfarenhetsregler existerar. I en liten rättskultur finns det för få forskare för statistiska analyser.

internationella strömmar ofta till Finland mycket sent och selektivt, men de kommer! Ibland är Finland till och med bland de första att anamma trender, som ett exempel här kan nämnas forskningen om digitalisering. Det finns få megatrender som man kan säga inte alls märks i Finland. Däremot kan detaljfokuserad forskning göras förvånansvärt långt enbart på inhemskt material, i synnerhet när en erfaren forskare kan undvika den värsta kritiken med skenbara hänvisningar till internationella källor som inte påverkar innehållet.

Det är en helt annan fråga vilken forskningsarketyp som värderas inom rättsvetenskapen. Om vi generaliserar en smula måste det sägas att inom rättsvetenskapen värderas rättsdogmatiken fortfarande högst. Påståendena om nedvärdering av rättsdogmatiken, som hörs då och då, är uppenbart överdrivna. Naturligtvis hör man sådana uttalanden ibland, men de är mer ett tecken på frustration eller irritation hos författare (dvs. forskaren som håller på med rättsdogmatisk forskning). Rättsdogmatikens popularitet beror till stor del på rädslan för misstag som omedvetet påverkar forskarsamhället. Idealet för en bra forskare inom rättsvetenskapen är att arbetet är felfritt; forskaren får inte göra fel i sitt arbete. I takt med att forskningens omfattning ökar, blir forskningens noggrannhet lidande, vilket Meinander med rätta påpekar.[207] Detta gäller även rättsvetenskaplig forskning. (Här tas inte ställning till om rädslan för misstag är en särskild egenskap hos finsk rättsvetenskap eller om det är en egenskap hos alla rättsvetenskapliga forskare). I sammanfattande forskning finns det alltid något att kritisera, ofta även ställen där författaren verkligen har förenklat eller rentav dragit felaktiga slutsatser. Men tvärtemot vad man ibland föreställer sig omkullkastas inte forskningsresultaten av det faktum att en detalj visar sig vara felaktig. Idealet för en god domare innehåller för övrigt element som liknar dem hos en bra forskare: hos en bra domare kombineras stor arbetsförmåga med uppmärksamhet på detaljer, och domaren får inte heller göra misstag. Briljant eller innovativ tillämpning av lagen förväntas inte av domaren.[208]

207. Meinander 2020, s. 310.
208. Koulu-Koulu-Koulu 2019, s. 327.

En optimist ser tecken på att synen på idealet för en god forskare inom juridiken gradvis håller på att förändras. En modern forskare förväntas också i detta avseende ha mångvetenskaplig kompetens: först och främst måste han eller hon kunna bedriva forskning som är både detaljerad och sammanfattande, eller, som det heter i denna forskning, ”syntesfokuserad”. För det andra måste forskare både producera juridisk tillämpningsinformation, det vill säga göra rättsdogmatisk forskning, och delta i internationella diskussioner. I en liten rättskultur räcker inte resurserna till för total specialisering, det vill säga för arbetsfördelning i nationell och internationell forskning. Det är naturligtvis möjligt och till och med normalt i stora rättskulturer. En liten rättskultur, om något, behöver mångsidiga juridiska experter. Den mångsidiga experten publicerar allmänna presentationer, bedriver syntesfokuserad forskning, deltar i den internationella debatten inom vetenskapssamfundet och främjar den rättspolitiska diskussionen. I något skede hinner han eller hon fortfarande undervisa, handleda unga forskare och skaffa projektfinansiering till sitt universitet.

I Meinanders dikotomi är den finländska (processrättsliga) forskningen tydligt ”förtrollad av den nationella blicken”. Det är sant att internationella influenser har påverkat ämnesvalen i allt högre grad ju närmare nutiden vi kommer. Som nämnts är forskningens fokus, med få undantag, finsk rätt oavsett om forskningen är rättsdogmatisk, systemanalytisk, funktionalitetsforskning eller mångvetenskaplig. Det finns naturligtvis en gradskillnad mellan den gamla och den nya forskningstraditionen, men det finns ingen grundläggande skillnad. Forskningens nationella karaktär återspeglas också i forskningsspråket: publiceringsspråket är finska eller ibland svenska. Som nämnts ovan publiceras inte mycket forskning på engelska, och processrättslig forskning på andra världsspråk har sannolikt inte publicerats sedan 1930-talet. Engelskspråkig forskning inom processrätt (i vid bemärkelse) är inte heller lika starkt förbundet till finsk rätt – vilket var förväntat. Det är väl känt att det inte lönar sig att skriva om finsk rätt på engelska om man överhuvudtaget vill ha en läsare för forskningen. Finländska jurister (eventuellt med undantag för enskilda forskare) vill inte läsa finsk juridik på ett främ-

mande språk. Dessutom leder svårigheter med att översätta begrepp till grundläggande missförstånd.[209] För att få en utländsk läsekrets till en publikation krävs däremot antingen en gemensam referensram (dvs. ett gemensamt tema) eller en häpnadsväckande nyfikenhet (dvs. human interest-baserade detaljer från finsk rätt). För det senare erbjuder finsk rätt väldigt lite; kanske ibland finns det teoretiskt insiktsfullt material från finsk rätt, men inte ens det kan vara särskilt vanligt. Den finska rättsordningen erbjuder däremot medienyheter ända till USA.[210]

209. Till exempel är finskans ”asiavaltuus” (saklegitimation) inte samma sak som dess normala översättning ”standing”, och det finns inte heller någon exakt motsvarighet till vår ”prekluusio” (preklusion) på engelska. ”Preclusion” avser på engelska upphörande av allt rättsligt betydelsefulla.

210. Rättegången mot Päivi Räsänen är till exempel en återkommande nyhet i de amerikanska medierna. Nyhetsrapporteringen är för det mesta undrande, ibland mycket kritisk. Inte heller här har finländsk rätt nått fram till den juridiska forskningen.

8. Tillvägagångssätt, forskningsmetoder, argumentation, forskningsresultat

Forskningsmetoder hör till de traditionella forskningsobjekten inom rättsteorin. Om man förstår forskningsmetod i vid bemärkelse, omfattar det också tillvägagångssätten – och den vetenskapsteoretiska granskningen behöver inte förklaras. När man forskar om forskning är det naturligtvis tillåtet att kritisera rättsteorins och kanske den teoretiska rättsdogmatikens framgångar som forskningsmetodernas utvecklare. De övertygar inte: ”utveckling” har förvirrat doktorander och många unga forskare. Hur gör man bra forskning? Forskarpersonen påverkar inställningen. En del forskare upplever metodologisk osäkerhet som metodisk frihet. Var och en kan välja en palett av metoder som passar deras stil och sätt att tänka. Kritik mot metodvalet kan bemötas med argumentet att det är ”min metod”. En del forskare reagerar däremot på osäkerhet genom att vara försiktiga med riskabla ämnen, följa en forskningstradition som värderar rättsdogmatik och följa rådande åsikter. I forskningen försöker man ibland också tillfredsställa alla tankesätt. Traditionell granskning kompletteras med till synes ”progressiva” avsnitt som överhuvudtaget inte för ämnet framåt.

1970-talet betraktades av många samtida som metoddebattens guldålder, även om samtidens uppskattningar även här är subjektiva. Under decenniet diskuterades också arbetsfördelningen mellan rättsteori och rättsvetenskapens specialområden (dvs. rättsområden) gällande rättsvetenskapliga forskningens teoribildning. Rättsområdena fick en ganska anspråkslös roll. För det första skulle de tjäna den praktiska rättsdogmatiken genom att ”tolka och systematisera”. För det andra skulle de

klargöra de rättsliga normernas uppkomst och deras ”samhälleliga påverkans lagbundenhet”. Den tredje uppgiften blev något blandad: forskningen inom ett rättsområde skulle utföra de uppgifter som den allmänna rätts- och statsteorin ansvarar för när den betraktar rättssystemet och statssystemet som en helhet.[211] Betoningen på systematisering förvånar inte. Senare forskning har också gett hela rättsvetenskapen i uppgift att «stabilisera systematiseringen”.[212] Det är onekligen svårt att tänka sig ett vetenskapsområde som inte har en sådan fundamental funktion.

Rättsteorin har inte varit särskilt intresserad av processrättens forskningsmetoder. Av denna anledning har det skrivits om de processrättsliga forskningsmetoderna av forskare inom specialområdet. Detta skrivande har inte varit särskilt omfattande eller djupgående. I den processrättsliga forskningstraditionen har det inte ingått att man analyserar forskningsmetoder (i vid bemärkelse) eller ens att man motiverar sina egna forskningsmetoder. Intresset för forskningsmetoder uppstod förvånansvärt sent. Metodologiska delar, som är karakteristiska för den samtida forskningen, började dyka upp i processrättslig forskning först under 2000-talet. Förr i tiden kunde till och med en doktorsavhandling erkänna sitt forskningsuppdrag med anmärkningen att syftet med forskningen var att «ta reda på gällande rätt». Anmärkningen ansågs på ett tillfredsställande sätt fastställa både forskningsobjektet och forskningsmetoderna, dvs. rättsdogmatiken. Det är just i de metodologiska delarna (eller bristen på dem) som skillnaden mellan forskning om traditionell processrätt och modern konflikthantering avslöjas.[213]

Den senare forskningen ägnar mycket utrymme åt att fundera över hur den valda forskningsuppgiften ska skötas. Även om sådana överväganden är på sin plats, kan en läsare som är van vid rättsdogmatik undra när vi kommer till ”själva saken”. En del av orsaken bakom över-

211. Se Backman 1976, s. 21.

212. Se t.ex. Mononen 2001, s. 427. Han använder specifikt det citerade uttrycket. (översatt här)

213. De som arbetar med att undervisa i juridik stöter ofta på ett överraskande fenomen: en studerande eller till och med en doktorand har helt underlåtit att läsa bokens teori- och metodavsnitt, vilket läraren anser är just bokens kärnbudskap. I stället känner studeranden utmärkt till den praktiska ytliga informationen som presenteras i boken, såsom tolkningsrekommendationer för enskilda juridiska lagrum, som huvudsakligen har använts som exempel i boken!

vägandena är osäkerhet: forskningsinriktningen söker fortfarande efter sina utgångspunkter. Förändringen förklaras naturligtvis delvis av den allmänna teoretiseringen av forskningen: mer eller mindre djupgående metodologiska överväganden ”blev helt enkelt mode”. Processrätten visar också på ett intressant sätt hur ny forskning sökte och kanske fortfarande söker sin plats, först inom forskningstraditionen och slutligen vid sidan av den. En annan sak är att författarna i många nya forskningsinriktningar inte är särskilt disciplinerade. Med detta menas att de använder sina metodavsnitt för att ventilera sina vetenskapspolitiska, rättspolitiska och ibland allmänpolitiska tankar, även om de har ett svagt samband med forskningen.

Ingen har förnekat att den traditionella forskningen inom processrätt i grunden är rättsdogmatisk. De allra flesta forskare inom traditionell processrätt skulle skriva under denna arbetsbeskrivning utan vidare – och de skulle inte ens se en sådan vetenskapssyn som tvivelaktigt eller i behov av något annat. Många av dem skulle också säga att det är så det ska vara. Rättspolitik och samhällsanalys faller helt enkelt inte inom en processrättsforskares ansvarsområde. Traditionell processrättslig forskning skiljer sig dock inte från forskning som utgör huvudfåran inom de flesta rättsområden. Det har konstaterats att det är vanligt med ”metodbrist” inom rättsvetenskaplig forskning.[214] Som metod har räckt ett uttalande om att forskning är ”vetenskaplig” och ”rättsdogmatisk”. Det måste dock sägas att världen redan var på väg att förändras när denna forskning höll på att skrivas, det vill säga i mitten av 2010-talet. Den grundläggande rättsdogmatiken började bli mer vetenskaplig och internationell, vilket så småningom också påverkade den processrättsliga forskningstraditionen. Praktiserande jurister hoppade, kanske som studeranden, över teoretiska och internationella delar för att komma till de ”riktiga” tolkningsfrågorna.[215]

214. Här citeras Klemetti. Se Klemetti 2014, s. 130.

215. Detta är ett personligt intryck. Den grundar sig på det faktum att många praktiserande jurister klagade över att böckerna hade blivit mer vetenskapliga. Verkligheten beaktades också i handledningen av doktorsavhandlingar. Den praktiserande juristen som planerade sin doktorsavhandling fick först rådet att läsa de teoretiska avsnitten som han eller hon hade hoppat över i standardverken. Först därefter kunde han eller hon börja utarbeta en forskningsplan som grund för sin doktorsavhandling. Uppfattningen om modern rättsve-

På sin höjd råder det oenighet om huruvida forskningen inom processrätt, som det ibland har sagts, är ”tolkningsjuridik som tjänar ett omedelbart praktiskt behov”.[216] Det har funnits en viss sanning i iakttagelsen, men beskrivningen motsvarar inte hela perioden (i denna bok) eller ens början av den. Särskilt reformerna på 1990-talet skapade en hektisk efterfrågan på ny information. Detta medförde i sin tur ett praktiskt förhållningssätt till forskningen, även om det inte specifikt hade saknats tidigare heller. En annan sak är att forskningen före 1993 inte kan anses vara särskilt praktisk. Snarare är det tvärtom, som läsarna noterade. Forskning från tidigare decennier kritiserades ibland för att vara alltför teoretisk. Vad man än tycker om dessa bedömningar så började efter millennieskiftet en mer teoretisk forskningsansats att återuppstå även inom den traditionella rättsdogmatiska (processrättsliga) forskningen. Den var klart mer teoretisk och systemorienterad än 1990-talets ”praktiska” rättsdogmatik.

Samtidigt måste det sägas att definitionen på ett ”omedelbart” praktiskt behov i grund och botten är en åsiktsfråga. Man skulle faktiskt kunna hävda att all rättsdogmatik i grund och botten tjänar praktiska behov. Ur dagens perspektiv, det vill säga 2020-talet, var inte svagheten i den traditionella forskningen dess praktiska inriktning, utan dess tidsbundna karaktär. Forskningen fokuserade – eller snarare fokuserades – på gällande rätt: detta borde inte vara förvånande, eftersom rättsdogmatisk forskning i själva verket inte kan vara något annat. Åsikter om hur processrätten borde utvecklas undveks. När allt kommer omkring ansåg man att det bara var lagstiftaren som fattade rättspolitiska beslut. Det måste dock medges att monografier ofta innehöll förslag av typen de

tenskap hos många som påbörjade sin doktorsavhandling var, för att uttrycka det snällt, ”primitiv”.

216. Anmärkningen är från Ervasti. Se Ervasti 2004, s. 21. (översättning här) På den tiden väckte den uppmärksamhet och invändningar, även om det under millennieskiftets första år fortfarande fanns sanning i anklagelserna. Under det följande decenniet var dock anklagelserna redan lätta att motbevisa. Se t.ex. Koulu 2013, s. 64. Om vi tittar på den publicerade forskningen så var det mesta ganska teoretiskt, mångvetenskapligt, empiriskt influerat, det vill säga allt annat än praktisk tolkningsjuridik. Dagens läsare tror att Ervastis kommentar inte var avsedd som en korrekt analys, utan att den var avsedd att väcka diskussion om den processrättsliga forskningens framtid mitt under en övergångsperiod – vilket den lyckades med.

lege ferenda eller sententia ferenda. De var dock småskaliga, självklara biprodukter av den rättsdogmatiska forskningen.[217]

Rättshistoriska analyser har inte heller varit en del av den processrättsliga forskningstraditionen. 1980-talets monografier sökte dock fortfarande ett historiskt perspektiv för den rättsdogmatiska granskningen, även om historikerna inte uppskattade dessa ”historiker”. Reformen 1993 bröt kontakten till den tidigare utvecklingen: processrättens historia ansågs börja först från och med detta år, ett slags ”nollår”. Doktorander och unga forskare upplevde att den tidigare forskningen hade tappat sin relevans. Hänvisningar till tidigare forskning föll bort och kunskapen om platsen för den så kallade tingsrättsreformen, i den långvariga traditionen av processrättslig forskning, blev otydlig. Det är sant att modern forskning om konflikthantering på liknande sätt är ”utan historia”.[218] Inte heller här har rättshistorien någon tydlig funktion. Konflikthanteringens historia är, om den alls existerar, internationell idéhistoria.

Juridik är annars också ett märkligt ohistoriskt vetenskapsområde. Jurister är inte intresserade av rättens idéhistoria, och inte ens forskare i processrätt bryr sig särskilt mycket om sitt ämnes förflutna. Rättsvetenskapliga forskningen lever vidare i det eviga nuet; den har inget förflutet och ingen framtid.[219] Naturligtvis kan man kanske säga om rättsdogmatiken att den inte behöver en historia. Detta kommer att ändras omedelbart om forskningen får en ”utvecklande” uppgift. I dagens kris – som rättskipningen tycks lida av i alla europeiska länder – skulle kunskap om historien hjälpa till att spåra orsakerna till krisen. Samtidigt skulle möjligheten till korrigerande reformer öppnas. Historien skulle till exempel berätta vad som har hänt i det förflutna med aktuella reformidéer, som

217. Forskningens framtidsinriktning och förändringar i den behandlas närmare i avsnitt 11.

218. Här tas inte ställning till i vilken utsträckning historisk analys skulle tillföra värde till forskningen. Det är dock värt att komma ihåg att till exempel medlingskulturen i domstolarna (som tog över domstolarna på 1990-talet) inte var ett fenomen utan motstycke. Medeltida domstolar fungerade på ungefär samma sätt tills uppkomsten av moderna tvister krossade denna tradition av medling. Se Letto-Vanamo 1995, s. 15. Det har dock ibland misstänkts att själva rättegångarna gick så långsamt att de tvistande parterna blev uttråkade och försonades. För Englands del, Brown 1989, s. 108. Få kommer heller ihåg att det i början av 1900-talet även planerades ett parallellt system för domstolar i Finland, det vill säga så kallade medlingsdomstolar. Dessa planer stannade dock på papperet.

219. Det har träffande sagts om rättsdogmatiken att den ”tar den existerande rätten som ett givet fenomen”. Se Ervasti 2006, s. 26. (översättning här)

till exempel förenklade rättegångar, dvs. småmålsförfarandet. Ett tydligt tecken på processrättens brist på historia är det likgiltiga förhållandet till den akademiska porträtt traditionen. I Juridiska fakultetens lokaler är till exempel porträtt av ”stora processrättsvetare” inredningselement. De har hittat en plats på någon tom vägg. Därför finns porträtten av professorer i processrätt mestadels i lokaler för miljörätt. Intresset för den finländska vetenskapens historia håller dock på att vakna. Vetenskapliga samfundens centralförbund har nyligen startat projektet ”Itsenäisen Suomen tieteen historia” (Vetenskapens historia i det självständiga Finland). Projektet samlar ”erfarenheter och minnesinformation om vetenskapligt arbete” från finska och i Finland verksamma forskare. Detta material är inte tillgängligt, eftersom insamlingen av minnesinformation är öppen fram till början av september detta år. En annan sak är att insamlingen inte nödvändigtvis kommer att ge information om rättsvetenskapens eller processrättens forskningsfasers utveckling. Jurister (inklusive forskare inom rättsvetenskapen) är notoriskt dåliga memoar- och bibliografiförfattare. Ett undantag från detta är hovrättens ordförande Markku Arponens serie ”Tuomarina kuudella vuosikymmenellä” (Som domare i sex decennier), som publicerades i Prosessioikeusblogi (Prosessrättsliga bloggen), som nådde del XV innan författarens död. Minnesinformationen är en utmärkt illustration av det centrala forskningsobjektet inom processrätten, det vill säga rättskipningen och förändringarna i den. Som titeln antyder får forskning om processrätten dock föga uppmärksamhet.

Enligt den etablerade definitionen är rättsdogmatikens uppgift att skapa och upprätthålla begrepp, systematisera rättsordningen, tolka bestämmelser och fylla luckor i regleringen.[220] Forskningen inom processrätten har dock förknippats med två särdrag: stark teleologisk tolkning och respekt för lagstiftarens vilja. Den senare egenskapen bör dock inte överdrivas. Skillnader mellan olika rättsområden är på sin höjd gradskillnader. Rättsvetenskaplig forskning tar i allmänhet hänsyn till lagstiftarens vilja. Det anses till och med vara en naturlig följd av å ena sidan det systematiska perspektivet som präglar forskningen, och

220. Se t.ex. Kaisto 2005, s. 343.

å andra sidan den rådande domarideologin.[221] I sådan forskning är det faktiskt nödvändigt att utgå från lagstiftarens mål. Å andra sidan finns det sanning i påståenden om teleologisk tolkning inom processrätten: processrättens teleologiska tolkning går längre än den normala målinriktade rättstolkningen, som hämtar sina utgångspunkter från lagstiftningens historia. Den processrättsliga forskningen har särskilt betonat att domaren – och uppenbarligen även den forskare som ger tolkningsrekommendationer – inte är bunden av lagstiftarens historiska syfte.[222] Domaren (och forskaren) bygger med andra ord upp lagstiftarens syfte i sitt huvud, med system, strukturer och mål som byggstenar.

Det är svårt att undvika intrycket att domaren (eller forskaren) då intar lagstiftarens roll när han eller hon funderar vilken tolkning han eller hon skulle ha knutit till bestämmelsen som lagstiftare. Den teleologiska tolkningen av processrätten är således ganska lik principerna för tolkning av unionsrätten.[223] Begreppen förvirras av att den ”vanliga” målinriktade tolkningen av lagen också ofta kallas för teleologisk, det vill säga målinriktad och teleologisk är synonyma. Etymologiskt är detta sant: grekiskans ”telos” översätts vanligtvis som betydelse, men tidigare som syfte.[224] Den teleologiska tolkningen av processrätten är emellertid något annat än en normal teleologisk tolkning. I forskningen görs en åtskillnad mellan vanlig målinriktad tolkning och teleologisk tolkning genom att tala om mikromål och metamål. De förstnämnda härleds från den tolkade lagen, medan de sistnämnda härleds från ”systemet” och dess mål.[225]

Även om forskningen inom processrätt har svurit vid teleologisk tolkning även i Finland, har den i slutändan inte varit särskilt synligt inom processrättsliga rättsdogmatiken. Rättsdogmatiska forskningen har utgått från en tolkning som respekterar lagstiftarens historiska vilja, det vill säga de mål som de facto definieras i lagen. Tolkningar som avviker

221. Den romerska maximen är ”judicis est jus dicere non dare” (en domares uppgift är att använda lagen, inte att skapa den). På 1800-talet hamnade maximen i vanrykte. Det ansågs vara en bekväm regel bakom vilken ovilliga domare kunde dra sig tillbaka. Se Cotterrell 1913, s. 43.
222. Tapio Määttä 2011, s. 219.
223. Se Tapio Määttä 2011, s. 221.
224. Se Laakso 2012, s. 357.
225. Se Syrjänen 2012, s. 387.

från lagstiftarens vilja har varit få och det har gått lång tid mellan dem, och direkta contra legem-tolkningar har varit närmast otänkbara. Även domstolarna har varit försiktiga med extensiva tolkningar och användningen av analogi.[226] Om processrättens förutsebarhet upprätthålls är denna tolkningsattityd lämpligare inom processrätten än andra rättsområden. Teleologisk tolkning i dess extrema form leder till oförutsägbara tillämpningar av processlagstiftningen, och detta äventyrar tillgången till rättigheter.[227] Visst kan man säga att det finns utrymme för teleologisk tolkning i processrättens ”luckor”, men det behövs egentligen inte där. Luckor i processlagstiftningen har traditionellt fyllts genom att tillämpa processrättsliga principer, som huvudsakligen betonar praktiska aspekter.

De grundläggande definitionerna av rättsdogmatiken ger inte läsaren mycket insikt. I stället är det mer intressant att fundera på vilken sorts rättsdogmatik processrättens forskning har producerat och producerar, och framför allt: Var den eller är den likadan som rättsdogmatiken inom andra rättsområden? Även inom rättsdogmatiken är det möjligt att urskilja många nyanser inom fördelningen teoretisk rättsdogmatik / praktisk rättsdogmatik. Det sistnämnda handlade inom processrätten om, särskilt under den ”praktiska perioden”, tolkningen av de nya bestämmelserna i processlagstiftningen och om att fylla de luckor som lagstiftaren lämnat efter sig. Majoriteten av forskningen på 1990-talet uppfyllde denna definition, även om forskningen under 2000-talet inte längre var lika dominerande. Det är vanligt att definiera teoretisk rättsdogmatik som begreppsbildning, sökande efter principer och, mer allmänt, systematisering av kunskap. Inom den processrättsliga forskningen blev teoretisk rättsvetenskap inte huvudfåran ens på 2000-talet. Detta beror troligen på strukturella faktorer. Mycket kunde baseras på Tirkkonens grunder: Tirkkonen hade ju systematiserat hela processrät-

226. Syrjänen 2012, s. 341.

227. Kritikern kan hävda att synsättet som framhäver tillgången till rättigheter i sig är en tillämpning av teleologisk tolkning: systemiska aspekter, och särskilt målinriktningen, begränsar möjliga tolkningar. Det finns en viss sanning i denna kommentar. Systemet och målet är dock förutbestämda och definierade. Forskaren skapar dem inte från fall till fall ”från djupet av sitt medvetande”. Tillgång till rättigheter är emellertid också historiskt sett ett starkt mål: ingen processlagstiftning har satt som mål att neka eller försvåra tillgången till rättigheter.

ten i sin monumentala forskningsserie. Den nya lagstiftningen, eller det i praktiken nya rättegångsformatet, krävde naturligtvis nya begrepp och principer. För att uttrycka det mer direkt så lånades de i princip från den svenska processlagen, där liknande reformer hade genomförts redan ett halvt sekel tidigare. Det muntliga och omedelbara förfarandet hade införts redan på 1940-talet. Den svenska forskningen i processrätt gav därmed en teoretisk grund som den finländska processrättsliga forskningen direkt kunde bygga vidare på. Ny teoribildning behövdes först när teorier om alternativ tvistlösning, tillgång till rättigheter och digitaliseringen av rättsväsendet började forma rättegångsformatet och, mer allmänt, rättskipningen. För att anpassa dem till den processrättsliga ramen krävdes naturligtvis nya begrepp. Nya fenomen kunde inte ens beskrivas med de gamla begreppen.

Enligt många nådde den rättsdogmatiska forskningstraditionen sin höjdpunkt i Vaitojas monografi, som också var hans doktorsavhandling. Ämnet för monografin var domarens centrala processledning, särskilt domarens rätt och skyldighet att leda rättegången – och samtidigt parternas advokatverksamhet – med hjälp av frågor till dem. Dessa frågor är svåra med tanke på doktrinen om en rättvis rättegång: de får motparten (dvs. den part som inte anser sig ha nytta av dem) att tvivla på domstolens opartiskhet. Opartiskhet är å andra sidan hörnstenen i rättskipningens legitimitet. Det är klart att domaren inte får stödja en parts sak, men det finns ett stort grått område inom processledningen. Vaitojas doktorsavhandling fick inte den uppmärksamhet den förtjänade, varken inom processrätten eller inom vetenskapssamhället. Den fick inte heller högsta betyg. Det delvis matta mottagandet var en naturlig följd av att rättsdogmatikens guldålder redan var över. Delvis förklaras det med att bokens blotta publicering i Suomalainen Lakimiesyhdistys A-serie inte längre gav den synlighet som varje avhandling tidigare fick del av. Boken utmanade inte heller tidigare traditioner eller provocerade fram ett vetenskapligt meningsutbyte. Offentlig polemik är ju känt som det bästa sättet att få synlighet till en forskning. När det gäller forskning om rättslig konflikthantering har den hittills inte gett lika finslipade resultat, men den har gett upphov till mer polemisk debatt.

En separat fråga är bedömningen av doktorsavhandlingar, där boken är ett exempel. Processrättsliga avhandlingar får nästan aldrig ”godkänt med beröm” vid Helsingfors universitet, vilket numera är den högsta betyget. På samma sätt fick även de bästa processrättsliga avhandlingarna i det tidigare betygssystemet endast betyget eximia, medan de flesta fick det medelmåttiga betyget magna. En forskare i processrätt accepterar inte stora nivåskillnader inom olika rättsområden som en förklaring, särskilt som doktorsavhandlingar i processrätt vid andra lärosäten genomgående ges högsta betyg. Å andra sidan kan en del av orsaken vara de strikta kriterierna på rättsområdet själv, för vilka processrätten tidigare har kritiserats. Avhandlingen får med andra ord inte ens i teori högsta betyg. De strikta kriterierna återspeglas också i att även en utmärkt doktorsavhandling ibland stöter på svårigheter redan i förhandsgranskningen.[228]

Vid det här laget kan läsaren undra vilka de förenklade skillnaderna är mellan den nya och den traditionella (men inte nödvändigtvis tidsmässigt gamla) forskningen om processrätt.[229] Läsaren har naturligtvis rätt till ett svar, även om förenklingar har sina faror. Vissa skillnader är överdrivna medan andra glöms bort. Trots allt kan man säga att traditionell processrätt är vanlig rättsdogmatik. Den använder traditionella rättskällor, där processlagen och dess förarbeten är de främsta rättskällorna, även om högsta domstolens avgöranden också uppskattas. Tolkningsreglerna är sedvanliga. Referensramen finns i systemet: traditionell processrättslig forskning är domarnas och domstolarnas rätt. Processlagstiftningens funktionalitet ifrågasätts inte och forskningen är inte kritisk vilket innebär att forskningen fokuserar på nuläget. Utvecklingsförslag, med undantag för småskaliga de lege ferenda-förslag, framhävs inte: processlagens nuvarande tillstånd antas vara slutresultatet av den rätts-

228. Stränga inomvetenskapliga kriterier är naturligtvis inte dåliga. En del unga forskare kan bli deprimerade av det, men de vet att andra som arbetar med doktorsavhandlingar kommer att gå samma öde till mötes. Hård kritik – och dess utfall, låga betyg – påverkar dock rättsvetenskapens interna och inofficiella rangordningsantagande, det vill säga den gemensamma uppfattningen om nivån på forskningen inom processrätten. Om processrättsforskare själva inte anser att deras forskning håller hög kvalitet, varför skulle andra göra det? Denna uppfattning återspeglas i både forskningsfinansiering och unga forskares intresse för processrätten.

229. Här ges bara det allmänna intrycket. Det måste göras egna statistiker över betygens eller numera ”godkänt med beröm”-omnämnandens exakta fördelning.

liga utvecklingen. Inte heller kan argumentationen för tolkningar anses vara djupgående: enligt jargongen är argumentationen ”tunn”.

Den nya, framväxande forskningstraditionen, det vill säga forskningen om rättslig konflikthantering, är annorlunda i nästan allt: den kan betraktas som antitesen till den gamla rättsdogmatiska traditionen. Frågeställningen går utöver gränserna för vad som anses vara en bred rättsdogmatik. Forskningsuppgifterna är med andra ord mångsidiga: samtidigt kräver de både ett mångvetenskapligt forskningsgrepp och utnyttjande av tillgänglig empirisk information. Forskningen präglas av kritiskhet och framtidsinriktning. Den nuvarande processlagstiftningen anses vara ett mellansteg i ”processlagstiftningens” kontinuitet. Det är inte, för att låna en välkänd aforism, slutet på processrättens historia. Forskningens utformning, alltså ”referensram”, har förändrats från domstolarna till parterna, det vill säga de som söker rättvisa. Forskningen har påverkats av access to justice-rörelsen, vilket är anledningen till att den är oroad över svaga engångsparters tillgång till sina rättigheter. Kritiskhet visar sig vanligtvis som en bedömning av systemens funktionalitet. På så sätt tar forskningen på sig ett slags utvecklingsuppgift: den både ”förtydligar” gällande rätt och söker bättre fungerande strukturer och arbetssätt. Den nya forskningen är, för att använda ett slagord, ”framtidsinriktad”.

9. Mångvetenskaplighet; empirisk analys

Adjektiven ” mångvetenskaplig” eller ”empirisk” kan inte utan vidare förknippas med det juridiska synsättet som dominerade processrätten på ett något autokratiskt sätt fram till slutet av 1990-talet. Det är ingen idé att leta efter tecken på detta. Efter millennieskiftet började forskningens huvudfåra gradvis att byta riktning. Den rättsdogmatiska forskningen fick därmed konkurrera med ett nytt forskningsparadigm, det vill säga forskningen om rättslig konflikthantering. Även om ingen vinnare kan hittas, gynnade tävlingen onekligen båda lägren. Samtidigt blev skillnaderna mellan dem mer tillspetsade. Inom konflikthanteringsforskningen blev mångvetenskapen och empirin förstklassiga metodval. Faktum är att ny forskning är svår att föreställa sig utan dessa element. Den som bedrev sådan forskning redogjorde därför å ena sidan för vad han eller hon menade med mångvetenskapen och å andra sidan vad han eller hon använde empiriska materialet till och var han eller hon hade fått denna information.

Det talas om mångvetenskaplighet i många bemärkelser, och det finns verkligen spelrum i definitionen. De mest entusiastiska experterna betraktar redan sådana forskningar som jämför olika processtyper eller granskar processlagen inom en definierad ram som mångvetenskapliga (processrättsliga) forskningar. Ramen fastställs vanligtvis av den materiella rätten.[230] Någon kanske betraktar även en sådan forskning som mångvetenskaplig där rättsdogmatisk analys kombineras med ens nå-

230. Det finns exempel på båda. I komparativ processrättslig forskning sökte man efter skillnader och likheter mellan allmän rättskipning och förvaltningsrättskipning. Se Lager 1972, s. 23 och Koulu 2023, s. 82. En klassiker inom den materiella processrättsliga forskningen torde dock vara Lappalainens ”Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa” (Skadeståndskrav i brottmål) (1986), som faller utanför denna forsknings tidsramar. I forskningen kombinerades rättsdogmatisk processrätt och skadeståndsrätt. Ett senare exempel är förmodligen Markus forskning om masskaderättegångar. Forskningen är dock inte typiskt i detta avseende, eftersom den går utöver gränserna för den rättsdogmatiska analysen. Markus kunde redan placeras på andra sidan vattendelaren, det vill säga sammanfattande eller syntessökande forskningen.

gon form av empiriska rättsvetenskapliga element. Om definitionen tas på allvar bör endast forskning som utnyttjar forskningsmetoder eller forskningsresultat från andra vetenskapsområden betraktas som mångvetenskaplig (processrätt). Det finns gott om exempel på det senare: däremot verkar det vara en orealistisk dröm att integrera en annan vetenskaps metoder i rättsvetenskapens forskningsmetoder – något som kallas tvärvetenskaplig forskning. Forskare-herkules är en mytisk varelse, precis som domare-herkules. Att behärska juridiska metoder är också en heltidsuppgift: att behärska dem tar i allmänhet hela forskarkarriären. Det måste dock erkännas att tröskeln för att låna förenklade angreppssätt och frågeställningar från andra vetenskapsområden ligger inom den genomsnittlige forskarens förmåga.

Ingen kan klaga på att forskningen om processrätt har underskattat mångvetenskapen. Snarare kommer den som letar att hitta många exempel på denna typ av forskningsattityd i 2000-talets forskning, faktiskt så många att påståendet att processrätten är stängd skulle låta mycket ihåligt idag. I processrättsliga monografier, oavsett om de representerar den traditionella inriktningen eller den nya inriktningen, har man utnyttjat till exempel psykologi (Stanikic 2015), systemteori (Hietanen-Kunwald 2018, Riikka Koulu 2016), kommunikationsteori (Ervo 2005), professionssociologi (Koulu-Koulu-Koulu 2019), konfliktteorier (Ervasti 2004 och 2005) och socialpolitik (Koulu 2014 och 2015). Mångvetenskaplighet inom rättsvetenskaplig forskning är kanske inte en sådan överraskning som man kunde ha föreställt sig. Redan på 1990-talet bedömdes att den offentligrättsliga forskningen inte kunde upprätthålla ”strikta metodologiska gränser” i förhållande till statsvetenskap, förvaltningsvetenskap och sociologi eftersom den offentliga rätten är ”så starkt knuten till staten och politiken”.[231] Processrättens koppling till staten och politiken är naturligtvis inte lika stark som inom offentliga rätten, såsom statsförfattningsrätten och förvaltningsrätten. Naturligtvis kan detta samband inte förnekas; dessutom är sambandet betydligt starkare än hos de rättsområden som räknas till civilrätten.

Om det bedrivs mångvetenskaplig forskning inom processrätten uppstår frågan vilka andra vetenskapsområden som stöder den, anting-

231. Se Husa 1995, s. 278.

en genom sina frågeställningar eller resultat. Traditionella allierade i detta avseende har varit sociologi, socialpsykologi och psykologi. Nyare aktörer är däremot organisationsteorierna och kommunikationsteorierna. Domstolarna är organisationer vars verksamhet följer strukturella och socialpsykologiska lagar. Forskning inom organisationsbeteende skulle av den anledningen kunna bidra mycket till processrätten: det undersöker nämligen, som namnet antyder, människors beteende i organisationer.[232] Dessutom måste domstolarna och, mer allmänt, domstolsväsendet ledas, vilket kräver analytisk hjälp från forskningen om företagsledning. Det finns dussintals ledarskapsteorier, men teorin om deltagande ledarskap verkar vara den mest lovande inom domstolsforskningen: deltagande ledarskap är ett vanligt sätt att leda experter, medan det å andra sidan, med rätt eller orätt, har ansetts motsvara den finska nationalkaraktären.

En annan fråga är att den bolagsrättsliga corporate governance-forskningsinriktningen som hittills inte funnit någon motsvarighet inom processrätten. Som nämnts ovan har domstolsledningen fått gensvar i en ny forskning under den common law-baserade rubriken ”case flow management” (ärendeflödeshantering). Forskningsinriktningen är visserligen inriktad på chefsdomarens roll och täcker därmed bara en del av frågan om domstolsförvaltningen. Inte heller visar den på inflytandet från de moderna ledarskapsteorierna. En del av den juridiska forskningens allierade är överraskande: till exempel hjälper forskningen om ritualer och symboliska betydelser till att förstå juridiska praktiker djupare, än vad juridiska metoder ger möjlighet till.[233]

De flesta forskare i processrätt betraktar inte mångvetenskapligheten som ett egenvärde, utan den måste, för att rättfärdiga sin plats, tillföra nytta till rättsvetenskaplig forskning. Vad denna fördel är, eller kan vara, beror naturligtvis på rättsvetenskapens frågeställningar. Sociologin forskar och förklarar sociala fenomen, så den är till hjälp till exempel vid

232. Beteendeforskning är inget nytt inom processrätten. I början av årtusendet användes dess metoder för att studera domstolarnas övergång till en så kallad medlingskultur, det vill säga en kulturell förändring inom organisationen. Se Haavisto 2002, s. 69.

233. Se t.ex. Taivaloja 2012, s. 31. Han tar vittnesförhör som exempel. Även de yttre ramarna för rättegångar innehåller mycket som endast kan förklaras med den ritualmässiga innebörd som ges till dem.

forskningen om lagstiftningens eller rättspraxisens sociala konsekvenser.[234] Socialpsykologin fokuserar sin uppmärksamhet på handlingarna hos människor i en grupp, vilket stöder analysen av den så kallade principen om samarbete (i rättegång). Samarbetet bygger på samverkan mellan personer (domare, parter och deras advokater). Psykologi, å andra sidan, analyserar mänskligt beteende på individnivå. Den underlättar t.ex. bevisvärderingen och styr fastställandet av domarens roll som processledare. Forskning om kommunikation å sin sida undersöker informationsöverföring: dess forskningsresultat tjänar – som har observerats – både traditionell forskning och integration av rättslig digitalisering i det traditionella rättegångskonceptet.

Användningen av empirisk information i rättsvetenskaplig forskning är inte längre en verklig tvistefråga.[235] Det är allmänt accepterat att sådan information tillför värde och till och med ger ”bruksvärde” i vissa situationer. I målinriktad rättsdogmatik är empiriska metoder rent av ett verktyg – något som är svårt att invända mot.[236] Det har också framkommit en koppling mellan critical legal studies-forskning och empirisk kunskap, vilket inte är lika lätt att upptäcka direkt. Empirisk granskning ger en kritisk dimension till forskningen, och kritiken i sin tur för in Critical Legal Studies-element in i rättsvetenskapliga forskningen.[237] I själva verket är sådana element omöjliga att undvika om empirisk analys visar att systemen eller en individuell tolkning inte fungerar som förväntat. Dessutom sägs det att empirisk forskning har blivit lättare hela tiden. Offentliga databaser samlar in mer och mer empiriskt material. Denna huvudsakligen kvantitativa ”färdiga” information kan användas i rättsvetenskaplig forskning.

234. I Finland talar man vanligtvis om rättssociologi, som gör det lite oklart. Se Ervasti 2011, s. 67. Rättssociologin är helt enkelt den ”vanliga” sociologin överförd till den rättsliga miljön. Det finns dock inget som hindrar dem som vill det att säga som Ervasti att den som forskning befinner sig ”någonstans mellan juridiken och allmän samhällsvetenskapen, sociologin”. (översättning här) Se även Ylhäinen 2004, s. 71.

235. Se t.ex. Holtermann m.fl. 2013, s. 3. Den gemensamma artikeln ger en bra bild av de kontroversiella frågorna i den rättsvetenskapliga debatten gällande empirisk forskning.

236. Husa 1995, s. 275. I detta avseende är både traditionell och modern processrätt ”målinriktade” rättsområden. Enligt gammal visdom ska rättsliga förfaranden göras ”snabba, billiga och säkra”.

237. Se Husa 1995, s. 278.

Ibland talas det till och med om en ”forskningsbaserad interaktionsmodell”.[238] I den tar man hänsyn till den empiriska kunskap som samhällsvetenskaperna förmedlar om ”samhällets påverkningsförhållanden och lagbundenheter” när man definierar vetenskapens, i detta fall rättsvetenskapens, utgångspunkter och resultat. En sådan modell verkar mycket naturlig i forskningen om rättslig konflikthantering. Forskning i enlighet med den kan betraktas som socialprocessrätt å ena sidan och critical legal studies-processrätt å andra sidan. Det sistnämnda draget får dock inte överdrivas: inte ens den moderna processrätten förnekar domstolarnas och rättegångarnas grundläggande betydelse i samhället. Den ser bara allvarliga brister i det nuvarande systemet.

Metoderna och de teoretiska fördelarna med empirisk rättsvetenskaplig forskning är kända. Ingen har dock ännu kommit på ett sätt att göra empiriska forskningen användbar för rättsdogmatiska forskningen så att nyttan för den är större än materialkostnaderna. Det finns i allmänhet inget färdigt empiriskt material, även om visst material som samlats in för andra ändamål (t.ex. sociala undersökningar) också kan användas vid rättsdogmatisk forskning.[239] Om denna möjlighet inte finns måste uppgifterna samlas in specifikt för forskningen i fråga. Värst av allt är att kvalitativt material skulle vara mest användbart, men det kan bara erhållas genom enkäter och intervjuer. Dessa är å andra sidan mödosamma, tidskrävande och kostsamma insamlingsmetoder. Om användningen av empiriskt material begränsas till att förstärka reala argument och ibland ställa nya frågor, är det inte värt besväret att samla in det: forskarens fantasi räcker oftast till för att ställa frågor (att få svar är en annan sak), och de reala argumentens vikt är inte särskilt stor inom traditionell rättsdogmatik. Även om det varierar är de aldrig avgörande. Huruvida grunden för argumentet ytterligare bekräftas av

238. Se Siltala 2003, s. 795. (översättning här)

239. Det finns några genvägar. Yrkeshögskolornas examensarbeten är en bra källa för dem som söker empirisk information. Många författare publicerar sin examensarbeten på sociala medier eller på annat sätt elektroniskt. Eftersom många författare har arbetat i praktiken under en längre tid, innehåller examensarbetena mycket faktainformation och insiderinformation om författarens arbetsgemenskap. Även om observationerna ibland är skarpa och säkert präglade av subjektivitet, utgör de ett nödvändigt motstånd mot officiella dokument som verksamhetsberättelser. Dessa produceras berömvärt av alla organisationer. Officiellt material tenderar dock både att förklara allt i bästa möjliga ljus och att belysa det oändliga behovet av ytterligare resurser.

empiriska data spelar ingen större roll. När allt kommer omkring ökar inte argumentets vikt av det.

Saken förändras helt när man söker information om hur de rättsliga institutionerna fungerar. Funktionalitetsforskning leder vanligtvis till rättspolitiska rekommendationer, så empirisk information ligger också till grund för dem. Man kan fråga sig om framtidsorienterad rättsvetenskap överhuvudtaget är möjlig utan empiriskt material. Visserligen finns det exempel på detta också, men vanligtvis kompromissar de som gör funktionalitetsforskning med materialets representativitet och tillförlitlighet: de använder material som samlats för ett annat syfte, söker det från andra länder eller nöjer sig med slumpmässiga urval och generaliseringar. Även information av låg kvalitet är bättre än total brist på information, vilket bara leder till försummelse av funktionalitetsforskning. Rättssystem kan inte vara sociologiska och sociala experiment, särskilt inte när resultaten förblir oklara.

Även om det verkar finnas en gränsdragning mellan den gamla och den nya processrätten, både vad gäller mångvetenskap och empiri, är den inte så skarp som väntat. Ny forskning kan vara ganska fattig i dessa avseenden, medan gammal forskning ger exempel på en ganska empirivänlig forskningsansats (t.ex. Liukkonen 2012). Ämnet för monografin är den svarandes frånvaro i ett brottmål och en förenklad rättegång. Forskningen i fråga klagar dock inte som vanligt över bristen på empirisk bakgrundsinformation (förstahandsinformation i boken), utan författaren arbetar för att fylla luckan.[240] Han samlade in både kvantitativa och kvalitativa data. Materialets värde ökades ytterligare av dess tidsmässiga spridning, vilket möjliggjorde en bedömning av utvecklingens riktning.[241] Om man bortser från denna bok som ett undantag, erkändes

240. En jämförelsepunkt är Hormias forskning om en parts frånvaro i tvistemål (1988). Även om denna bok också lyfter fram ”rättspolitiska bakgrunder” och ”processteoretiska utgångspunkter” präglas boken av en stark rättsdogmatik. En av bokens egenheter är att forskningsresultaten och kritiska granskningen finns med i den tyska sammanfattningen. Se Hormia 1988, s. 142 och 333.

241. Liukkonen 2012, s. 427. Å andra sidan kan man säga att hela det empiriska materialets potential inte utnyttjades eftersom uppmärksamheten fokuserades på detaljer (”skogen drunknar för träden”-syndromet). Detta är dock vanligt i doktorsavhandlingar som utnyttjar empiriskt material. Metoderna för att samla in empiriskt material behärskas naturligtvis. Å andra sidan kan detta exempel visa hur svårt det är att koppla empirisk kunskap till ren rättsdogmatik i allmänhet.

användningen av empirisk kunskap som ett ideal även under rättsdogmatikens period, särskilt när rättsliga institutioner och rättskipningens förfaranden studerades.

Detta framgår bl.a. av titeln och programmet för forskningsseminariet ”Empiirinen tutkimus oikeustieteessä” (Empirisk forskning inom rättsvetenskapen) som hölls år 2004. Inte i något av talen ifrågasattes betydelsen av empiriska observationer: bristen på och fragmenteringen av empirisk information var en stor anledning till bekymmer.[242] I stället diskuterades vad som är empiriskt material inom rättsvetenskapliga forskningen och vad som är rättskällor. Om man söker luckor i diskussionen om empiriska forskningen, är det att man glömde bort intervju- och enkätundersökningarna. Sådant material är av yttersta vikt, särskilt i samband med forskning om tillgång till rättigheter eller för att bedöma de positiva erfarenheter av rättvisa som parterna i rättegången åtnjuter. Dessa erfarenheter lämnar inga spår i det skriftliga material som producerades under rättegångarna.

Vid insamling av eget empiriskt material är akademisk forskning (det vill säga forskning som utförs i en universitetslärares tjänst) i en sämre position än forskning som genomförs inom separat finansierade forskningsprojekt.[243] I akademisk forskning som bedrivs vid universitetet har forskarna inte mycket möjlighet att samla in specificerat material: det finns inga forskningsassistenter eller ekonomiska resurser tillgängliga för detta. Forskaren måste alltså antingen använda material som samlats in för andra ändamål eller göra avkall på materialets representativitet.[244]

242. Se Lindfors 2004, s. 1 och 91. Denna publikation innehåller inledande kommentarerna och avslutande kommentarer av organisatörerna. En av inledningarna var provokativ: ”Behöver en doktorsavhandling i processrätt använda empiri?” (översättning här)

243. Med akademisk forskning avses här forskning som bedrivs vid sidan om undervisningen (och i allt högre grad administrativa uppgifter. Under guldåldern kunde den ”traditionella” professorn självständigt fokusera på sin egen forskning och handledning av ett fåtal studeranden. Se t.ex. Kallioinen 1998, s. 136. Denna guldålder fortsatte inom rättsvetenskapen fram till början av 1960-talet. De allmänna presentationer (utkom i flera band) som senare skrevs i undervisningsuppgifter – till exempel Lappalainens böcker ”Siviiliprosessioikeus” (CiviIprocessrätten) I och II (1995 och 2001) – är en betydande prestation.

244. Problemet med representativitet (eller i slutändan tillförlitlighet) uppstår också när empiriskt material som samlats in från andra länder används. Även om man tar hänsyn till skillnaderna mellan rättssystem och samhällssystem lämpar sig materialet på sin höjd för vägledande slutsatser eller som grund för ifrågasättande. Se t.ex. Koulu 2023, s. 57. Många inhemska material är också otillgängliga. Inget material tillhandahålls alls (ett exempel på

Båda medför osäkerhet i tolkningen av materialet och de slutsatser som dras av det. Forskningsprojekt finansieras däremot vanligtvis separat och forskarna i projektet har inte den vanliga undervisningsbördan. På så sätt kan tid och kostnader offras för att samla in material som uppfyller behoven för den aktuella forskningen. Å andra sidan är det sant att en liten rättskultur inte producerar representativt material om många teman: fallen är för få eller saknas helt.

En gång i tiden sades det att empiriskt material, särskilt inom processrättslig forskning, ersattes eller kunde ersättas av forskarnas arbetslivserfarenhet och så kallad deltagande observation. Det låg en viss sanning i detta argument på den tiden: många forskare hade en bakgrund inom domstolen eller åtminstone arbetslivserfarenhet.[245] Samtidigt måste det dock erkännas att den ”empiriska” kunskap som arbetslivserfarenhet eller observationer gav var fragmentarisk och ofta föråldrad. Hur det än förhåller sig med den saken, så börjar denna typ av ersatt empiri bli rättshistoria. Yrkesforskare har inte längre sådan erfarenhet. Sådana arbetsuppdrag är tillfälliga och lokala, oftast begränsade till domstolspraktik. Det är också mycket sällsynt med möjligheter till deltagande observation, det vill säga att följa med verksamheten. Det är också uppenbart att inte ens god arbetslivserfarenhet (eller observation) alltid ger den typ av information som behövs för utvärdering av funktionaliteten eller ”utvecklingsforskning”. Den kunskap som eventuellt samlas in beskriver högst det systemperspektiv som modern forskning i allmänhet försöker frigöra sig från.

Detta innebär att arbetslivserfarenhet (och deltagande observation) inte ersätter så kallade användarupplevelser. I den nya undersökningen uppskattas särskilt information om huruvida det till exempel uppstår positiva erfarenheter av rättvisa för parterna i rättegången. Om riktiga forskningsdata saknas, är påståenden om exempelvis rättsprocessens legitimerande effekt grundlösa eller, för att uttrycka det mildare, baserade på tro. Tillfälliga observationer från ”praktiken” är till och med farliga: de kan lätt användas för att bekräfta en redan bildad uppfattning.

detta är skiljeförfarande) eller ”omöjliga” villkor ställs för ett forskningstillstånd (ett exempel är granskningen av systemet med offentliga ombud).

245. Inom forskning om förvaltningslagskipning har många forskare en stark arbetserfarenhet, vilket också ger en prägel åt forskningen. Se t.ex. Nieminen-Finne 2023, s. 28.

En forskare som ”hänvisar” till praktiken bör alltid bes att förklara vad praktiken är, från vilken tidpunkt ”urvalet” är, hur omfattande det är och så vidare. Att motivera tolkningar med ”praxis” har ansetts vara den processrättsliga forskningens arvsynd.

10. Utvärdering av funktionalitet, kritiskhet

Att inkludera bedömningar om funktionaliteten i forskningsuppgiften tvingar, som man kan förvänta sig, forskaren att göra val som han eller hon kan tycka är besvärliga. När forskningsinriktningen började ta form var det långt ifrån klart vilken typ av funktionalitet den som utförde forskningen ens försökte utvärdera. Funktionalitet är ett oklart begrepp; vi har inte ens uttryck för att beskriva dess olika komponenter. Man kan till exempel fråga sig vad funktionalitet (eller dess motsats, oändamålsenlighet) är när det gäller innehåll. I dagligt tal betyder funktionalitet att något ”fyller sin uppgift väl». Utvärderingen av funktionaliteten är ett ställningstagande till detta. Den naturliga följdfrågan är ur vems synvinkel funktionaliteten kommer att bedömas. Det finns ett samband mellan svaren. Om effektiviteten bedöms ur den rättssökandes synvinkel yttrar den sig som svårigheter att få tillgång till rättigheter, med andra ord extra kostnader, förseningar och en minskad sannolikhet för att nå ett materiellt korrekt resultat genom rättegången.

Således är forskning om verksamhet och forskning om funktionalitet inte perfekta synonymer. Verksamhetsforskning ger i princip bara en beskrivning av hur någon eller något de facto fungerar, till exempel hur ett enskilt ärende förlöper från det att det blir anhängigt tills ett avgörande ges. I funktionalitetsforskning fortsätter beskrivningen med en bedömning om ärendets förlopp har organiserats på ett ändamålsenligt, effektivt och på bästa möjliga sätt och så vidare. Men precis som språket är gränsen inte fast. Forskning kallas ofta verksamhetsforskning, även om den tar ställning till arrangemangets eller institutionens ändamålsenlighet, ibland på ett ganska kritiskt sätt.

För domaren innebär dålig funktionalitet mer arbete, ökade processrättsliga tolkningsproblem samt missnöje: den så kallade samarbetsprincipen fungerar inte. I domstolsväsendet, å andra sidan, leder svag

funktionalitet till ineffektivitet, ökade ärendemassor och ökad mental belastningen av personalen. Ineffektivitet kräver ofta tilläggsfinansiering, vilket för med sig problemet till statsekonomin.[246] En sociolog eller statsvetare ser som problem den minskande tilliten till domstolarna samt urholkningen av rättsordningens legitimitet. I en ”oduglig” rättegång uppstår det helt enkelt ingen sådan positiv upplevelse av rättvisa som den moderna diskussionen skulle förvänta sig av en rättegång.

Forskaren som forskar om tillgången till rättigheter ser inte valet som svårt. Måttstocken för funktionaliteten är perspektivet hos den medborgare som söker rättvisa, dvs. parterna i förfarandet. Forskaren medger dock att domstolarnas egna iakttagelser av bristande funktion (dvs. så kallade missförhållanden) vanligtvis leder till reformer. Störningar i funktionaliteten som inte återspeglas i domstolarna leder vanligtvis inte till snabba eller åtminstone effektiva åtgärder. Samtidigt anger linjedragningen om tillgång till rättigheter när en «processuell» institution eller ett «processuellt” arrangemang inte fungerar. Detta är fallet när den medborgare som söker rättvisa inte på ett idealiskt eller ens godtagbart sätt kommer till sina rättigheter, dvs. institutionen eller arrangemanget medför extra kostnader, förseningar eller gör det mindre sannolikt att materiellt rätt resultat uppnås än det andra alternativa sättet. Systemet fungerar särskilt dåligt när den får den rättssökande att undvika att gå till domstol. Exempel på detta är rättegångströskeln, som är oproportionerlig i förhållande till intresset eller för hög med avseende på medborgarens ekonomiska bärkraft. Alla västerländska rättsväsenden verkar lida av samma missförhållande. Samtidigt är det förmodligen grundorsaken till påståendena om en ”kris inom rättskipningen”.

Det står redan från början klart att rättsdogmatisk forskning inte ger möjlighet att bedöma hur bestämmelserna fungerar och än mindre de processuella systemen.[247] Mer omfattande utvärderingar av verksam-

246. Domstolsväsendets totala kostnader är, när de anpassas till hela statens ekonomi, så små att ytterligare kostnader knappt påverkar. Se Koulu 2020, s. 286. Eftersom finansieringen av domstolsväsendet inte heller ökar, är bristen på finansiering verkligen ett betydande problem inom systemet. Ineffektiva rättskipningslinjer och domstolar bör inte belönas med ytterligare finansiering.

247. Tanken att rättsvetenskapen tar hänsyn till lagarnas ”ändamålsenlighet” är ingalunda självklar. Den började få fotfäste först i slutet av 1800-talet under Hegels inflytande. Se Autio 1981, s. 134.

heten saknas nästan helt inom forskningen som föregick den forskningsinriktning som kallas modern konflikthantering, även om den är något fragmentarisk. Det är sant att inte all forskning från 2000-talet kan betraktas som särskilt värderande. Det måste dock erkännas att det även inom den rättsdogmatiska forskningen finns tecken på en underliggande utvärdering av funktionalitet. Många forskare har en stor praktisk erfarenhet, så de har kunnat sätta fingret på svagheterna i regelverket. Dålig funktionalitet eller, ur en annan synvinkel, bestämmelsens opraktiska karaktär har traditionellt varit reala argument som har använts för att eliminera ogynnsamma tolkningar. Observationerna uttrycktes dock vanligtvis inte som kritik, utan de framfördes indirekt: vid tolkningen av processuella bestämmelser måste hänsyn tas till ”processekonomiska överväganden” och bestämmelserna måste tolkas ”flexibelt”.[248] I det första kravet ser inte ens den moderna forskaren något fel: i själva verket är kostnadsmedvetandet allmänt närvarande i den internationella litteraturen. När det gäller det andra kravet, flexibel tolkning, har åsikterna förändrats: förutsägbarhet krävs framför allt vid tillämpningen av processrätten. Tolkningen får inte vara fallspecifik eller situationsbunden. En flexibel tolkning kan lätt leda till en ”process om processen”, det vill säga en tvist om hur processrätten ska tillämpas på enskilda förfaranden.[249]

Om bedömningarna om funktionaliteten var småskaliga och ovanliga i den ”gamla” processrättsliga forskningen, smyger de sig tyst in även i den ”nya” forskningen från 2000-talet. Bedömningar om funktionaliteten blev vanligare och de blev en del av forskningens huvudfåra först när forskningen om rättslig konflikthantering tog fart i slutet av millenniets första decennium. Den begynnande funktionalitetsforskningen stötte snabbt på ett hinder: bedömningar om funktionalitet kräver systematiskt empiriskt material.[250] Detta material existerade inte; i själva verket

248. Således Tirkkonen 1961, s. 21.

249. Teorin om rättslig konflikthantering kallar sådana tvister för ”tvister i tvisten” och förhåller sig avvisande till dem. Tidig forskning inom processrätt såg dem dock inte som något klandervärt, och många forskare välkomnade dem med glädje eftersom de gav drivkraft till forskningen inom processrätten

250. Samtidigt stärks det naturliga sambandet mellan rättsvetenskaplig forskning och sociologi. En rättssociologisk forskningsansats är ”kritisk analys av rätten”. Det handlar inte nödvändigtvis om att avslöja missförhållanden, utan det kan också handla om att ”undersöka diskursen kring hur rätten konstrueras”. Se Ylhäinen 2004, s. 48. (översättning här)

visste man då mycket lite om den dagliga karaktären av rättstvister – eller, mer allmänt, om att överhuvudtaget söka rättvisa.

I den nya ”kritiska” forskningen har visserligen den skarpaste kritiken riktats mot den traditionella processrättens gränsområden. Kritik har riktats mot lagstadgade nämnder, förvaltningslagskipningen som helhet och skiljeförfaranden. Processrättens kärnområde – rättegångsinstitutionen och domstolsväsendet – har kritiserats främst på systemnivå: helheten är alltför fragmenterad, delvis också inrutad i delsystem. Den föreställning som ibland uttrycks om att ny forskning är alltför sträng är alltså en illusion: domstolarna har fått beröm för sin öppenhet när det gäller att bland annat införa medling och påskynda digitaliseringen. Advokater och offentliga rättsbiträden är yrkeskunniga, och den professionella advokatverksamheten är strikt reglerad och övervakad. Ingen kan heller förneka att processlagstiftningen är av hög kvalitet, både systematiskt och tekniskt sett. Vad som är annorlunda är att den nya forskningen ifrågasätter många av de grundläggande principerna i lagen: några av dem, såsom advokaternas de facto-monopol, den alltför långtgående principen om omedelbarhet eller den orimliga regeln om att förlorare betalar, anser den nya forskningen som ogenomtänkta eller rent av felaktiga.

Forskning som följde den gamla forskningstradition fann inte mycket att kritisera när det gäller 1990-talets lagstiftningsrevolutioner. De ökade kostnaderna för rättegångarna noterades och fick ökad uppmärksamhet över tid. Det rådde enighet om en betydande höjning av rättegångströskeln. Orsaken ansågs vara de ökade arvoden för advokater. Arvodenas nivå hade höjts ytterligare på grund av den mervärdesskatt som tillkommit för advokattjänster. Lösningen på problemet med tröskeln för att väcka talan söktes i bestämmelserna om rättegångskostnader i 21 kap. i rättegångsbalken. Man antog att förtydligandet av bestämmelserna skulle hjälpa. Domstolarna var också skyldiga att göra en strängare kontroll av kostnadernas skälighet och nödvändighet. Ett annat föremål för kritik var preklusionsreglerna. Paradoxalt nog ansågs inte själva regleringen vara det största problemet, även om den var sträng internationellt sett. Preklusion var automatiskt, med endast sällsynta undantag. På så sätt

ville parterna undvika risken för preklusion och tog med allt som var möjligt i rättegångsmaterialet. Detta ledde i sin tur till att både ärendet och rättegångsprocessen svällde. Svällandet, å andra sidan, medförde extra kostnader och höjde tröskeln för rättegångar. Det ursprungliga målet var naturligtvis att begränsa rättegången till de verkliga tvistefrågorna.[251]

Ett tydligt exempel på bristen på kritik är 2016 års reform, som riktade in sig på domstolsavgifter. Domstolarna tar ut sådana avgifter för sina tjänster, dvs. rättsliga tjänster. Nivån i de nordiska länderna har traditionellt varit låg för att de inte ska bli hinder för tillgången till rättigheter. I samband med reformen höjdes avgifterna och deras tillämpningsområde utvidgades. Syftet var att få bort ”överflödiga” fall från domstolarna. Reformen genomfördes utan några avvikande röster, även om det var uppenbart att den också skulle skära bort ”riktiga” ärenden enligt alla måttstockar.[252] Detta är vad som hände, vilket medierna märkte flera år senare.[253] I andra länder har liknande reformer lett till hård kritik. Tystnaden i Finland är ett tecken på den ovan nämnda rättspolitikens systemorienterade karaktär: endast företrädare för domstolsväsendet och justitieförvaltningen får yttra sig. Visserligen kan man kanske inte förvänta sig en sådan kritik av rättsdogmatiken. För övrigt har rättegångsavgifter – till skillnad från rättegångskostnader – inte varit ett favoritämne

251. ”Preklusionsfenomenet” skulle kunna användas som ett exempel på den logik som är känd under namnet komplexitetsteorin. Se kapitel 3 ovan. När de till synes tekniska preklusionsbestämmelserna skrevs togs ingen hänsyn till deras sannolika inverkan först på parternas beteende (eller rättare sagt på deras advokaters beteende) och därefter på kostnadsnivån för förfarandet, vilket i sin tur återspeglades i tröskeln att väcka talan och tillgång till rättigheter. Bestämmelser om preklusion är också en faktor till att den nya rättegången blev så juristcentrerad. En lekman som driver sin egen sak i domstolen kommer inte att lyckas i en rättegång som bygger på en sträng preklusion. (Visserligen har det funnits tvivel om en lekmans framgång även i en preklusionsfri rättegång. Enligt nuvarande uppfattning är lekmannen som driver sin egen sak svag även inom förvaltningsrätten, där preklusion inte är känd. Påståenden om hur lekmän klarar sig kommer dock oftast från domstolens representanter, även om frågan borde ställas till en lekman som drivit sin egen sak i rättegången.

252. Koulu 2018, s. 24.

253. Se Helsingin Sanomat 5.8.2023: ”Lähestymiskiellon hakemusmäärät romahtivat edellisessä uudistuksessa” (Antalet ansökningar om besöksförbud minskade kraftigt under den förra reformen). Underrubriken belyser orsaken till kollapsen: ”Hakemusten määrä vähentynyt maksu-uudistuksen jälkeen” (Antalet ansökningar minskade efter avgiftsreformen).

inom processrättsliga forskningen, eftersom de har varit så små med tanke på det enskilda ärendet.

Forskning om konflikthantering riktar sin kritik på ett annat sätt. Det grundläggande problemet var att rättsväsendet fragmenterades i olika linjer. Mindre problem är bland annat den oklara fördelningen av befogenheter mellan allmänna domstolar och förvaltningsdomstolar, flykten av mål från de allmänna domstolarna, underutvecklad finansiering av domstolsförfaranden och ett system med ombudsmännen, som till största delen slösar bort på sin potential. Av detta följer också att problemet med den ekonomiska tröskeln att gå till domstolen inte kan lösas genom reformer av kapitel 21 i rättegångsbalken, hur bra de än genomförs. Kapitlet fördelar endast kostnaderna mellan parterna, dvs. den tillför inga pengar för att täcka kostnaderna för förfarandet. I många avseenden ger både gammal och ny forskning beröm: processlagstiftningen är väl förberedd, advokatverksamheten är professionell och övervakad, medling används i stor utsträckning, digitaliseringen av rättsväsendet går framåt även i domstolarna och det finns inte likadana hinder för kollektivt rättsskydd som i många andra länder. En person som avstår från rättegången på grund av risken tröstas dock inte av vetskapen om att allt i princip är bra.

Det måste erkännas att forskningsinriktningarna har olika potential för kritiskhet. De fokuserar sin kritik på olika frågor, och den kritik som framförs varierar i intensitet. Kritiken som den rättsdogmatiska forskningen framför är småskalig och försiktig, oftast knuten till enskilda lagbestämmelser. Det är därför inte rättvist att förvänta sig hård systemkritik (i betydelsen negativ bedömning) eller ens en ordentlig systemanalys från sådan forskning. Även de flesta av de en gång radikala krav som ställdes av access to justice-rörelsen var egentligen inte radikala. Ingen processrättsforskare har till exempel invänt mot undanröjandet av hinder för rättegångar (första vågens anspråk), tillgången till rättigheter även inom små och fragmenterade mål (andra vågens anspråk) eller att effektivera rättegången (tredje vågens anspråk).

Det som var revolutionerande var framför allt kravet på tillgång till alternativ rättslig prövning. Yrkandet ifrågasätter rättegångens företrä-

de som en väg till rättvisa. Det måste erkännas att kraven från den andra vågen senare resulterade i den forskning som kom att kallas kollektivt rättsskydd. Vid första anblicken skrämmer det inte ens den mest gammalmodiga processrättsforskaren: gemensam talan och grupptalan (som är dess tillämpningar) har alltid funnits. I själva verket går dock forskningsinriktningen mycket längre: den avvisar det välkända etoset om individuellt rättsskydd, det vill säga tanken att rättigheter söks ensam och på egen hand. Kollektivt rättsskydd är, med andra ord, precis som namnet antyder, ”kollektivt” rättssökande.[254] Det positiva mottagandet av det kollektiva rättsskyddet i de nordiska länderna är på så sätt en liten överraskning.

Det är värt att notera att funktionalitetsforskning inte är samma sak som kritisk rättsvetenskap: all funktionalitetsforskning siktar inte till exempel på liknande mål som critical legal studies har, såsom resultat inom alternativ rättsdogmatik. Det måste dock erkännas att en kritisk granskning av system sannolikt kommer att leda till att critical legal studies-element integreras i forskningen.[255] Det är sant att en biprodukt av funktionalitetsforskningen vanligtvis är tolkningsalternativ som förbättrar funktionaliteten. Detta är inget nytt: på samma sätt letar forskningen om tillgång till rättslig prövning efter tolkningar som gynnar tillgången till rättigheter, medlingsforskningen letar efter tolkningar som ökar sannolikheten för försoning och så vidare. Det är också tydligt att resultaten av funktionalitetsforskningen ger grunden för rättspolitiska ställningstaganden, riktlinjer för ny lagstiftning och krav på en översyn av tillämpningspraxis.

Forskning om forskning och forskningens kritiskhet har för övrigt också ett eget samband. Det sägs att ett av syftena med sådan forskning är att ge möjlighet till ”kritisk forskning som strävar efter något nytt» när man frigör sig från gamla bundenheter.[256] Bristen på sådan forskning i Finland förklarar varför den finska rättsvetenskapen är tämligen tandlös. Detta är en bra ursäkt om vi vill hålla fast vid de rådande åsikterna. Den processrättsliga forskningen, i sin brist på kritik, följer bara

254. Se t.ex. Koulu m.fl. 2018, s. 104.
255. Husa 1995, s. 280.
256. Således Husa 1995 s. 4

huvudfåran av rättsvetenskapen – om denna observation är tröstande för processrättsforskare.

En separat fråga är i vilken ton missnöjet med den nuvarande situationen uttrycks. I detta avseende finns det också en betydande variation i den kritiska konflikthanteringsforskningen. En del forskare pekar mycket tydligt på bristerna och kräver konkreta korrigeringar.[257] Många, å andra sidan, nöjer sig med att konstatera bristen, men lämnar åtgärden till senare forskning eller lagstiftaren. Kanske är det någon som bara antyder att systemet inte verkar fungera som det borde utan att ta ställning till vad som är fel med det. Den gamla skiljelinjen, unga arga forskare/gamla professorer som stöder status quo, verkar inte alls gälla i detta sammanhang. De mest kritiska har varit de äldre forskarna som redan har etablerat sina positioner. Det finns förmodligen en strukturell orsak till detta: att röra sig bort från rättens ”ytliga” nivå kräver vetenskaplig erfarenhet som inte förvärvas snabbt. En orsak kan vara friheten att yttra vad man vill, som också uppnås först i slutskedet av forskarkarriären. Kritiska åsikter inom den vetenskapliga världen är inte särskilt framgångsrika. Kritik av den rättsliga status quo för också med sig en kritik av den tidigare forskning som lett fram till detta status quo.

Det mest effektiva tillvägagångssättet är förmodligen konstruktiv kritik som syftar till att förändra attityder. Mycket kan åstadkommas inom processrätten genom att få jurister – här även forskare och rättspolitiska ledare – att se på rättegången genom den sökandes, det vill säga partens, ögon. Det är då många av de politiska åtgärder och mekanismer som verkar mycket förnuftiga ur systemets synvinkel, det vill säga ur domstolarnas synvinkel, börjar vackla. Allt gammalt är inte dåligt och allt nytt är inte bra. Rivande kritik tvingar sina åhörare endast till igelkottsförsvar och till totalt motstånd mot reformer.

257. Jag är rädd att min egen forskning faller inom denna kategori enligt många läsare. Tonen är inte det enda problemet för författaren. Läsaren måste också ha en rimlig chans att förstå. Skrivguider varnar för att läsaren är ensam. Han eller hon kan inte be författaren om en förklaring eller ytterligare motivering. Läsaren har inte heller tillgång till samma referensram som författaren. (En referensram betyder naturligtvis inte bara en vetenskaplig referensram.) Författaren måste därför förmedla denna ram till läsaren. Se Elbow 1988, s. 177. Att förmedla referensramen för konflikthantering till den ”rättsdogmatiska” läsaren kräver dock spaltutrymme. Konflikthantering är inte bara ett vetenskapligt ramverk, utan också ett sätt att tänka.

11. Framtidsinriktning: lagstiftning och rättspolitik

Forskningen kan också klassificeras enligt om den är inriktad till nuet eller siktar på framtiden.[258] I det senare fallet får eller tar forskningen en ”utvecklande” roll, medan den i det första nöjer sig med att vara «klargörande». Det är naturligtvis värt att komma ihåg att gränsen är suddig: även en utvecklingsinriktad forskningsmetod måste ha en kontaktyta med nutiden. Om ytan saknas förblir «utveckling» en intellektuell lek eller orealistiska fantasier. Klargörande forskning kan naturligtvis avslöja så uppenbara brister att blotta kunskapen om dem sätter i gång rättsutvecklingen, trots att böckerna inte hade någon agenda att presentera, vare sig för lagstiftaren eller för efterföljande forskning. Detta händer dock sällan.

När vi talar om rättsvetenskapen är kontaktytan med nutiden den rättsdogmatiska analysen och empiriska kunskapen om hur det nuvarande systemet de facto fungerar. Utvecklande forskning kräver alltså bedömningar av funktionaliteten som grund, även om inte all funktionalitetsforskning är «utvecklande» i ordets egentliga bemärkelse. Begreppsmässigt omfattar bedömningarna om funktionalitet ännu inte utvecklings- eller ändringskrav. En forskare som studerar funktionalitet anser till exempel att det nuvarande läget är så bra att det inte är värt att förändra åt ett håll eller annat. En forskare kan också nöja sig med att konstatera det nuvarande beklagliga tillståndet utan att föreslå några korrigeringar. Det första alternativet händer sällan inom den traditionella processrättsliga forskningen: man tänker att det processrättsliga systemet har nått det berömda ”slutet på sin historia”, det vill säga sitt idealtillstånd, i och med den moderna rättegången. I stället kan forskaren ibland göra sig skyldig till det senare. En forskare som försummar att ge utvecklingsförslag kommer dock att förebrås för att ha lämnat sin forskning på hälft: han eller hon borde åtminstone kunna visa var man

258. Om framtidsinriktning som ett rättsligt fenomen, se t.ex. Sanna Koulu 2014, s. 183.

kan söka förbättringar till bristerna. Det är naturligtvis uppenbart att en forskare kanske inte kan lägga fram ett fullständigt reformprogram på egen hand.

Framtidsinriktad rättsvetenskap kan ses som en tillämpning av framtidsforskningen, det vill säga futurologin. Framtidsforskning dominerade diskussionen under 1970-talet, men förlorade sedan sitt nyhetsvärde. Som vetenskapsområde försvann den naturligtvis inte.[259] Futurologisk forskning har bedrivits sedan dess, och sådan forskning är kanske viktigare idag än tidigare, tack vare den snabba tekniska och samhälleliga utvecklingen. Framtidsforskningen är i princip inte målinriktad, utan kartlägger endast möjliga, sannolika eller önskvärda framtider. Forskningsmetoderna inkluderar slutsatser från tidsserier, analyserade scenarier och utvecklade simuleringar. Framtidsforskningens ursprung syns i dess koppling till lagberedningen: syftet med framtidsforskningen inom lagberedningen är att stödja det ”framtidsinriktade beslutsfattandet” inom rättspolitiken.[260] Även om framtidsforskning i princip är neutral, är det allmänt erkänt att det också är ett sätt att driva en intressebaserad eller personlig agenda. Framtidsinformation påverkar vilken framtid av de många alternativen som kommer att förverkligas. Möjligheten till rättspolitisk opinionsbildning är särskilt tydlig när det gäller framtidsforskning eller framtidsinriktning inom juridikens ansvarsområde. Båda handlar också om att skapa framtiden.

Framtidsinriktad forskning eller utvecklande forskning har naturligtvis en stark koppling till rättspolitiken. Forskningens betydelse för rättspolitiken har fått den uppmärksamhet den förtjänar. Å ena sidan ger forskningen stöd för rättspolitiskt beslutsfattande och å andra sidan fungerar den som en ”vakthund för lagstiftaren”, som det träffande uttrycks. I sin första uppgift producerar den konkret information som belyser ”den verkliga världen och verkligheten”.[261] I sin andra uppgift

259. Futurologin har naturligtvis ett mycket äldre ursprung, även om den prosaiskt kallades spådom. Zacharias Topelius, som blev känd som författare under 1800-talets andra hälft, utmärkte sig också i futurologin. Ibland var hans bedömningar av framtiden riktiga, ibland helt fel. Se Meinander 2020, s. 26.

260. Ennakointi ja tulevat sukupolvet (Framsyn och framtida generationer) 2022, s. 11 och 24.

261. Litmala 2005, s. 47. Han begränsar dock stödrollen för snävt. Forskningen kan också förväntas ge förslag på när reformer behövs, vilka lagstiftningsalternativ eller andra alter-

möjliggör den en kritisk bedömning av enskilda rättsliga reformer och rättssystemet som helhet. Som nämnts ovan måste en tredje uppgift läggas till forskningens rättspolitiska uppgifter: ”utvecklande forskning” ger riktlinjer för hur framtida lagstiftning, annan juridisk styrning eller tillämpningspraxis bör se ut.

Även i detta avseende görs en skarp distinktion mellan ny (dvs. 2000-tals) och gammal (1990-tals) processrättslig forskning. När det gäller forskningens uppgift måste det erkännas att den traditionella forskningen inte har uppfyllt sin uppgift.[262] På sätt och vis har lagstiftaren lämnats åt sitt öde. Det förvånar inte någon. Eftersom den gamla forskningen begränsade sig till rättsdogmatisk granskning och rent av undvek bedömningar om funktionalitet, skulle det vara orealistiskt att förvänta sig förslag från den om hur saker och ting borde vara. Å andra sidan kunde den nya trenden, som här kallas forskning om konflikthantering, inte undgå att göra det. Blickarna vändes mot framtiden, även i skiljeförfaranden, som hade överlevt i mer än tvåhundra år utan några betydande reformer.[263] Även om tiden är kort inom evolutionsbiologin, är det en prestation i juridiska institutioner. Få institutioner lyckas vid första försöket utvecklas till något som fungerar så bra. Kritikern finner en annan förklaring: institutionens naturliga utveckling stannade av och den stelnade vid den nivå som en gång hade uppnåtts.[264]

Debatten om ”lagstiftningsrevolutioner” väcker frågan om vad som är bättre: bör processlagstiftningen ”utvecklas” genom domstolarnas arbetsmetoder och praxis eller genom lagstiftningsreformer som påtving-

nativ som finns, hur målen kan uppnås genom lagstiftning och så vidare. Rättsdogmatisk forskning behövs också. Det är meningslöst att genomföra reformer om vi inte vet hur situationen ser ut i dag.

262. ”Rättsvetarnas förhållningssätt kännetecknas mycket starkt av att man håller fast vid ett enda kunskapsintresse, rättsdogmatiken, när rättsvetenskaplig forskning borde tjäna ett brett spektrum av andra kunskapsintressen (översättning här).” Kalle Määttä 2010, s. 51. (översättning här)

263. Se t.ex. Turunen 2009, s. 69. Det är sant att utvecklingsförslagen inte ledde till någon ny lagstiftning. Förnyelsens särdrag syns i stället i attityderna och reglerna för medlingsinstituten.

264. En medlingsforskare kan invända mot detta: skiljeförfarandet har förlorat den försonliga inriktning som fortfarande kännetecknade det på 1930-talet. Som en självklarhet kunde skiljemän kallas ”sovinto-oikeudeksi” (förlikningdomstol)” och enskilda skiljemän ”sovintotuomariksi” (fölikningsdomare). Så här skrev Tauno Tirkkonen i 1937 års stora encyklopedi (band XII).

as uppifrån. I det förstnämnda fallet kommer god praxis så småningom att införlivas i lagstiftningen, medan det i det senare fallet blir domstolarnas ansvar att genomföra reformen i praktiken. Det finns ingen idealisk lösning: arbetsmetoder kan stelna eller utvecklas i fel riktning. En lagstiftningsmässig revolution kan å andra sidan leda till plötsliga förändringar och oavsiktliga bieffekter. Svaret kan ligga i samspelet mellan forskning, domstolspraxis och lagstiftning. I detta sammanhang är det svårt att undgå frestelsen att klassificera utvecklingsgången i Finland. Förvaltningsprocessrätten är till exempel resultatet av en domstolsbaserad, trög reform och ett exempel på en lagstiftningsmässig revolution är den ovannämnda ”processreformen”. Ingen av utvecklingsmodellerna förtjänar beröm. I det ena fallet var framstegen för långsamma och inrutade, i det andra var det drastiskt och bortsåg från rättegångens grundidé – tillgången till rättigheter. Det är sant att båda vägarna uppnådde något som är värt att bevara: den ena löser problemet med tillgång till rättslig prövning relativt väl (access to court), medan den andra är relativt framgångsrik när det gäller högkvalitativ tillgång till rättigheter (access to justice).

Om vi går tillbaka till forskningens val är resultaten inte så olika som det som sagts kan få det att låta. Skillnaderna ligger i nyanserna, eller snarare i graderna. I praktiskt taget alla doktorsavhandlingar och vetenskapliga monografier inom processrätten har det varit brukligt att ge förslag till framtida lagstiftning (de lege ferenda) eller tillämpningspraxis (de sententia ferenda). Förslagen är dock biprodukter av juridisk forskning, smala och småskaliga, ofta förblir de bara önskemål. De återspeglar tydligt den romerska rättens ”neminem oportet legibus esse sapientiorem”, ingen får vara klokare än den lagstiftande makten. Med bästa vilja i världen kan sådana biprodukter inte betraktas som någon rättspolitisk agenda. Det är visserligen svårt att skilja mellan rättspolitik och den stiftade lagen när det gäller just processrätten. I rättspolitiska förslag är det nödvändigt att på något sätt ta ställning till vilken typ av lagstiftning som behövs. Om en sådan åsikt inte uttrycks är det fråga om en (allmän) politisk agenda eller en populistisk paroll, såsom ”tröskeln för att väcka talan måste sänkas” eller ”medborgarna måste kunna utöva sina rättig-

heter". Gränsen är inte exakt. Kravet på att tröskeln för att väcka talan ska sänkas, genom att sänka kostnadsnivån för rättegångarna, är till exempel ett rättspolitiskt krav. Det innehåller dock ett medel, alltså idén om den efterlängtade regleringen. Förslag till unilaterala och sociala kostnadsregler är däremot redan hedervärda de lege ferenda-förslag, eftersom de nödvändiga processrättsliga bestämmelserna lätt kan skrivas.

Forskningen om konflikthantering har antagit en annan princip: den har betraktat utvecklingen av lagstiftningen som sin huvuduppgift. Lagstiftningen i sig syftade inte till nya och bättre strukturer och modeller. Tvärtom upprepades det tidigare. Således måste forskningen påvisa bristerna i den nuvarande lagen och beskriva vilka rättspolitiska lösningar som skulle kunna underlätta tillgången till rättigheter. Efter lite letande hittades det utomlands arrangemang och tillvägagångssätt som var värda att låna, eller åtminstone lämpliga för att provas. Det fanns också många användarupplevelser om dem, så att prova dem var inte det berömda "hoppet i mörkret". Som ett sådant hopp kunde många, i efterhand, betrakta rättsprocessreformerna från 1993 och 1997. Å andra sidan är det ingen som har ett ont ord om förenhetligandet av tingsrätterna. Dessutom möjliggjorde de otroliga tekniska framstegen, särskilt artificiella intelligensen och allmänna digitaliseringen, också verksamhetssätt som inte var kända tidigare. På 1980-talet kunde inte ens den mest radikala reformatorn, utanför science fiction, föreställa sig elektroniska rättegångar, elektroniskt uträttande av ärenden i domstolar eller beslutsfattande som baserar sig på algoritmer. Det måste erkännas att inte ens den nya forskningen lyckades med sin utvecklingsuppgift. Hittills har de föreslagna reformerna och utvecklade innovationerna inte genomförts.[265] Detta kommer kanske inte som en överraskning: rättssystemens förmåga att motsätta sig reformer – det vill säga deras institutionella resiliens – har överallt uppfattats som hög. Ovilja till förändring

265. Det kan hända att den artificiella intelligensens (AI) triumf också kommer att bli mer anspråkslös än väntat. Det har spekulerats i att AI kommer att hjälpa jurister när det gäller att hämta information och analysera komplexa händelseförlopp. Den stora majoriteten av vanliga juristers tid går åt till att "gå igenom högar av dokument och leta efter prejudikat, kryphål och små, kanske relevanta, bevis". (översättning här) Således Harari 2017, s. 323. (översättning här) För närvarande verkar det också som om de stora språkmodellerna kommer att kunna producera dugliga dokument för rättegångar under de kommande åren. På så sätt skulle personligt försvar och dömande förbli ett mänskligt monopol.

rättfärdigar inte att man försummar ”utvecklande forskning”. Forskaren bör tänka att ”Sibirien lär”. Vid någon tidpunkt kommer det berömda ”yttre trycket” att tvinga fram radikala reformer.

Hur är det med rollen som vakthund? Inte heller här har den gamla forskningen (dvs. före år 2000) utmärkt sig. Men det berodde inte på att det inte fanns något att säga. Ibland fanns det till och med mycket kritiskt att säga. Forskning tog hänsyn till lagstiftarens vilja, vilket inte är något som är utmärkande för processrättslig forskning. Detta genomsyrar all rättsdogmatisk forskning, men inom processrätten tycks den ha blivit mer utpräglad: om man uttrycker det enkelt, var den mentala inställningen att forskningens uppgift var att tolka och systematisera de regler som hade trätt i kraft – inte att ta ställning till deras funktion eller behov av förändringar. I början av 1990-talet förstärktes denna inställning av det brådskande behovet av att producera juridisk kunskap, vilket den omfattande reformen 1993 medförde. Omedvetet kanske forskare tänkte att utvärderingen och kritiken skulle lämnas till nästa generations forskare.

Om den traditionella processrättsliga forskningen skötte sin roll som stödjare och vakthund dåligt, försummade den helt utvecklingsuppgiften: det rättspolitiska beslutsfattandet fick egentligen inga råd från forskningen om hur processrätten borde utvecklas, för att inte tala om större reformer. Det är sant att forskningen inom processrätten inte var exceptionellt friktionsfri i detta avseende. Samma drag kan ses i samtidig forskning inom andra rättsområden. Att främja rättsutvecklingen ansågs inte vara forskningens uppgift: utvecklingen antogs ske av sig själv – och forskningens uppgift var endast att följa den.

Nya forskningen (dvs. 2000-talet) fyllde luckan.[266] Den riktade inte sin kritik så mycket mot enskilda lagstiftningsreformer: till exempel var 1993 års reform av hög kvalitet och införandet av medlingselement i rättsliga förfaranden var rent ut sagt förtjänstfullt. Å ena sidan riktades kritiken mot reformernas utgångspunkter och mål. Till exempel ansågs

266. Den processrättsliga forskningen kan inte ta åt sig hela äran här. Beteendevetenskapliga ”domstolsforskning” ger också användbara förslag till förändring av arbetssätt och rutiner i domstolarna. Se Haavisto 2002, s. 76. Utvecklingen av arbetssätten har inte alltid följt arbetseffektivitetsklubbarnas riktlinjer, det vill säga en del av arbetssätten har förlorat sitt ursprungliga syfte, medan andra är för arbetsintensiva i jämförelse med sin nytta.

det moderna rättegångskonceptet erbjuda högkvalitativt men alltför dyrt rättsskydd.[267] Tröskeln för att väcka talan hade glidit ur händerna på den genomsnittlige konsumentlöntagaren.[268] Det ansågs att helheten av rättsskyddet (eller mer modernt, tillgång till rättigheter) hade misslyckats, det vill säga att det var svårt för medborgarna att få tillgång till sina rättigheter, ofta till och med omöjligt. Forskningen listade även de metoder som skulle hjälpa framåt. Rättegången måste förenklas strukturellt, nya förfaranden för finansiering av tillgång till rättigheter måste införas, den fulla potentialen av kollektivt rättsskydd måste utnyttjas och de offentliga ombudens roll när det gäller individuell tillgång till rättigheter måste stärkas.

Till och med framtidsinriktad forskning hamnar ibland i skymundan vid plötsliga förändringar i rättspolitiken. Ett exempel är den så kallade förenklade rättegången, som i lagberedningen fått det passande namnet ”småmålsförfarande”. Nödvändigheten av en sådan rättegång har debatterats i två decennier. Forskare inom processrätt har ansett att det är nödvändigt, medan den officiell rättspolitiken har ansett det som onödigt. Ur systemets synpunkt är det därför onödigt med en förenklad process: domstolarna behöver inte en sådan.[269] Sådana behövs bara för att få tillgång till rättigheter i ett land där tröskeln för rättsprocesser är hög och finansieringen av rättsprocesser är outvecklad. Forskningen har fokuserat på att bryta ner motståndet mot förändring, det vill säga att betona behovet av reformer. Det har inte funnits tillräckliga resurser för att överväga hur en förenklad rättsprocess skulle se ut, vilka ärenden som skulle behandlas där, hur kostnaderna skulle fördelas och hur den förenklade rättsprocessen skulle integreras i rättssystemet.[270] När

267. Det finns förmodligen en enighet om detta. Se t.ex. Koulu 2012, s. 229.

268. Tröskeln är dock inte enbart ekonomisk, vilket inte alla jurister kommer ihåg. Den höga kostnadsnivån och den så kallade kostnadsrisken är dock de viktigaste komponenterna i tröskeln. Se Koulu 2020, s. 64.

269. ”Oikeuslaitoksen kehittämiskomitean mietintö” (Betänkandet från utskottet för utveckling av rättsväsendet) är därför ett utmärkt exempel på denna logik. Se KM 2003:3, s. 207. Markku Arponen beskriver kommitténs arbete i Processrättsbloggen i sin artikel ”Tuomarina kuudella vuosikymmenellä XV” (Som domare i sex decennier XV) (publicerad 17.2.2023). Kommittén har åstadkommit viktiga reformer: den har den meriten att den inrättade domstolsverket, ökade domstolsenheternas storlek och minskade domstolarnas uppgifter.

270. Det kan vara så att pessimismen också bidrog till detta. Motståndet var så starkt att man inte kunde föreställa sig att reformen skulle genomföras under den forskargenerationens livstid.

de rättspolitiska vindarna plötsligt vände fanns det inga forskningsdata – och lagberedningen började från noll, precis som vid alla tidigare reformer.[271]

Till sitt försvar kan den representativa organisationen för processrättsforskare (om det skulle finnas någon) hävda att andra rättsområden inte på ett hederligt sätt har klarat av den utvecklingsuppgift som tilldelats dem (i detta fall). Detta är sant: processrätten har inte varit sämre än andra rättsområden. Å andra sidan måste det sägas att det finns få rättsområden där utvecklingsansvaret har varit så synligt och aktuellt som inom processrätten. En sådan liknande rörelse av fiktiva kontinentplattor har inte observerats någon annanstans. Naturligtvis kan varken processrätten eller någon annan förlita sig på den banala förklaringen att andra har varit lika dåliga.

271. Se ”Pienriitamenettely: arviomuistio” (Småmålsförfarandet: värderande memorium) 2023, s. 67. Se även högsta domstolens utlåtande den 15.3.2023, s. 2.

Slutligen

Den genomförda undersökningen torde ge läsaren en färggrann bild av forskningen inom processrätten. Det beror inte nödvändigtvis på undersökningens subjektivitet (dess inverkan kan naturligtvis inte förnekas), utan på forskningsobjektet: processrätten och därmed forskningen inom processrätten genomgår en period av snabb utveckling. Den nya processrätten – den så kallade juridiska konflikthanteringen – tränger undan processrätt som är rättsdogmatiskt och ”respekterar” lagstiftaren. Å andra sidan skakas sekelgamla strukturer även i traditionell processrätt. Stora teman som rättssubjektivitet, saklegitimation, dömande paradigm och det individuella rättsskyddets etos har lösgjort sig från den processrättsliga Pangea-kontinenten där forskningens ”strömmar” tidigare hade samlat dem till en stund.

Början av 1990-talet, särskilt ”noll året”, det vill säga 1993, gav nytt liv och energi till forskningen och undervisningen i processrätt. De yttre förhållandena förändrades radikalt: domstolsväsendet moderniserades och ett modernt rättegångsformat som främjade omedelbarheten infördes. Processrätten fick nya jungfruliga forskningsämnen. När dessutom efterfrågan på juridisk tillämpningskunskap exploderade kände processrättsforskare att de verkligen behövdes. Den allmänna uppfattningen var att kapaciteten inte räckte till för att möta de förväntningar som ställdes på dem. Å ena sidan präglades tiden av ett slags forskningskonsensus: alla var överens om hur den nya lagstiftningen skulle studeras. Å andra sidan präglades tiden av ovetenskaplighet, vilket vi samtida inte riktigt lade märke till. Forskarna fokuserade på att producera allmänna presentationer, läroböcker och handböcker, ofta i samma publikation. Även om böckerna hade obestridliga vetenskapliga meriter, reflekterades deras tänkta användning – och den föreställda läsekretsen – oundvikligen i frågeställningen, presentationssättet och argumentationen.

Den hektiska efterfrågan på information började avta i början av 2000-talet, vilket väckte intresset för angreppssätt och forskningsme-

toder. På 1990-talet hade det inte funnits tid att intressera sig för dem. Början av millenniet kännetecknas av att gamla och nya forskningstraditioner samexisterar. Den gamla rättsdogmatiska traditionen behöll sin livskraft, men parallellt med den växte det fram forskningsinriktningar som sökte nya frågor, infallsvinklar och forskningsmetoder. De kallas ofta kollektivt för forskning om rättslig konflikthantering. Den fokuserar på helheten, bedömer funktionaliteten, söker fotfäste i det rättspolitiska beslutsfattandet och blickar på så sätt mot framtiden.[272] Samtidigt förstör den nya forskningstraditionen den forskningskonsensus som var typisk för den gamla traditionen. Många forskare kan fortfarande uppleva 2000-talet som en ”tid av osäkerhet”. Det finns inte längre någon konsensus om hur man ska göra bra processrättslig forskning. Någon kan vara glad över att bli befriad från traditionens tvångströja, medan någon annan kan uppleva det som ångestfyllt.

Omvälvningen av processrätten sker vid millennieskiftet. Den nya utvecklingen tycks passa ihop med den transformationsteori som presenterades redan 1995 i en analys av den offentligrättsliga forskningen.[273] Detta begrepp användes dock inte i forskningen. I teorin påverkar en exogen utmaning vetenskapens ”interna” tillstånd. Det innebär bland annat att yttre påtryckningar leder, eller åtminstone kan leda, till en ny typ av rättsvetenskap. I denna nya typ av rättsvetenskap spelar rättsdogmatiken inte längre en lika central roll som den en gång gjorde. Att kunna använda sig av teorin kräver dock att yttre tryck kan identifieras. Reformen från 1993 kan inte betraktas som sådan: den införde inte en ny typ av rättsvetenskap, utan gynnade snarare den gamla rättsvetenskapliga forskningstraditionen. Förklaringen ligger eventuellt i iakttagelsen att de reformerade domstolarna och de progressiva rättegångarna inte medförde den lättnad för tillgången till rättigheter som man hade föreställt sig. Tvärtom hindrades tillgången till rättigheter av stigande kostnader och ett rättegångsformat som krävde juridisk hjälp på hög nivå. Det måste erkännas att få, om ens någon, forskare inom process-

272. Någon kan i den juridiska konflikthanteringen se den omfattande rättsvetenskapen som Backman efterlyste 1976. Enligt honom är ”rättsvetenskapens uppgift att studera alla aspekter av samhällslivet” – i detta fall tillgången till rättigheter. Sålunda Backman 1976, s. 18. (översättning här)

273. Husa 1995, s. 21.

rätten vågade säga högt att reformerna hade misslyckats. Senast i början av 2000-talet började de flesta misstänka det. Grunden, eller den så kallade situationsmedvetenheten, bidrog till en kultur av medling och processrättsliga innovationer, såsom grupptalan. Det är en annan sak att övergången till en förlikningskultur åtminstone på kort sikt var en framgång. Grupptalan måste däremot klassas som ett förstklassigt rättspolitiskt fiasko.

Det råder knappast enighet bland den nuvarande forskargenerationen om i vilken utsträckning denna förnyelse var inre och i vilken utsträckning den var ett resultat av internationella influenser. Reformidéerna fick otvivelaktigt stöd i den internationella litteraturen, som talade om ”rättskipningens kris”. Krisen kändes både i Europa och i icke-europeiska länder. Utländsk forskning var naturligtvis värd att hänvisa till, eftersom den gav trovärdighet åt den nya inriktningen. Internationella influenser var inte avgörande: de kunde ha avfärdats som problem i andra länder, vars orsaker stod att finna i föråldrade processlagar och domstolar med begränsade resurser. Den internationella debattens inverkan på Finland är inte självklar, men effekterna går igenom en ganska omfattande filtrerings- och redigeringsprocess. Rättsvetenskapen, och kanske i synnerhet processrätten, är ganska eklektisk: den tar emot en impuls medan den avvisar en annan.[274] Ibland är det uppenbart att idéer inte lämpar sig för finländska förhållanden, ibland förkastas en idé helt enkelt för att den inte kan hitta en tillräckligt ihärdig och högljudd förespråkare.

Det är frestande att klassificera förändringarna inom processrättens forskning som ”vetenskapliga” Kondratjevs cykler och att avstå från att försöka förklara dem. Enligt honom är de långa cyklerna, det vill säga decennielånga konjunkturvändningar, de som sätter rytmen i ekonomisk historia.[275] Den exakta mekanismen för hur långa vågor bildas är okänd: de bara existerar. Om forskningskonjunkturer följer samma lagar som ekonomiska konjunkturer, är forskningsboomen– den vetenskapliga belle époque– inom processrätten på väg att ta slut. Kondratjevs vågor

274. Visserligen har den juridiska forskningens eklektiska karaktär (dvs. rättsområdenas mottaglighet) noterats tidigare. Se t.ex. Utriainen 2017, s. 547.
275. Se Hobsbawm 1999, s. 340. Denna boks underrubrik har alltså fått sitt namn från Kondratievs teori.

varar bara ungefär ett kvarts sekel. Vad som kommer efter den nuvarande vågen vet vi inte: Innebär framtiden en återgång till traditionell juridik eller något annat som vi inte kan föreställa oss?

Det är lätt att se denna utveckling som oundviklig. Rättsdogmatiken kan varken utveckla rättegången eller söka alternativ. Utveckla där sedan något nytt och banbrytande baserat på rättsdogmatisk kunskap? Om forskningen inom processrätt begränsar sig till enbart rättsdogmatik, förlorar den av sin rätt att existera.[276] Forskning kan fortfarande tillfredsställa praktiserande jurister ett tag. Vetenskapens ”rättfärdigande” ligger dock i dess förmåga att producera sådan kunskap som samhället behöver. Samhället behöver information om mer än bara hur rättssystemet ser ut just nu. Anhängare av rättsdogmatiken kommer naturligtvis att finna tröst i det faktum att arrangemangen som stödjer tillgången till rättigheter en gång kommer att ha reformerats så att det uppnått ett idealiskt tillstånd som motsvarar nutida uppfattningar. I detta fall kommer rättsdogmatiken att återgå till sin forna dominans tills nästa våg av snabb utveckling börjar. Det krävs faktiskt en hel del självkänsla att hävda att den samtida forskningen utgör ändstationen för den processrättsliga forskningens historia, det berömda ”slutet”.

Om vi fortsätter med metaforen är vågrörelsen så låst (nästan deterministisk) att den inte påverkas av varken enskilda forskares åsikter eller av forskningens kollektiva anda. På sin höjd kan de sakta ner eller påskynda reformen något. Om forskarsamhället här anses vara den dåvarande institutionen för straff- och processrätt eller läroämnet processrätt, var atmosfären inte särskilt positiv för reformer. Detsamma kan dock med rätta sägas om de flesta rättsområden, vilket naturligtvis inte utgör ett försvar. Det kan sägas att den allmänna inställningen inom den processrättsliga forskningen inte heller har uppmuntrat unga forskare att bryta sig loss från den princip om respekt för lagstiftaren som har lett till

276. Se Backman 1976, s. 26: rättsvetenskapen får varaktig karaktär först när den ger ett evolutionärt svar som motsvarar den sociala verkligheten på alla väsentliga ”rätts- och statsvetenskapliga frågor”. Om forskningen inte ”utvecklas” kan man fråga sig vem som utvecklar. I Finland har uppgiften att utveckla rättsväsendet skjutits upp (för att uttrycka det snällare, ”viktats”) till domstolarna i stället för till lagberedningsorganisationerna. Således, Syrjänen 2012, s. 373. Processrätten avviker från detta axiom: lagberedningen har tagit på sig rollen som utvecklare utan att förlita sig på vare sig forskning eller domstolar. Domstolarnas lobbyverksamhet har onekligen fått betydelse i detaljerna.

att forskningen på rättsområdet står förstelnad. Respekten för lagstiftaren har belastat den finländska rättsvetenskapen och särskilt starkt och länge forskningen inom processrätt. Många forskare har nog i tysthet, i Brusiinis anda och med Syrjänens ord, kunnat anse att lagstiftarens respekt inte bör styra domstolarna alltför mycket eller att domstolarna, ”vid sidan av och tillsammans med lagstiftaren,” bör vägleda samhället och dess interaktionsförhållanden.[277] Till handlingar, det vill säga styrande och interaktiv forskning, har ett sådant tänkande dock inte lett inom finsk rättsvetenskap. Naturligtvis finns det undantag.

Inom processrätten har respekten gått djupt. Det finns också skäl för detta. Man har ansett att lagstiftarens vilja inte får glömmas bort inom processrätten, eftersom tillämpningen av processlagstiftningen kräver förutsägbarhet. Respekten för lagstiftaren bidrar otvivelaktigt till tolkningarnas förutsägbarhet.[278] Invändningen uppfattar förutsägbarheten för brett. Dessa syftar i princip till att avvärja tolkningar som är fallspecifika och situationsbundna. Processuell domstolsaktivism är inte dåligt i sig när den skapar nya praktiker som möter samhällets behov och därmed förbättrar praxis. (Visserligen måste det erkännas att de första ”offren” för tolkningsaktivism, det vill säga parterna i så kallade nollrättegångar, kan lida skada av detta. Det vore önskvärt att reformerna skedde gradvis och offentliggjordes.) Om någonsin, så behövs sådan aktivism nu, eftersom tekniken går framåt och den konfliktteoretiska forskningskunskapen ökar, dock i mindre utsträckning, i en aldrig tidigare skådad takt. Processrättsliga lagstiftare kan helt enkelt inte hänga med eftersom de demokratiska processerna är så långsamma.

Rättsvetenskaplig forskning lider inte brist på publiceringsmöjligheter. Det finns många publiceringskanaler. Vetenskapliga sällskap upp-

277. Således, Syrjänen, 2012, s. 383.

278. Kanske skulle en fysiker ifrågasätta hela förutsägbarheten. Enligt honom eller henne är rättskipningen ett så kallat kaotiskt system. I ett sådant fall orsakar även små ändringar i det ursprungliga tillståndet stora förändringar i systemet över tid. Systemets funktion kan därför inte förutsägas särskilt långt. Dessa förändringar åstadkoms av lagstiftaren, rättspraxis och rättsvetenskapliga forskningen. Dessutom kan en till synes obetydlig ändring få kumulativa effekter i ett annat sammanhang, som inte har beaktats. Ett exempel på detta är de skärpta behörighetskraven för rättegångsbiträden. Syftet med reformen var att hänvisa rättssökande till kompetenta och övervakade jurister. Målet var mycket lovvärt. Ingen trodde att medborgarna i stället skulle börja driva sina egna saker eller avstå från hela rättegången för att de inte kan anlita den här typen av jurister. Hjälpen är nämligen dyr.

rätthåller sina egna publikationsserier, och många böcker hittar också kommersiella förlag. Ju mer teoretisk forskningen är, desto svårare blir det att publicera den kommersiellt. Om en bok inte hittar sin plats på annat sätt kan den vanligtvis publiceras i en fakultets- eller institutionsserie, även om spridningen av sådana böcker är liten. Elektronisk publicering sänker betydligt tröskeln för publicering. I framtiden kommer allt fler forskningar att publiceras elektroniskt, antingen som självpublicerade forskningar eller på någon bloggsida. Spridningen av självpublicerade böcker och bloggböcker förblir slumpmässig om inte författaren aktivt delar eller marknadsför sin forskning. Elektronisk publicering är så billigt att forskare som väljer det oftast delar sina böcker gratis till alla som vill läsa dem. Den lätta publiceringen uppvägs av bristen på referentgranskning, vilket är en överraskning för företrädare för andra vetenskapsområden.[279] Om det inte är fråga om en publikation som ges ut av ett vetenskapligt sällskap ligger ansvaret enligt Savolax tradition på bokens läsare.

Ett av problemen med juridisk forskning är bristen på feedback. Processrätten blir också lidande av detta. Argumentet kan förvåna en utomstående läsare. För det första utvärderas rättsvetenskapen vid många universitet, till exempel vid Helsingfors universitet, med några års mellanrum. I sådana fall är all rättsvetenskaplig forskning från de angivna åren, vanligtvis fem, föremål för bedömning. Panelen utarbetar en offentlig rapport om sitt arbete, vanligtvis flera dussin sidor lång, som, även om den har dålig spridning, konsumeras av forskarna. I den hittar

279. Det är sant att referentgranskning inte är en garanti för kvalitet. En sådan bedömning säger i sig ingenting om nivån på vare sig serien (eller tidskriften) eller forskningen i sig. Bedömningen bör baseras på angivna indikatorer. Många indikatorer, såsom forskningens nyhetsvärde, är dock mycket subjektiva, vilket innebär att de inte förbättrar tillförlitligheten eller ens transparensen i referentgranskningen. Således Mähönen 2011, s. 76. Självklart ska referentgranskaren också kunna sin sak, det vill säga kunna tillämpa indikatorer. I avsaknad av indikatorer och färdigheter tenderar referentgranskningar att förbli personliga åsikter. I sådana fall kan skillnader mellan olika tankesätt vara ödesdigra. Ett exempel från processrätt kan vara en representant för den traditionella forskningstraditionen som utvärderar en forskning som bygger på konflikthanteringsparadigmet eller vice versa. Det är naturligtvis få forskare som kan gå utanför gränserna för sitt paradigm, det vill säga betrakta forskning som representerar ett annat paradigm som bra forskning. Verklig vetenskaplig censur kan inte längre uppnås genom referentgranskning, även om det var möjligt förr i tiden. För närvarande finns det tillräckligt med publiceringsforum: vetenskapliga, kommersiella och elektroniska. En ihärdig skribent kommer nog att få sin text publicerad.

forskaren med tur sin plats, det vill säga några ord om den forskningsinriktning han eller hon ägnar sig åt, ibland till och med hans eller hennes namngivna arbete. Samtidigt ger de akademiska utvärderingarna av forskning också feedback, som dock är slumpmässigt riktad till olika forskare. Som rättsområde har processrätten inte varit framgångsrik i akademiska utvärderingar. Det har fått onödigt hård kritik. Även om kritiken var befogad vid den tidpunkten, har den negativitet som antogs i 1993 års utvärdering kvarstått även i de senaste bedömningarna. Detta tyder på att beredningsgrupperna inte har lagt märke till ändringarna inom forskningen.

Forskare har traditionellt fått personlig feedback från bokrecensioner i tidskrifter. Antalet har dock minskat och många postdoktorala forskningar får inte den utvärdering de förtjänar. Recensioner är slumpmässiga i ton och ämne, och ingen juridisk tidskrift har en konsekvent bedömningspolitik som är godtagbar. Sociala medier underlättar den direkta feedback som ges till författare, och denna feedbackskanal kommer sannolikt att bli allt viktigare i framtiden. Feedback på sociala medier kompenserar den försvinnande bokrecensionskulturen.

Forskningen inom processrätt har inte utmärkt sig när det gäller rättspolitiskt inflytande. Detta kunde naturligtvis inte förväntas av den gamla rättsdogmatiska forskningstraditionen. Det som däremot är förvånande är att modern forskning som betonar sin utvecklingsuppgift hittills inte heller har lett till någon ny lagstiftning. Orsaken till detta fenomen kan ligga i att forskningen är relativt ny eller i lagberedningens avvisande attityd: den finländska lagberedningen är känd för att avvisa influenser utifrån. I detta avseende finns det dock svaga tecken på att attityderna håller på att förändras och att den rättspolitiska debatten tar fart. Rättspraxis påverkas däremot av forskning, vilket återspeglas i efterfrågan på processrättsliga allmänna presentationer och handböcker. Juridisk litteratur och rättspraxis samverkar i hög grad med varandra.

Traditionell processrätt och ny konflikthantering skiljer sig åt i sina tillvägagångssätt och frågeställningar. Traditionell processrätt är vanlig rättsdogmatisk forskning. Traditionella rättskällor används, vilket innebär att processlagen och dess förarbeten är de primära rättskäl-

lorna. Högsta domstolens avgöranden är också uppskattade, och man avviker sällan från deras tolkningsrekommendationer. Tolkningsreglerna är konventionella: tolkningsrekommendationerna är i allmänhet försiktiga. Referensramen finns i systemet: traditionell processrättslig forskning är domarnas och domstolarnas rätt. Processrättens funktion beaktas inte och forskningen är inte kritisk, vilket innebär att den fokuserar på nuläget. Förbättringsförslag, med undantag för småskaliga de lege ferenda-förslag, ges inte: det nuvarande processrättsliga läget antas vara slutresultat av den rättsliga utvecklingen. Argumentationen i tolkningarna kan inte heller anses vara djupgående: argumentationen förblir ganska ”tunn”.

Den nya, framväxande forskningstraditionen, det vill säga forskningen om rättslig konflikthantering, är annorlunda i nästan allt: den kan betraktas som antitesen till den gamla traditionella forskningen. Frågeställningarna går utöver gränserna även för vad som anses vara en bred rättsdogmatisk forskning. Forskningsuppgifterna är med andra ord mångsidiga: samtidigt kräver de både ett mångvetenskapligt forskningsgrepp och utnyttjande av tillgänglig empirisk information. Forskningen präglas av kritiskhet och framtidsinriktning. Den nuvarande processlagstiftningen anses vara ett av de mellanliggande stegen i ”processrättens” kontinuum. Det är inte, för att låna en välkänd aforism, slutet på processrättens historia. Forskningens utformning, eller ”referensram”, har bytt från domstolar till parter, det vill säga de som söker rättvisa. Forskningen har fått intryck från acces to justice-rörelsen, vilket är anledningen till att den är oroad över svaga engångsparters tillgång till sina rättigheter. Kritiskhet yttrar sig vanligtvis som en bedömning av systemens funktionalitet.

Den nya forskningsinriktningen kräver mångvetenskap och användning av empirisk kunskap. Stöd för mångvetenskapligheten söks främst inom sociologin, även om flera andra vetenskapsområden också kan identifieras inom forskningen. Även om empiriskt material värderas blir problemet att få tillgång till representativt material. Data som samlas in för rättsvetenskaplig forskning finns vanligtvis inte färdigt tillgängliga, om inte kvantitativ information som domstolstatistik räknas som

sådan. Nyttan är dock relativt liten: forskningen skulle kräva kvalitativ information, dvs. information som erhållits genom enkäter, fallanalyser och intervjuer. Resurser för att samla in sådan information är i allmänhet endast tillgängliga i separat finansierade forskningsprojekt. I akademisk forskning måste man nöja sig med material som inte uppfyller alla kriterier för representativitet och tillförlitlighet.

Den traditionella rättsdogmatiska forskningen ger inte möjlighet att bedöma hur de processrättsliga systemen och förfarandena fungerar. Traditionell processrättslig forskning har därför inte kunnat producera sådana bedömningar. I stället är utvärdering av funktionalitet en organisk del av konflikthanteringsforskningen. Kopplingen mellan forskning och access to justice-rörelsen ger också ett perspektiv: funktionaliteten bedöms utifrån de rättssökandes perspektiv. Det gamla systemperspektivet, domarens och domstolarnas synvinkel, är till stor del marginaliserat. Kraftig kritik riktas mot rättskipningssystemets fragmentering: dess delar är inte kopplade till varandra. Medvetenheten om kostnadseffekterna ökar, och därför står frågan om finansiering av tillgången till rättigheter högst upp på forskningsagendan. Det är dock värt att notera att funktionalitetsforskning inte är kritisk rättsvetenskap i sig. Även om den har drag av critical legal studies, förnekar den inte de traditionella domstolarnas legitimitet eller söker alternativ till dem. I Finland, liksom i de övriga nordiska länderna, kompletterar alternativ tvistlösning den traditionella rättskipningen: trots sitt namn är det ingen som anser att den är ett verkligt alternativ till den.

Den traditionella processrättsliga rättsdogmatiken är bunden till nutiden. Forskningen om konflikthantering är däremot starkt framtidsinriktad: dess uppdrag har varit att utveckla rättssystemet – eller rättare sagt tillgången till rättigheter. Här framträder dess särdrag i förhållande till annan rättsvetenskaplig forskning. Många rättsområden hävdar att deras forskning är framtidsinriktad. Det är dock inte alla forskningar som uppfyller kriterierna för sådan forskning. Framtidsinriktad forskning omfattar juridiskt inriktad framtidsforskning, det vill säga rättsfuturologi, framtidsinriktat beslutsfattande och framtidsinriktad lagberedning. I den första bemärkelsen är framtidsinriktad forskning en del av

allmänna framtidsforskningen. Att förbereda sig för framtiden är viktigt i forskningen om processrätt. Samhälleliga och sociala förändringsprocesser skakar om gamla strukturer. Teknologins utveckling återspeglas i hur rättskipningen organiseras. Tekniken, med sina algoritmer och fjärranslutningar, är å ena sidan en utmaning för det urgamla sättet att organisera tillgången till rättigheter. Å andra sidan är det ett botemedel mot de brister som fanns i de gamla förfarandena – och som det då inte fanns några lösningar på.

Snabba förändringar gör att genomförd forskning snabbt blir föråldrad. Grundforskningen på den gamla goda tiden behöll sitt värde i upp till ett halvt sekel: ännu i början av 2000-talet utgjorde Tirkkonens forskning fortfarande en hörnsten i den processrättsliga doktrinen. Nu beräknas grundforskningens livslängd bara i år, högst i ett decennium eller två. I en värld av allmänna presentationer och handböcker förväntar sig läsaren en ny upplaga vartannat år, och föredrar att få en kontinuerligt uppdaterad elektronisk publikation. Detta utlovar svårigheter för små rättskulturer, såsom Finland. Behovet av juridisk kunskap för en liten rättskultur är naturligtvis detsamma som för en stor. I båda behövs ungefär lika mycket utvecklande och tillämpad forskning. Resurserna i en liten rättskultur, i form av forskarnas förmåga att producera den kunskap som behövs för att upprätthålla och utveckla rättsordningen, är dock bara en bråkdel av resurserna i en stor rättskultur. Fullständigheten (det finns forskning om allt) eller aktualiteten (forskningen är ny) av forskningsinformationen kommer säkert att bli lidande.

Tack

Den här boken har krävt ovanligt mycket råd och stöd ända sedan idén till boken. Det är inte heller mitt eget: jag har fått det färdigt av mina döttrar Sanna och Riikka, som har en bakgrund inom forskning. Professor Jaakko Husa (Helsingfors universitet) gav värdefulla råd om bokens struktur. Min bror Markku, som representerar ett annat vetenskapsområde (medicin, Åbo universitet), påpekade brister i bokens ton och tillvägagångssätt, som jag var tvungen att ta hänsyn till. Innehållet i manuskriptet har kommenterats mer utförligt av universitetslektor Tapani Lohi. Hans kommentarer har varit både träffande och beklagligt mödosamma. Några av bokens episoder har skrivits om på grund av honom. Jag har fått enskilda, mestadels uppmuntrande kommentarer från mina döttrar, Jaakko Markus (Lapplands universitet) samt tidigare elever Heidi Lindfors, Santtu Turunen och Petra Hietanen-Kunwald (Aalto-universitetet).

Även denna gång var det Kalle Järvenpää Design som ansvarade för bokens layout. Som vanligt var Johanna Kerola till stor hjälp med att färdigställa boken och ge ut den elektroniska versionen. Rakel Tiderman har däremot återigen hjälpt till med korrekturläsning och språkgranskning. Conflict Management Institute har ansvarat för utgivningen av boken och på deras webbplats kan boken läsas och laddas ner utan restriktioner.

Jag står i tacksamhetsskuld till dem alla – de flesta av dem för femtielfte gången.

Risto Koulu

Källförteckning

LITTERATUR

AARNIO 2012. Aarnio, Aulis: Lain ja oikeuden tähden. Tampereen raastuvan- ja käräjäoikeuden historia vuosina 1830–2010. Vammala 2012.

AHONEN 2011. Ahonen, Pertti: Valtio-opin ja juridiikan toisillaan evaluaatio-opissa: näkökohtia, kokemuksia, päätelmiä. I verket: Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta. Turku 2011. Ss. 293–304.

ALVESALO-ERVASTI 2006. Alvesalo, Anne – Ervasti, Kaijus: Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Helsinki 2006.

AUTIO 1981. Autio, Veli-Matti: Yliopiston virkanimitykset 1809–1852. Helsinki 1981.

BACKMAN 1976. Backman, Eero: Rikoslaki ja yhteiskunta I. Teoreettinen erittely tieteenkäsityksistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalin, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894–1917. Vammala 1976.

BERNITZ YM 2000. Bernitz, Ulf ym: Finna rätt. Juristens källmaterial och arbetsmetoder. Sjätte upplagan. Norsteds Juridik 2000.

BROWN 1989. Brown, A.L.; The Governance of Late Medieval England 1272–1461. Stanford University Press 1989.

CASTI 1997. Casti, John L.: Yllätysten tiede. Helsinki 1997.

COTTERRELL 1913. Cotterrell, John N.: A Collection of Latin Maxims and Phrases. Stevens and Haynes 1913.

DEUTSCHER 1978. Deutscher, Isaac: Stalin. Poliittinen elämäkerta. Toinen laitos. Helsinki 1978.

EDELMAN 1991. Edelman, Nils: Viisaita ja veijareita geologian maailmassa. Helsinki 1991.

ELBOW 1988. Elbow, Peter: Writing With Power. Techniques for Mastering the Writing Process. Second Edition. Oxford University Press 1988.

ELLILÄ 1971. Ellilä, Tauno: Hovioikeusmenettely ja oikeudenkäynnin uudistus: Nykynäkymiä ja uudistusajatuksia. Helsinki 1971.

ELLILÄ 1973. Ellilä, Tauno: Korkein oikeus muutoksenhakuasteena: nykytilasta lainuudistuksiin. Helsinki 1973.

ENGMAN 2009. Engman, Max: Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen. Helsinki 2009.

ENQVIST 2007. Enqvist, Kari: Monimutkaisuus. Elävän olemassaolomme perusta. Helsinki 2007.

ERVASTI 1994. Ervasti, Kaijus: Oikeudenkäyntikulut uudessa alioikeusmenettelyssä. Tutkimus alioikeuksien käytännöstä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. 1994.

ERVASTI 2004. Ervasti, Kaijus: Käräjäoikeuksien sovintomenettely. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa. Helsinki 2004.

ERVASTI 2005. Ervasti, Kaijus: Konfliktinratkaisua vai riidanratkaisua – kaksi käsitystä konfliktinhallinnasta. I verket: Vaihtoehtoista riidanratkaisua vai vaihtoehtoista konfliktinratkaisua? Helsinki 2005. Ss. 57–80.

ERVASTI 2006. Ervasti, Kaijus: Oikeussosiologia tutkimusalana. I verket: Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa. Turun yliopisto 2006. Ss. 19–38.

ERVASTI 2007. Ervasti, Kaijus: Tuomioistuimet ja oikeuslaitos tutkimuksen kohteena: lähestymistavan valinta. I verket: Tuomioistuintutkimus

muuttuvassa maailmassa. Helsinki 2007. Ss. 9–18.

ERVASTI 2011A. Ervasti, Kaijus: Oikeuden saamisen monet kasvot. Oikeus 2011 ss. 347–360.

ERVASTI 2011B. Ervasti, Kaijus: Oikeussosiologia ja oikeuspoliittinen tutkimus osana oikeustiedettä. Oikeustiede-Jurisprudentia 2011 ss. 65–131.

ERVASTI 2012. Ervasti, Kaijus: Lakimiehet kirjoituspöydän äärellä – kirjoittaminen oikeustieteellisissä lehdissä. LM 2012 ss. 219–237.

ERVO 2005. Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki 2005.

FELT YM 2017. Felt, Ulrike ym (editors): The Handbook of Science and Technology Studies. Fourth Edition. The MIT Press 2017.

GOTHÓNI 2002. Gothóni, René: Inledning: Humanioras egenart. I verket: Att förstå inom humaniota. Finska Vetenskaps-Societeten 2002. Ss. 11–24.

HAAVISTO 2002. Haavisto, Vaula: Court Work in Transition. An Activity-Theoretical Study of Changing Work Practices in a Finnish District Court. Helsinki 2002.

HAKKARAINEN 2021. Hakkarainen, Jenni: Naming something collective does not make it so: algorithmic discrimination and access to justice. Internet Policy Review. Volume 10, Issue 4 2021. Ss.1–21.

HALILA-TIMONEN TOIM 2003. Halila, Heikki – Timonen, Pekka: Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita? Helsinki 2003.

HANNULA 2004. Hannula, Ilari: Rikosoikeudellinen järjestelmä kriisissä. Tutkimus kansalaissodan ja 1930-luvun alun kriisin vaikutuksista vankilukuun, rikoslainsäädäntöön ja oikeudenkäyttöön. Helsinki 2004.

HARARI 2017. Harari, Yuval Noah: Homo Deus. Huomisen lyhyt historia. Bazar 2017.

HAVANSI 1993. Havansi, Erkki: Uusi turvaamislainsäädäntö selityksineen: oikeudenkäymiskaaren uusi 7 luku sekä ulosottolain 7 luvun uusitut säännökset kommentoituina. Helsinki 1993.

HAVANSI 2003. Havansi, Erkki: Osakeyhtiön prosessioikeus. I verket: Matkalla pohjoiseen. Rovaniemi 2003. Ss. 69–82.

HAVANSI 2004. Havansi, Erkki: Määräajat ja oikeudenkäynti. Helsinki 2004.

HAVANSI 2005. Havansi, Erkki: Riidanratkaisun vaihtoehtojen skaala ”pähkinänkuoressa”. I verket: Vaihtoehtoista riidanratkaisua vai vaihtoehtoista konfliktinratkaisua. Helsinki 2005. Ss. 9–26.

HECKSCHER 2011. Heckscher, Sten: Finns det något europeisk rätt? I verket: Festskrift till Per Ole Träskman. Norstedts Juridik 2011. Ss. 229–237.

HEIKKILÄ 2007. Heikkilä, Hannu: Suomen Akatemian historia III 1989–2003. Kilpailu ja yhteistyö. Helsinki 2007. Helander 1988. Helander, Martin (editor): Handbook of Human-Computer Interaction. North-Holland 1988.

HELIN 2017. Helin, Markku: Oikeuskirjallisuus korkeimman oikeuden päätösten perusteluissa. I verket: Oikeutta oikeudenkäynnistä täytäntöönpanoon. Helsinki 2017. Ss. 45–58.

HELLEMANN 2003. Hellemann, Jarl: Kirjalliset liikemiehet. Kustantaja kuvia. Toinen painos. Helsinki 2003.

HEMMO 2022. Hemmo, Mika: Välimiesmenettely. Helsinki 2022.

HIETANEN-KUNWALD 2018. Hietanen-Kunwald, Petra: Mediation and the legal system. Extracting the legal principles of civil and commercial mediation. Helsinki 2018.

HIETANEN-KUNWALD 2019. Hietanen-Kunwald, Petra: Vanhoja visioita ja uusia keinoja – oikeudellinen konfliktinhallinta tutkimuksessa ja opetuksessa. I verket: Sata vuotta prosessioikeutta. Helsinki 2019. Ss. 59–76.

HOBSBAWM 1999. Hobsbawm, Eric: Äärimmäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914–1991). Tampere 1999.

HODGES TOIM 2010. Hodges, Christopher (ed.): The Costs and Funding of Litigation. CH Beck 2010.

HOLTERMANN YM 2013. Holtermann, Jakob v. H. – Christersen, Mikkel Jarle – Madsen, Mikael Rask: Kan retsvidenskaben være empirisk? Om aktualiteten af Alf Ross' empiriske vendig i retsfilosofien. Retfærd 2013 ss. 3–22.

HORMIA 1988. Hormia, Lauri: Asianosaisen poissaolosta siviiliprosessissa. Tutkimus yksipuolisesta eli kontumasiaalimenettelystä erityisesti ns. dispositiivisia riita-asioita silmällä pitäen. Vammala 1988.

HOWELLS YM 2018. Howells, Geraint – Twigg-Flesner, Christian – Wilhelmsson, Thomas: Rethinking EU Consumer Law. Routledge 2018.

HUPLI 2006. Hupli, Tuomas: Konkurssitakaisinsaanti oikeudenkäyntinä. Helsinki 2006.

HUSA 1995. Husa, Jaakko: Julkisoikeudellinen tutkimus. Tutkimus julkisoikeudessa harjoitettavan oikeusdogmatiikan metodologiasta. Jyväskylä 1995.

HYVÖNEN YM 2017. Hyvönen, E. ym: Semanttinen Finlex – laki ja oikeus avoimena linkitettynä datana. Oikeus 2017 ss. 107–115.

JYRÄNKI 1995. Jyränki, Antero: Vastaväittäjän lausunto (Jaakko Husa: Julkisoikeudellinen tutkimus). LM 1995 ss. 896–903.

KAISTO 2005. Kaisto, Janne: Lainoppi ja oikeusteoria. Oikeusteorian perusteista aineellisen varallisuusoikeuden näkökulmasta. Helsinki 2005.

KALLIOINEN 1999. Kallioinen, Mika: Professoriliitto 1969–1999. Kolme vuosikymmentä tieteen ja ammattikunnan puolesta. Jyväskylä 1999.

KARTIO 1997. Kartio, Leena: Esineoikeuden esine tutkimuspöydällä. I verket: Minun metodini. Helsinki 1997. Ss. 110–130.

KLAMI 1995. Klami, Hannu Tapani: Vastaväittäjän lausunto (Jaakko Husa: Julkisoikeudellinen tutkimus). LM 1995 ss. 886–896.

KLEMETTI 2014. Klemetti, Sanna-Maria: Oikeudellisten konstruktioiden kinetiikka. Rakenneanalyyttinen tutkimus. Joensuu 2014.

KLINGE 2012. Klinge, Matti: Kadonnutta aikaa löytämässä. Tampere 2012.

VAN KLINK – DE VRIES 2016. van Klink, Bart – de Vries, Ubaldus (ed.): Academic Learning in Law. Theoretical Positions, Teaching Experiments and Learning Experiences. Elgar 2016.

KOPONEN 2004. Koponen, Pekka: Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa. Erityisesti tahallisuuden ja syytesidonnaisuuden kannalta tarkasteltuna. Helsinki 2004.

KOKKO 2017. Kokko, Kai T.: Oikeustieteellinen sääntelytutkimus ympäristöoikeuden näkökulmasta. LM 2017 ss. 1054–1069.

KORHONEN 2006. Korhonen, Keijo: Ruotumies, Helsinki 2006.

KORKMAN 2022. Korkman, Julia: Muistin varassa. Oikeusprosessi ja totuus. Helsinki 2022.

RIIKKA KOULU 2016. Koulu, Riikka: Dispute Resolution and Technology: Revisiting the Justification of Conflict Management. Helsinki 2016.

RIIKKA KOULU 2018. Koulu, Riikka: Law, Technology and Dispute Resolution. Privatisation of Coercion. Routledge 2018.

KOULU 2005. Koulu, Risto: Kommer den alternativa tvistlösning att europeiseras? JFT 2005 s. 544–559.

KOULU 2008. Koulu, Risto: Kuka kaipaa välimiesmenettelyä? Oikeus 2008 ss. 494–503.

KOULU 2011. Koulu, Risto: Yksityiset lautakunnat riidanratkaisijoina. Helsinki 2011.

KOULU 2012. Koulu, Risto: Lainkäyttöä vai hallintolainkäyttöä? Helsinki 2012.

KOULU 2012B. Koulu, Risto: Eurooppalaistuuko vai kansainvälistyykö prosessioikeuden tutkimus. DL 2012 ss. 482–497.

KOULU 2013. Koulu, Risto: Du processrättsliga forskning, vart är du på väg? Retfærd 2013 ss. 63–84.

KOULU 2016. Koulu, Risto: Oikeustieteen opetus – kuka opettaa, mitä opettaa ja miten opettaa? Oikeus 2016 ss. 574–576.

KOULU 2017A. Koulu, Risto: Yhdessä vai erikseen? – kollektiivisen lainkäytön lupaus. Helsinki 2017.

KOULU 2017B. Koulu, Risto: Kollektiivinen lainkäyttö – lupauksesta sovelluksiin. Helsinki 2017.

KOULU 2018. Koulu, Risto: Pääsy oikeuksiin – aina horisontissa? I verket: Matti Ilmari Niemi – esineoikeuden järjestelmän rakentaja. Helsinki 2018. Ss. 24–34.

KOULU 2020. Koulu, Risto: Oikeuksiin pääsyn rahoittaminen. Helsinki 2020.

KOULU 2021. Koulu, Risto: ”Kummallista, miten selvää kaikki jälkikäteen on”. I verket: Sata vuotta prosessioikeutta. Helsinki 2021. Ss. 139–158.

KOULU 2022. Koulu, Risto: Julkiset asiamiehet oikeuksiin pääsyn tukena. Helsinki 2022.

KOULU 2023. Koulu, Risto: Oikeudenhakijana hallintoasian oikeudenkäynnissä. Helsinki 2023.

KOULU YM 2018. Koulu, R. – Hietanen-Kunwald, P. – Koulu, R. – Lohi, T. – Turunen, S.: Yksilöllisen oikeussuojan kriisi. Oikeus 2018 ss. 104–110.

KOULU-KOULU-KOULU 2019. Koulu, Riikka – Koulu, Risto – Koulu, Sanna: Tuomarin roolit tuomioistuimissa. Helsinki 2019.

SANNA KOULU 2014. Koulu, Sanna: Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Helsinki 2014.

KUHN 1994. Kuhn, Thomas S.: Tieteellisten vallankumousten rakenne. Helsinki 1994.

KOULU-TURUNEN 2012. Koulu, Risto – Turunen, Santtu: Välimiesmenettely työriitojen ratkaisukeinona. Helsinki 2012.

KURKELA-TURUNEN 2010. Kurkela, Matti S. – Turunen, Santtu: Due Process in International Commercial Arbitration. Oxford University Press 2010.

KUUSI 1985. Kuusi, Matti: Ohituksia. Helsinki 1985.

LAAKSO 2012. Laakso, Seppo: Lainopin teoreettiset lähtökohdat. Tampere 2012.

LAGER 1972. Lager, Irma: Tuomionpurun edellytyksistä siviili- ja hallintoprosessissa. Vammala 1972.

LAHTI 2016. Lahti, Raimo: Inkeri Anttila rikostieteiden ja kriminaalipolitiikan uudistajana. I verket: Inkeri Anttila (1916–2013). Rikosoikeuden uudistajan ammatillinen ura ja vaikutus. Helsinki 2016. Ss. 3–18.

LAHTI 2019. Lahti, Raimo: Zur Kriminal- und Strafrechtspolitik des 21. Jahrhunderts. Der Blickwinkel eines Nordischen Wohlfartsstaat und dessen Strafgesetzformen: Finland. Gruyter 2019.

LAPPALAINEN 1986. Lappalainen, Juha: Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa. Prosessioikeudellinen tutkimus. Vammala 1986.

LAPPALAINEN 1995. Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus I. Jyväskylä 1995.

LAPPALAINEN 2001. Lappalainen, Juha: Siviiliprosessioikeus II. Jyväskylä 2001.

LEBERT 2021. Lebert, Marie: A short history of e books. July 2021 (sähköinen versio)

LINDFORS 2004. Leppänen-Välimaa 1998. Leppänen, Tatu – Välimaa, Asko: Muutoksenhaun pääpiirteet. 4. uudistettu painos. Saarijärvi 1998.

LETTO-VANAMO 1995. Letto-Vanamo, Pia: Käräjäyhteisön oikeus. Oikeuden-

käyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista. Helsinki 1995.

LINDFORS 2004. Lindfors, Heidi (toim.): Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Helsinki 2004.

LINDFORS 2012. Lindfors, Heidi: Eurooppalaiset ulosottoperusteet. Helsinki 2012.

LITMALA 2005. Litmala, Marjukka: Oikeuspoliittinen tutkimus – lainsäätäjän tuki vai vahtikoira? I verket: Lainsäädäntöä vai muuta oikeudellista ohjailua? Helsinki 2005. Ss. 47–56.

LIUKKONEN 2012. Liukkonen, Iiro: I svarandes frånvaro. Förenklade brottmålsrättegångar i tingsrätten. Helsingfors 2012.

MEINANDER 2020. Meinander, Henrik: Kaleidoskooppi. Tutkielmia Suomen historiasta. Toinen painos. Helsinki 2020.

MELANDER 2023. Melander, Sakari: Suomalaisen rikosoikeustieteen laaja-alaistuminen 1990-luvulla. I verket: Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Helsinki 2023. Ss. 27–46.

MELLQVIST 2023. Mellqvist, Mikael: Domstolen och dess domare – en essä om skillnader och likheter mellan institution och person. SvJT 2023 ss. 88–107.

MIKKILÄ 2011. Mikkilä, Jaakko: Tarvitseeko oikeustiede ristiriitoja? Muutama keskustelu esimerkkinä. Oikeus 2011 ss. 83–92.

MONONEN 2001. Mononen, Marko: Sopimusoikeuden materiaalisuudesta. Helsinki 2001.

MÄHÖNEN 2011. Mähönen, Jukka: Suomalaisen oikeustutkimuksen haasteet – näkökulmia julkaisutapoihin ja -forumeihin. I verket: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto. Ss. 71–80.

KALLE MÄÄTTÄ 2010. Määttä, Kalle: Sääntelytarkkuus. Oikeustaloustieteellinen doktriini ja sen kritiikki. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 107. Helsinki 2010.

TAPIO MÄÄTTÄ 2011. Määttä, Tapio: Lainsäätäjän kunnioittamisasenne, tavoitteellinen laintulkinta ja lakien tavoitesäännökset vallitsevassa tuomarinideologiassa. I verket: Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta. Turku 2011. Ss. 207–226.

NIEMINEN-FINNE 2023. Nieminen-Finne, Hanna: Den sakkunniga domaren i den finska miljöprocessen – processuella synpunkter. JFT 2023 ss. 18–42.

NUOTIO 2023. Nuotio, Kimmo: Ari-Matti Nuutila ja rikosoikeuden yleisten oppien tutkimuksen uudistuminen. I verket: Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Helsinki 2023. Ss. 1–26.

NURMI 1995. Nurmi, Hannu: Tutkimuksen laatu ratkaiskoon! I verket: Yliopisto uusiksi! Aktiivitutkijoiden näkökulmia. Tampere 1995. Ss. 127–136.

ORASMAA 2018. Orasmaa, Antto: Etsimässä ja mahdollistamassa oikeussuojaa entistä useammin. Risto Koulu: Yhdessä vai erikseen? Kollektiivisen oikeussuojan lupaus. Oikeus 2018 ss. 110–113.

OVASKA 2007. Ovaska, Risto: Välimiesmenettely – kansallinen ja kansainvälinen riidanratkaisukeino. Helsinki 2007.

PAASKOSKI 2008. Paaskoski, Jyrki: Oppineiden yhteisö. Suomalainen Tiedeakatemia 1908–2008. Helsinki 2008.

PERKO 2022. Perko, Touko: Kaksi vapaussotaa. Viha, vallankumous, terrori ja uuden alku 1905–1919. Keuruu 2022.

PERE 2015. Pere, Tuula: Suojattu, suvaittu sanktioitu sananvapaus? Fourth Life Publishing 2015.

PIHLAJAMÄKI 2009. Pihlajamäki, Heikki: Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia. Helsinki 2009.

PIRJATANNIEMI 2023. Pirjatanniemi, Elina: Kotimainen tieteellinen julkaisutoiminta. LM 2023 ss. 629–633.

PÄIVÄRINNE 2022. Päivärinne, Jussi: Siviiliprosessuaalinen asiavaltuus tekijänoikeuden loukkaustapauksissa. Helsinki 2022.

QVIST 1968. Qvist, Martti: Tietokirjallisuus. I verket: Kirjoittajan työt. Helsinki 1968. Ss. 363–380.

REINIKAINEN 1968. Reinikainen, Veikko: Saksan siviiliprosessilain uudistaminen. I verket: Juhlajulkaisu Tauno Tirkkosen 70-vuotispäivänä. Vammala 1968. Ss. 158–165.

JORMA RUDANKO 2022. Rudanko, Jorma: Näkökohtia todistusharkinnasta. Helsinki 2022.

MATTI RUDANKO 2016. Rudanko, Matti: Kohti kuluttajaprosessioikeutta – kuluttajaluottojen korot ja tuomioistuimen tutkimisvalta. LM 2016 ss. 879–906.

SAARENPÄÄ 1999. Saarenpää, Ahti: Oikeus, tekniikka, tietotekniikka. I verket: Juhlajulkaisu Jukka Peltonen 60 vuotta. Ss. 209–220. Helsinki 1999.

SALLILA 2008. Sallila, Jussi: ”Oikeuden kehityshistoriaa on tutkittava takaperin”: lainopin ja oikeushistorian suhteesta Bo Palmgrenin tuotannossa. LM 2008 ss. 612–632.

SAVOLA 2008. Savola, Mika: Arvostelu teoksesta: Koulu, Risto, Välimieslainkäytön oikeudellinen kontrolli. LM 2008 ss. 1013–1021.

SAXÉN 1984. Saxén, Lauri: Vapaa ja sidottu tutkimus. Helsinki 1984.

SILTALA 2003. Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Helsinki 2003.

SYRJÄNEN 2008. Syrjänen, Jussi: Oikeudellisen ratkaisun perusteista. Helsinki 2008.

SYRJÄNEN 2012. Syrjänen, Jussi: Tuomarin harkinnan rajat – irti legalismin taakasta. Oikeustiede-Jurisprudentia 2012 ss. 335–392.

TAIVALOJA 2012. Taivaloja, Tina: Todistajankuulustelun ritualistia piirteitä. Kulttuuritutkimus 2012 ss. 31–42.

TAYLOR 2010. Taylor, Andrew: Kirjat jotka muuttivat maailman. Helsinki 2010.

TIRKKONEN 1943. Tirkkonen, Tauno: Välimiesmenettely. Prosessioikeudellinen tutkimus. Porvoo 1943.

TIRKKONEN 1961. Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. Porvoo 1961.

TOLONEN 2005. Tolonen, Juha: Talouden oikeustiedettä. I verket: Oikeus – kulttuuria ja teoriaa. Turun yliopisto 2005. Ss. 237–252.

TOLONEN 2011. Tolonen, Juha: Suomalaista oikeustiedettä 50 vuotta. I verket: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto 2011. Ss. 559–572.

TOMMILA TOIM 1998. Tommila, Päiviö (toim.): Miten meistä tuli historian tohtoreita? Helsinki 1998.

TUOMISTO 1989. Tuomisto, Jarmo: Esineoikeuden rajat. Turku 1989.

TURUNEN 2009. Turunen, Santtu: Välimiesmenettely säädettävässä laissa – onko kokonaisuudistus tarpeen? I verket: Välimieslainkäyttö muroksessa – tutkimus vai välimiesmenettely muuttumassa? Helsinki 2009. Ss. 69–82.

UTRIAINEN 2017. Utriainen, Terttu: Straffrätt som eklektiskt rättsområde. I verket: Festrift till Dan Frände. Helsingfors 2017. Ss. 547–552.

VIITANEN 2006. Viitanen, Klaus: Oikeudenkäyntikulut ja oikeuksien saatavuus. DL 2006 ss. 614–632.

VUORENPÄÄ 1999. Vuorenpää, Mikko: Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Vantaa 1999.

VUORENPÄÄ YM 2021. Vuorenpää, Mikko ym: Prosessioikeus. Kuudes, uusittu painos. Helsinki 2021.

VON WRIGHT 1999. von Wright, Georg Henrik: Tieto ja ymmärrys. Helsinki 1999.

YLHÄINEN 2004. Ylhäinen, Marjo: Oikeussosiologia lainopin tutkimuksessa. I verket: Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Helsinki 2004. Ss. 41–52.

ANDRA KÄLLOR

AINEETTOMIA OIKEUKSIA KOSKEVIEN ASIOIDEN KÄSITTELY 2005. Aineettomia oikeuksia koskevien asioiden käsittely. Työryhmämietintö 2005:2. Oikeusministeriö.

ENNAKOINTI JA TULEVAT SUKUPOLVET 2022. Ennakointi ja tulevat sukupolvet lainvalmistelun prosesseissa, instituutioissa ja käytännöissä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:66.

EVALUATION REPORT: department on criminal law, judicial procedure and general studies (2005). Luonnos.

HAKKARAINEN-RIIKKA KOULU 2023. Hakkarainen, Jenni – Koulu, Riikka: Digitaalisten työvälineiden käyttö sovittelun laadun tukena. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2023:29. Helsinki 2023.

KM 2003:3. Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö.

KOULUTUKSEN JA TUTKINTOJEN LAATU HELSINGIN YLIOPISTOSSA 2003. Koulutuksen ja tutkintojen laatu Helsingin yliopistossa. Kansainvälisen arvioinnin loppuraportti. Helsingin yliopiston arviointihankkeita 9/2003.

OIKEUDENKÄYNTI HALLINTOASIOISSA 2011. Oikeudenkäynti hallintoasioissa. Prosessityöryhmän mietintö. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 4/2011.

OIKEUDENKÄYTÖN KEHITYSTYÖRYHMÄN ARVIOMUISTIO 2022. Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviointimuistio. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2022:39.

OIKEUSTIETEELLINEN TUTKIMUS SUOMESSA 1993. Oikeustieteellinen tutkimus Suomessa. Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan asettaman arviointiryhmän raportti. Painatuskeskus 1993.

OIKEUSTIETEELLISEN TUTKIMUKSEN TILA 1997. Oikeustieteellisen tutkimuksen tila. Suomen Akatemian asiantuntijaryhmän arvio (ei vuotta).

PIENRIITAMENETTELY: arviomuistio 2023. Pienriitamenettely. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2023:1.

SUOMEN AKATEMIA III 2007. Suomen Akatemian historia III. 1989–2003. Kilpailu ja yhteistyö. Hannu Heikkilä. Jyväskylä 2007.

SUURI IPAD KIRJA 2016. Suuri iPad kirja. Gary Rosenzweig. readme.fi. 2016.

UNIVERSITY OF TURKU: peer-evaluation report 2022. RAE 2022 of the university of Turku peer-evaluation report.

Personregister

Aaltonen, Anna-Kaisa 97
Aarnio, Aulis 111
Ahonen, Pertti 82
Alvesalo, Anne 57
Arponen, Markku 171
Autio, Veli-Matti 119, 157
Auvinen, Maija 2
Backman, Eero 134, 176, 178
Bernitz, Ulf 64
Brown, A.L. 136
Casti, John L. 60
Cotterrell, John N. 139
Deutscher, Isaac 50
Edelman, Nils 13
Elbow, Peter 93, 100, 161
Ellilä, Tauno 47
Engman, Max 126
Enqvist, Kari 61
Ervasti, Kaijus 4, 8, 31, 40, 53, 55, 58, 60, 64, 97, 121, 136, 137
Ervo, Laura 32, 121
Felt, Ulrike 10
Fredman, Markku 121
Frände, Dan 120
Gothóni, René 8
Haavisto, Vaula 105, 145, 169
Hakkarainen, Jenni 40, 122, 122, 128, 147
Halila, Heikki 102, 12096
Hannula, Ilari 57
Harari, Yuval Noah 169
Havansi, Erkki 11, 25, 90, 120
Hechscher, Sten 121
Helander, Martin 10, 15
Helenius, Dan 44, 94
Helin, Markku 110
Hellemann, Jarl 66, 120
Hietanen-Kunwald, Petra 31, 53, 123
Hobsbawm, Eric 177
Hodges, Christopher 41
Holtermann, Jacob 142
Hormia, Lauri 121, 151144
Howells, Geraint 32
Hupli, Tuomas 24
Husa, Jaakko 2, 15, 125, 146, 148, 156, 170
Hyvönen, E. 70
Jokela, Antti 48, 120
Jyränki, Antero 4, 11, 16
Jämsä, Jurkka 30
Jääskeläinen, Petri 30, 121
Kaisto, Janne 139
Kallioinen, Mika 149
Kartio, Leena 35
Kilpiä, Heikki 121
Klami, Hannu Tapani 11
Klemetti, Sanna-Maria 135
Klinge, Matti 115
van Klink, Bart 124
Kokko, Kai 35
Koponen, Pekka 21, 24, 124
Korkman, Julia 54
Koulu, Riikka 38, 40, 60, 105, 121, 122, 125, 128, 144, 159, 160
Koulu, Risto 17, 23, 25, 28, 33, 35, 40, 47, 52, 58, 104, 120, 129, 145, 151, 156, 161
Koulu, Sanna 38, 106, 118, 129, 1659
Kuhn, Thomas S. 106
Kurkela, Matti 29, 125
Kuuliala, Matti 48, 98
Laakso, Seppo 139
Lager, Irma 29, 146, 147
Lahti, Raimo 51
Lappalainen, Juha 8, 141, 152
Laukkanen, Sakari 121
Lebert, Marie 69
Lehtinen, Lasse 120
Leppänen, Tatu 66
Letto-Vanamo, Pia 137
Lindfors, Heidi 122, 151
Linna, Tuula 49
Litmala, Marjukka 17, 76, 167
Liukkonen, Iiro 150
Lohi, Tapani 111
Markus, Jaakko 120, 144
Meinander, Henrik 126, 130, 163

Melander, Sakari 11, 26
Mellqvist, Mikael 38
Mikkilä, Jaakko 30, 53
Mononen, Marko 134
Mähönen, Jukka 126, 180
Männistö, Jarkko 122
Määttä, Kalle 35, 113, 167
Määttä, Tapio 33, 139
Nieminen-Finne, Hanna 122, 152
Nuotio, Kimmo 11, 50, 122, 128
Nurmi, Hannu 49
Nylund, Anna 97
Orasmaa, Antto 98
Ovaska, Risto 27
Paaskoski, Jyrki 92
Paso, Mirjami 97
Pere, Tuula 99
Perko, Touko 10
Pihlajamäki, Heikki 46
Pirjatanniemi, Elina 65
Päivärinne, Jussi 26
Pölönen, Pasi 30
Qvist, Martti 67, 80
Rautio, Jaakko 21
Reinikainen, Veikko 14
Rudanko, Jorma 122
Rudanko, Matti 25
Saarenpää, Ahti 38, 122
Saarensola, Satu 120
Sallila, Jussi 39
Salminen, Janne 98
Saranpää, Timo 30, 38, 40
Savola, Mika 98
Siltala, Raimo 16, 159
Sjöström, Bertil 90
Spolander, Mia 117
Stanikic, Teija 30, 122
Syrjänen, Jussi 34, 59, 125, 139, 178, 179
Taivaloja, Tina 149
Tapanila, Antti 122
Timonen, Pekka 101, 130
Tirkkonen, Tauno 8, 21, 30, 38, 90, 158, 167
Tolonen, Juha 12, 32, 46
Tommila, Päiviö 94, 101
Tuomisto, Jarmo 56
Turunen, Santtu 14, 29, 125, 167
Utriainen, Terttu 177
Vaitoja, Juha 122
Viitanen, Klaus 57
de Vries, Ubaldus 124
Vuorenpää, Mikko 20, 37, 97, 98, 122

”Det är bara process” – den processrättsliga forskningens långa våg: från rättsdogmatik till konflikthantering

Denna bok behandlar den finska processrättsliga forskningen. Den börjar med 1980-talets gamla goda tider, går igenom 1990-talets galna år med reformer och slutar med 2020-talets mångvetenskapliga och empiriskt präglade forskning om konflikthantering. Boken är till stor del en forskning om processrättsforskning, det vill säga så kallad vetenskapsteori, men den innehåller också en del review-inriktad analys av forskningen samt idéhistoria. Den bild boken ger av processrätten är personlig; boken påstår sig inte vara den officiella historien om den processrättsliga forskningen. Naturligtvis är alla beskrivningar av det förflutna i slutändan personliga. Många minns händelserna på annat sätt eller åtminstone ger händelserna en annan betydelse.

Presentationen är uppdelad i två delar: en allmän och en tematisk del. I den allmänna delen uppmärksammas forskningsinriktningar, publiceringskanaler, forskningsutvärderingar och feedback samt forskningens effektivitet. I den tematiska delen analyseras ämnesval, tillvägagångssätt, forskningsmetoder, mång-vetenskaplighet och empiriska forskningsgrepp, utvärderingar av funktionalitet samt forskningens kritiska aspekter. Avslutningsvis begrundas processrättens framtid, särskilt forskningens utvecklande roll.

Risto Koulu är professor emeritus i processrätt (Helsingfors universitet). Bokens framställning fokuserar på hans aktiva forskarkarriär (1980–).

ISBN 978-952-84-0699-0
Kirjastoluokka 33.6

conflict management institute
university of helsinki

www.comi.fi